

OLĶĪS

26 Jaunā Gaita

290

RUDENS 2017

JAUNĀ GAITA

RAKSTU KRĀJUMS KULTŪRAI UN BRĪVAI DOMAI

VOL. LXIV ISSUE 290
AUTUMN 2017

Jaunā Gaita, published since 1955, is a Latvian quarterly devoted to literature, the arts, and the discussion of ideas.

Editor-In-Chief

Juris Žagariņš
Phone: 413-732-3803; 413-519-8266
juris.zagarins@gmail.com

Art Editor

Linda Treija
lindatreija6@gmail.com

Contributing Editors

Voldemārs Avens, Vita Gaiķe, Lāsma Gaitniece, Anita Liepiņa, Maija Meirāne, Sarma Muižniece Liepiņa, Juris Šlesers, Lilita Zaļkalne

Business Manager

Tija Kārkle
2804 NE 172nd St.
Ridgefield, WA 98642, USA
tijalaura@comcast.net

JG home page and archive
<jaunagaita.net>

Subscription rates:

1 year:	USD 39	EUR 37	CAD 52
2 years:	USD 76	EUR 72	CAD 102
Single issues:	USD 10	EUR 9	CAD 13

Published by Jauna Gaita, Inc.
121 Harvard Street
Springfield, MA 01109-3821

Contributions are tax-deductible
in the USA.

Printed by SIA Drukātava, Rīga, Latvia
and by TigerPress, East Longmeadow,
MA, USA

ISSN 0448-9179

63. GADAGĀJUMS 290. NUMURS – RUDENS S A T U R S

- 2 Vita Gaiķe. Ingrīda Viksna
4 Lidija Dombrovska. Dzeja
6 Lidija Dombrovska. Aizrautība un atjauta
10 Dainis Deigelis. Dzeja
14 Vladis Spāre. Zemenes mazajam brālim
16 Andra Manfelde. *Kurš no mums lidos?*
19 Lāsma Gaitniece. *Vasarnīca Pārdaugavā*
24 Juka Rislaki. Kronenberga mantojums
30 Otto Ozols. Latvijas karaļa runa
35 Danielle Yurchinkonis. *Ahead* (foto)
36 Halliki Harro-Loita. Žurnālistikas paradoksi
38 Anita Liepiņa. Latvijas dievturu vieta
MĀKSLA
40 Sarma Muižniece Liepiņa. Linda Treija
42 Linda Treija. Māksla XIV Dziesmu svētkos
44 Linda Treija. *Baltā grāmata* (glezna)
VĒSTURE
48 Juris Šlesers. „Ja mums arī būs jāmirst, Latvija tomēr dzīvos”
53 Madara Eversone. LPRS – V
GRĀMATAS
62 Juris Šlesers. Juka Rislaki, *Vilki, velni un vīri*
64 Lāsma Gaitniece. Laima Kota, *Istaba*
65 Lāsma Gaitniece. Inga Ābele, *Duna*
67 Anita Liepiņa. Sibilla Hershey, *The Girl from Rīga*
68 Vita Gaiķe. Jaunizdevumu apskats
69 Lelde Vintere Ore. *Sakta* (glezna)
72 SLIDENĀ SLĪPE – Antons A. Acuraugs
76 LABVĒĻI

JG pateicas par Ceļinieka, PBLA KF un Labvēļu atbalstu.

Uz vāka detaļa no Lindas Treijas gleznas
Baltā grāmata II, 2017, jaukta tehnika uz koka
(skat. 44. lpp)

... no tumšās pagātnes uz gaišo tagadni un apskaidroto nākotni ...

Gunārs Birkerts

1925.17.I - 2017.15.VIII

Vita Gaiķe

IET MŪŽIGS CEĻINIEKS UZ SAVU SAPŅU MĀJĀM...

Ingrida Vīksna 1920.10.III-2017.22.V

Atvadoties no Ingridas Vīksnas, varu bez pārspīlēšanas teikt, ka no mums ir aizgājis bezgala liels un bagāts cilvēks.

Kad šī sēru ziņa nonāca pie Ingridas rakstnieku draugiem un kolēģiem, līdz ar skumju apliecinājumu par zaudējumu saņēmu spēcīgu Ingridai veltītus vārdus, tādus kā „aizgājusi leģenda”, „enerģiskā personā iemiesota vesela ĒRA”, „neizmirstams cilvēks”. Latvijas goda konsuls Imants Purvs, vēlot Ingridai saldu dusu un vieglas smiltis un izsakot pateicību par milzīgo darbu, ko viņa veica, kalpojot vietējās sabiedrības un Latvijas labā, atzīmē: „Mēs patiešām atvadāmies no cilvēka, kura vārds mūžības grāmatā ierakstīts zelta burtiem. Viņa ir devusi mums daudz, par ko būt lepniem.”

Visi šie vārdi liecina, cik daudziem cilvēkiem Ingrida dziļi aizskārusi dzīvi un cik daudzi cilvēki no viņas iespaidojušies.

Satiku Ingridu pirms 18 gadiem, kad ieradās Toronto un sāku strādāt avīzē. Pavisam drīz Ingrida svinēja 80 gadu jubileju, bet to nekādā gadījumā nevarēja just viņas uzvedībā vai būtībā (varu tikai mēģināt iedomāties, cik nebēdnīga prieka un visādu izdarību pilna viņa bija jaunībā). Vēl savos 80 gados viņa bija enerģijas un izdomas pārpilna. Viņas aizrautība ātri pielipa arī man, un tā Ingrida veikli mani ieveda laikraksta veidošanas pasaulē. Par visu, ko esmu iemācījusies žurnālistikas laukā, man jāpateicas Ingridai.

Laikraksts *Latvija Amerikā* bija viņas sirdslieta, un redaktora amatā viņa ir pavadījusi vairāk nekā citi redaktori – pa diviem lāgiem kopā 27 gadus. Katrs laikraksta numurs viņai bija īpašs, katrs veidots ar lielu mīlestību un izdomu, kā jauns dzejolis, kā mākslas darbs. Laikrakstos publicēties Ingrida jau sākusi vēl Rīgā pirms kara. Arī bēgļu gaitās Zviedrijā strādājusi par redaktori laikrakstā *Latvju vārds*. Jau tālajā 1951. gadā, iznākot

Ingridas pirmajam romānam *Mums jābrien jūrā* kritiķis Jānis Grīns bažģijas, ka Ingridu „draud aprīt avīžniecība”. Un tā arī droši vien notika. Viņa uzplauka kā dzejniece jau 20 gadu vecumā, vēl Rīgā 1943. gadā izdodot pirmo dzejoļu krājumu *Rūgtais prieks*, kam vēlāk pievienojās vēl četri krājumi un poēma *Piecas naktis*, ko viņas dēls Uldis tulkojis angļu valodā. Ingridas dzejoļiem ir melodisks skanējums. Kā saskaitījis komponists Arvids Purvs, 8 komponisti 18 darbos izmantojuši Ingridas dzejoļus, starp tiem arī Arvids Purvs, Tālvāldis Ķeniņš, Jānis Kalniņš un citi.

Pirmais Ingridas romāns *Mums jābrien jūrā*, kurā ļoti spilgti attēloti kara pēdējie gadi, bēgļu izmisisgā gaidīšana Kurzemes jūrmalā ar cerību līdz pēdējam brīdim, ka dzimteni nevajadzēs atstāt, attēlo arī Ingridas personīgos pārdzīvojumus. Savukārt otrs romāns *Nams kalna malā* aizraujošā veidā mums stāsta par latviešu bēgļu jaunas dzīves sākumu Toronto. Stāstu krājumā *Dāvana* Ingrida apskatījusi cilvēku likteņus gan psiholoģiskā, gan tīri komiskā plāksnē.

Ingridas dzejas un prozas cienītāji noteikti cerēja sagaidīt vairāk literāru mākslas darbu, un Ingridai būtu bijis tik daudz ko stāstīt. Bet darbs laikrakstā un sabiedrības labā paņēma daudz viņas laika, izdomas un enerģijas. Ja mēs saskaitītu visus laikrakstos un

žurnālos publicētos aizrautīgos ievadrakstus, košos ceļojumu aprakstus, atmiņu stāstījumus un jubilejas rakstus, tur iznāktu vēl vairāki krājumi. Kā Ingrida pati vienmēr smējās – viņas kopoto rakstu pēdējo sējumu veidos avīzes virsraksti un bilžu paraksti. Lai arī Ingrida veikli lietoja datoru, tomēr pie ierastās rakstāmmašīnas viņai domas raisījās labāk un, jūtot saskari ar rakstāmmašīnas taustiņiem, pirksti paši cilājās. Rakstāmmašīnas klaboņa radija tīri avižniecisku noskaņu redakcijā.

Darbs avīzē nav vienīgais viņas panākums. Ingrida Vīksna ir daudz devusi latviešu sabiedrībai Toronto. Viņa ne tikai uzstājusies ar savas dzejas lasījumiem dažādos rakstnieku sarīkojumos, bet arī pati vadījusi vairākus rakstnieku cēlienus dziesmu svētku ietvaros. Piedalījies dziesmu svētku rīkošanā. Arvien ar jautriem stāstiem viņa atcerējās slaveno *Preses piļu* izdošanu. Viņa ir bijusi klāt visos lielākos kulturālos notikumos. Vēl tikai pirms trīs gadiem Kanādas latviešu dziesmu svētkos Hamiltonā ar lielu cieņu un apbrīnu sveicām Ingridu rakstnieku cēlienā.

Runājot par Ingridas dzīvi, nevar neskatīties uz to ar smaidu, jo dzirkstošs humors un zobgalība bija Ingridas būtība. Ingridai patika bārstīt daudzus sīkus fragmentus no viņas dzīves, un mēs ar lielu baudu varējām klausīties ne tikai pašā notikuma atstāstā, bet veidā, kā tas tika pasniegts. Darbā jubilejas reizē viņa katram mums veltīja pa dzejoli, bieži vien turpat pirms dažām minūtēm uzdejojot, vienmēr jautru, vienmēr atrodot kaut ko katram cilvēkam raksturīgu.

Bet viņa bija arī cīnītāja. Latviešu valoda bija viena no viņas lielajām mīlestībām, un aizstāvēt to, nekas nevarēja stāties Ingridas ceļā. Cik reizes viņa nav lēkusi kājās dažādās sanāksmēs, sitot dūri uz galda, lai mestos vārdu kaujās, ja kāds uzdrošinājās necienīgi pret valodu izturēties.

Ingrida bija mīlēta un cienīta kā dzejniece, kā personība latviešu sabiedrībā visā pasaulē. Mums paliks Ingridas dzeja, viņas darbi, bet pietrūks viņas dzīvesprieka, izdomas bagātības, humora dzirksts un draudzības. Ikvienam, kurš ir pazinis Ingridu, var justies daudz bagātāks.

Vēlot Ingridai gaišu aizsaules ceļu, mēs pateicībā noliecam galvu viņas bagātās dzīves priekšā.

Ģimene, radu, draugu, kolēģu, korporācijas māsu un viņas talanta cienītāju pulks no dzejnieces atvadījās saulainā 29. maija dienā Jorkas kapsētā Toronto skaistā un sirsnīgā ceremonijā, ko vadīja prāv. Ilze Kuplēna Ewart un māc. Ģirts Grietiņš. Atvadas turpinājās Latviešu Centrā Toronto pie mielasta galdiem, dziesmām un atmiņu stāstījumiem. Cauri šķiršanās sāpēm izskanēja apliecinājums Ingridas dzīves piepildījumam, sievietes spēkam, dzirkstošai enerģijai.

Pēdējās atvadas savai redaktorei sūta ne tikai *Latvija Amerikā* saime un lasītāji, bet arī jaungaitnieki. Preses kopa un daudzie rakstnieku draugi Kanādā, ASV, Latvijā un citās zemēs. □

Ingrida Vīksna

MŪŽĪBAI PRETĪ

Turies, turies šai brīdī
kā trakam zirgam krēpēs,
kas auļo pretī
mūžības auzu laukiem. ...

Turies droši, kaut zirgam
kāds aizmirsis uzmaukt
iemauktus asos –
kur nu vēl seglus!
Auļo, auļo droši
pāri leknajām pļavām,
auļo mūžībai pretī
un atstāj aiz sevis
magoņu klēpjus košos,
zilās rudzu puķes
un auzu skarainos laukus –
auļo tik mūžībai pretī...
Varbūt tev ir pakavi asi
un tev neliekas –
ka reiz jau mums visiem
vienuviet
būs jāsatiekas.

1996

Lidija Dombrovska

* * *

Katra laiks ir nosacīts,
kad kāda roka kloķi nospiedīs,
mans pūrs būs pielocīts.

Šoziem man reti kad sokas –
kā kad kamzolim gribu pielāpīt ielāpu
un nav diegu pie rokas.

* * *

Šim laikmetam pazudis ceļrādis
neviens tam nevar ceļu parādīt.
Aiz neziņas tas pats pār
savām kājām klūp un krīt.
Redzams – tam vajag
bateriju izmainīt.

* * *

Vakars poš savu migu –
tas savu laiku zin.
Rēgi man uz kājām min.

Rudenim dūmu dvaša elpā –
skatos – zvaigzne ar zvaigzni
spēlē pingpongu telpā.
Zvaigžņu zvīņas jūrā krīt,
man grūtsirdības grubuļi
nepielīp.

BLĀZMAS KOŠUMS

Blāzma brilles pazaudēja
pusakla savas krāsas
pa labi, pa kreisi lēja
un mākonim sejā.
Tad aizdipēja.
Es piegāju pie loga
loga rūts pušu – saule
bija logā futbola bumbu iespērusi.

Glāsaina gaisma ielija istabā,
rīta svīdumā.
Uz palodzes gauris, nagi asi,
atvēstiem spārnēm apgāza
manu tējas tasi.
Nekas. Rīts bija košs.
Es blāzmas košumu padzēros.

Foto: West.Australian

Lidija Dombrovska (prec. Larsena) studējusi Dānijas Ķēnišķīgā mākslas akadēmijā (Det Kongelige Danske Kunstakademi). Strādāja par mācībspēku Austrālijā Kertina universitātē (Curtin University, Perth), pasniedzot glezniecību un zīmēšanu. Darbi Pertas mākslas muzejā, daudzās universitātēs, Latvijas Nacionālajā mākslas muzejā un Ģederta Eliasa muzejā, Jelgavā. Saņēmusi Anšlava Eglīša un Veronikas Janelsiņas balvu. Latvijā izdotas septiņpadsmit grāmatas. Visus *Jaunajā Gaitā* publicētos mākslinieces Dombrovskas darbus un rakstus (gan dzeju, gan prozu) var atrast e-arhīvā <jaunagaita.net>.

Lidija Dombrovska

AIZRAUTĪBA UN ATJAUTA

Griestos loga atveids ar glāsainas gaismas viļņojumiem. Gaismas strēles izgaismojas un izbāl virs kaļķaini baltas, gludas virsmas.

Domas pludo kā papīra kuģīši Lielupē.

Viņš grasījās piecelties, kad sadzirdēja viņas nicīgo balsi:

– Tu vienmēr blenz griestos! Ko tu tajās gaismas spēlēs saskati, kaut ko brīnumainu vai ērmīgu? – viņa jautāja.

Vakar bija Raitas dzimšanas diena. Pirmā bez viņas pašas.

Logā skalojās rīta blāzma, pieskaloja padrūmo istabu. Un tūlīt sirds kļuva vieglāka. Dzīve bija viņu iemācījusi pazīt gan prieku dzīvības dvašā, gan sāpju dūrienus.

Tuvības brīžos viņa viņu saukāja par sirsenīti. Kad dusmojās, par āpsi.

Viņš centās viņu nesakaitināt. Izvairījās runāt par tēmām, kas varētu satricināt mājas mierpilno gaisotni un viņa ērto klusumu.

* * *

Viņi sēdēja virtuvē pie galda. Katrs savās domās iegrimuši malkoja melnu, kūpošu kafiju. No atvērtā loga ieplūda puķu reibinošās smaržas.

Tikko izplaukušajos kokos zuzināja bites. Vienubrīd viņam likās, ka viņa viņu uzrunā:

– Sirsenīt, nu tu atkal esi aizdomājies!

– Es gaidīju, ka tu kaut ko prātīgu sacīsi.

– Nezinu, kas man būtu tev sakāms, – tu pats sēdi kā mutē ūdeni ieņēmis.

– Ko nu tu, Raitiņ! Mēs tak saprotamies arī bez vārdiem.

– Tu nekad neklausies ko es saku. Es teicu, tu izskaties saguris.

– Sirseņi nesagurst.

– Neizlicies, es tevi pazīstu kā savas rokas plaukstu.

Un tad, kā ar kāda burvja mājienu labā noskaņa pagaisa kā dūmi gaisā.

– Par sirseņu briesmām jau stāvēja rakstīts Bībelē. Viena sirseņu saime aptver piecdesmit biljonu insektu, tie noēd četrreiz vairāk nekā visi Ņujorkas iedzīvotāji.

– Ahā. Un no kurienes tev šī informācija? Vai no tava viszinīgā vēstuļu drauga, kas dzīvo debesskrāpī un grābstās mākoņos?

– Un kāpēc tu domā, ka viņš man tā raksta? Tādēļ, ka mani ciena?

– Nē, ne tādēļ. Mākoņiem tuvu dzīvojot, viņam nav neviena ar ko runāties.

– Dievam apnicis viņā klausīties.

– Kaunies! Marks ir novatorisks mākslinieks, kas savā mākslā meklē jaunas stigas. Kamēr tava prāta somā guļ vakardienu grabažas. Svied ārā!

– Modernā māksla kā pele lamatās velk savu pēdējo elpu.

– Tevī klausoties, novīst ausis, – Raita atbāza un saknieba lūpas. Par mākslu viņi ķīvējās tāpat kā par mēness krāsu.

Viņasprāt mēness bija perlamutra krāsās, ko viņš kategoriski apstrīdēja.

– Mēness ir kādas kosmiskas būtnes uzpūsts ziepju burbulis – viņš ironizēja.

– Tas no tā, ka tu vakaros nobaudi kārtējo groku, tad istās krāsas nevari saskatīt, viņa sacīja un pavīpsnāja.

Raita jūsmoja par amerikāņu mākslas slaveņībām un apbrīvoja Marka sūtītos fotoattēlus.

– Nu, ko tu saki? – viņa jautāja starojošām acīm kā bērns, kas saņem konfekti.

– Galīgs bleķis. Ūdenskliņģeri ar caurumu vidū. Tavs domubiedrs grib pasauli apmānīt, bet tu to neredzi.

– Šie darbi ir ģeniāli, gara sprieguma un atdeves rezultāti, kuros viss liekais atmests.

– Ha! Par tādiem pat godīgs gailis nedziedātu.

– Es dzirdēju ko tu teici, – viņa noskaldīja un pagrieza muguru.

Tur nu nav ne mazāko jaunrades dzirkšu, – viņš nodomāja un pašūpoja galvu.

Ka māksla var daudz ko zaudēt ir mūsdienu pasaules fakts, ko viņai bija grūti pieņemt. Cilvēces vēsture pierāda tehnoloģijas attīstību un māksla tajā allaž ieņem svarīgu vietu. Raita par Marka mākslu vien žvadzēja:

– Marks ir mākslinieks ar savu sūtību. Vien dien vispasaule viņu pazīs kā popmākslas slavenības Varholu un Lihtenšteinu.

No viņa slavināšanas nevarēja nekur glābties! Vienīgā izeja bija ilgi un pamatīgi dušoties, kas Raitu vareni kaitināja.

Bet tikko viņš bija no dušas ārā, viņa atkal iesāka vidzināt:

– Tu nevari Marka talantu apstrīdēt! Viņš ir daudzsološs mākslinieks.

– Es neteiktu.

– Tu vienmēr spurojies pretim, – Raita dusmīgi izgrūda, – ja āzis nolauž vienu ragu, tas turpina badīties ar otru, – viņa nicīgi nomurmināja.

– Tavs Marks ir epigons, kas kaut ko noknipsē, tad attēlu izmanto, lai radītu „pseidosuverēnu” mākslas darbu.

– Tu esi iritējoši loģisks, – viņa izdvesa caur zobiem. Reizēm, kad viņa bija sliktā garastāvoklī, neizpalika dziļāki dūrieni.

– Tavas laikraksta slejas ir bezkrāsainas kā auzu pārslu tume.

Bet citreiz, kad labākā omā: Par rakstu „Reālijas un relikvijas” vari sev uzsist uz pleca. Tāda uzslava no Raitas mutes uzspodrināja citādi vienmuļo dienu.

Protams, ar tik nenosvērtu, untumainu sievieti kā Raitu bija grūti sadzīvot. Pat pieņemot, ka viņas uzbrukumu cēlonis varētu būt paš aizsardzība, bet vai tādēļ viņam jācieš? Viņu sadzīve taču vēl turējās kopā.

Ja lauvai nekāpj uz astes.

Un nevarēja noliegt. Pa laikam viņš sapņoja par nepiepildītām iekārēm.

Bet pašnožēlu viņš padzina kā pieklīdušu suni un neatlaidīgi turpināja savu avīžnieka darbu žurnālistikā, kas prasīja pārorientēšanos jaunas tehnikas virzienā. Sekošanu laikam garam.

Raita viņu uzskatīja par „datoriski neliterāru”, kas neprot datorvalodā izteikties, lai jaunā, tehniski izglītotā paaudze viņu saprastu.

Pārmetumi bira kā krusa. Priekšpēdējā stunda šķita sīta. Saulei priekšā aizstājās Marss, un lietas savirknējās draudošā situācijā. Naktīs viņš sapņoja, ka kokiem nobira lapas. Koki apgriezās ar saknēm uz augšu, – it kā lūgdami augstāku spēku palīdzību.

Kad pamodās, rēgainās priekšnojautas pazuda kā nebijušas. Rīta gaisma izkļiedēja iedomu ērmus. Un ēnas izkusa kā rīta rasa.

* * *

Marks zvanīja. Aicināja aplūkot muzejus, daudzās mākslas izstādes. Raita bija kā spārnos un aizspurdza pie Marka uz Ņujorku.

Protams, ka viņa sirds smeldza, bet notikušo apdomājot, viņš mierinājās, ka viņa situācija nebūt nav unikāla. Tik vien kā sentimentālas sievietes alkas pēc „garīgas tuvības” – kas nereti izrādās par maldu miglāju, kas nesniedz mīlestības piepildījumu. Ak, jā! Iedomas ir stiprākas par saprātu, – viņš sevī nodomāja.

Viņas prombūtnes laikā pierastās plūkšanās vietā iestājās kaulains klusums.

Dzīvesprieks sarecēja kā sarūdzis piens. Viņu nejēdzīgi mocīja sirdsapziņas pārmetumi, ka rītos ilgi aizsapņojās.

Dienas sapņi nāk tikai par samaitāšanu. Dzīve ir par īsu, lai to izniekotu.

* * *

Jaunajā gaismas rītā, loga atveids griestos šķita izplūdis un tomēr pilns nemiera. Pavašaris lauzās telpā ar varu. Dārzā koku lapotnei cauri sijājās zeltaina gaisma. Atvērtajā logā ievējoja dzedra vēsma un skumjas.

Piecēlies, viņš noskuvās, sakopās. Atrasisijies no pārdomām, ieslēdza datoru ar Raitas vārķeju e-pastu: Sirsenīt, es taisos atgriezties. Gaidi mani atpakaļ.

Re kā! Ņujorka viņai lika apjēgties, – viņš apmierināts nodomāja un sevī nosolījās aizmirst viņas nievas un kritiku. Gaišam cilvēkam jādzīvo ar piedodošu prātu.

Viņš gaidīja viņas atgriešanos ar precīgu satraukumu un bažām.

Ar Raitas ierašanos viņa mierīgā ikdiena varētu strauji sašķobīties. Tieši tagad, kad viņš bija izmetis enkuru pie Miera ostas krasta.

Kad Raita pēc dažām dienām uzradās, viņa teica, ka esot kļuvusi gudrāka.

– Kas nespēj savas kļūdas ieskatīt, tas netiek no murda ārā, – viņa sacīja tādā kā aizsmakušā balsī.

Tas bija viņas veids kā iegūt grēku piedošanu vai vismaz pamieru.

Impulsīva būdama, Raita savas dziļākās domas nemēdza zem grīdsegas pabāzt. Un vienā mierīgā vakara stundā sāka stāstīt:

– Mans uzskats par Marka mākslu mainījies. Viņš vairs ar krāsām nestrādā. Rītdienas mākslu radīšot roboti. Tā esot laikmeta nosacītība. Viņš staigāja skicēm piemētātājā darbnīcā, žestikulēja un kaut ko burkšķēja bārdā. Tad apstājās un noteica: – Vecajā manierē nav jēgas strādāt! Māksla pašreiz atrodas sava stāvokļa noskaidrošanas pozīcijā. Nekas svarīgs netiek radīts. Pigments, līnijas uz papīra vai audekla kļūs par modernās pasaules anahronismu.

– Varbūt tā, bet tādēļ grozu ar olām nav jāsviež krūmos. – Doma par robotiem man nelika mieru, vienubrīd man likās, ka viņam ir taisnība. Tad prātā iešāvās baisā patiesība: Autoritāros režīmos cilvēks tiek padarīts par varai paklausīgu robotu. Es liku viņam padomāt par latviešu tautas ciešanām.

– Latvieši vienmēr domā par politiku, – tas sagandē nervus, – viņš sacīja, – rītdienas roboti būs cilvēcei pakalpiģi. Tie cilvēci izglābs no bojāejas. – Marka apolītiskā nostāja mani saērcināja.

– Tad sargā vien savus vājos nervus, mums nav pa ceļam, – es dusmīgi izgrūdu un saņēmu no viņa „nāvējošu” skatienu.

Pēc garākas pauzes Raita atkal turpināja:

– Amerikā dzimušam un uzaugušam, Markam svarīga veiksmē biznesā, to es atģīdu nolūkojoties cik veikli viņš savus dizainus iztirgoja. Viņš pat centās man vienu „iesmērēt”, kas viņam neizdevās.

– Mākslas kolekcionāriem patīk neparasti darbi, – manas robotu skices aiziet kā siltas pankūkas dzedrā laikā, – viņš palepojās.

– Tiešām?

Nauda nesmird, – tā ir banāla patiesība.

Par kultūru runājot, atklājās viņa cinisms:

– Par kādu kultūru tu runā? No rauga kultūras var izcept kļiņģeri ar rozinēm, – viņš plerkšķēja. Un plēsa jokus, par kuriem pats priecājās.

Bet man viņa joki likās gaužām triviāli. Kā seklūdēns līcis bez ūdenszālēm un krāsainām zivtiņām. Viņaprāt, tehnoloģijas attīstība veicināšot jaunu mākslas formu atklāšanu. Jānogaidot kas notiks. Starplaikā viņš tupeja pie televizora, raudzījās zvaigžņu kara (*Star Wars*) sērijas un mielojās ēdot picas un hamburgerus tik, cik ādā lien.

No avangarda mākslinieka Marks ir kļūvis par Zombiju. To es viņam pateicu acīs:

– Tavas robotu skices man liek šausmināties.

– Kas, kas?

Viņš kļuva manāmi puktīgs un sāka par saviem projektiem gari un plaši klāstīt. Es viņa robotu sarežģīto uzbūvi nesapratu. Vienalga cik siki viņš pūlējās to funkcijas izskaidrot.

– Kaut gan šie roboti varbūt būs mazāk nelādīgi par cilvēkiem, tie nekad nekļūs man līdzīgi. Jo bezmiesīgi, tie nespēj dzejisku jūsmu sajukt un mīlēt, – es atraucu un piebildu, ka viņa aizrautību ar mākslīgām intelligenēm es uzskatu par grābstīšanos zilā gaisā.

– To es arī negaidīju, – viņš norūca, – vistas tik vien zina, kā kārpīties zemes virskārtā.

– Man svarīgs skaistums, Dievs radīja pasauli skaistu. Skaistumu ignorēt ir kā Dievam spļaut sejā. Šolaiku cilvēks ir Dieva zaimotājs. Un pasaule plūst aģgārnā virzienā. Saule – nosūbējis metāla disks. Upēm un ezeriem pārvilkušās sārņu plēnes. Cilvēku prātus biedē teroristu akcijas. Tāda ir mūsdienu īstenība.

– Man nav iemesla žēloties, tik ilgi kamēr ķešā naudiņa, esmu ar dzīvi uz ‘tu’, – viņš bilda un bezbēdīgi iesvilpās.

– Kur palicis tavs dzīves un krāsu prieks, žestu švuncība? Izgaisa vējā? – es viņu „uzrāvu uz zoba”. To dzirdot, Marks iesmējās, paraustīja plecus un sniedzās pēc sestās picas šķēles. (Kā izsalcis suns, kas desas dēļ var pārraut dzelzs ķēdi, – es sarkastiski nodomāju.)

Radoši mākslinieki parasti pārtiek no savām idejām un sapņu putekļiem.

Mūsu draudzīgās attiecības izjuka kā baltmaize lietū.

Es izstaigāju muzejus viena. Un labi vien bija. Jo mākslu ir jāvēro vienatnē, bez citu domu graudiem.

Mēs šķirāmiešiem bez rūgtuma.

Kad Raita bija savu sirdi izkratījusi, viņa apklusā un piebildā:

– Tava ieraža raudzīties griestos ir mazāk destruktīva.

– Tad tu nāci pie prāta!

– Kā saulstari sijājas caur miglas un tumsas blāvajumu, man bija savas domas jāizfiltrē. Tāda procedūra prasa laiku, lai tiktu pie dvēseliski dziļākas dzīves uztveres. Tu esi brīvs gars ar interesi par mūsu tautas kultūras vērtībām. Tavi iztēli rosinošie raksti ietiecas cilvēka dziļākos slāņos. Un mākslu tu vērtē pēc savas iekšējās izjūtas. Es atskārtu, ka mums tomēr ir daudz kas kopējs – mūsu latviskā dzīvesziņa.

Šie vārdi skanēja kā salda mūzika viņa ausīs. Ko viņa pašreiz domāja?

Ka mīlestība pastāv aiz laika robežas?

Šobrīd viņam šķita, ka telpa saliedējās, pārtapa gaismas spoguļi, kurā vidēja viņa daudz dzīvju fragmenti, kas neapzinoties ilgi bija viņa dvēselē dusējuši. Tie joprojām dzīvo gaismas plankumos, griestu „sauls zaķišos” – aizlaiku jausmās, aizplāvu zeltainās vasarās. Kad viņš skolas brīvdienās Lielupē pludināja papīru kuģīšus.

Kas atrodas viņpus dzīvības un nāves? Cilvēka prāts grib visu uzzināt, bet tālāk par dzīvības un nāves robežu netiek.

Varbūt vienīgi mākslā un sapnī.

Viņu kopdzīve, daudzu gadu garumā, viņo ja mērenos ūdeņos. Iecietībā pret viens otra pārliecību un reizēm kaitinošām ierāžām.

Tuvības sajūta piešķir dzīvei jēgu.

Par to domājot, prātā ienāca O. Vācieša dzejoļa rindas:

Vislielākais nabagums – kad nav / un nav priekš kā darīt / un nav priekš kā dzīvot. □

Lidija Dombrovska. 1988. Eļļa un kolāža uz papīra. 34,5 × 49 cm

Dainis Deigelis

Dainis Deigelis

nakts klusu ieslīd acu zīlītēs
kā plankumaina salamandra
pilsēta elpo neaizmigusi
caur elektriskās gaismas pielietām logu
acīm
klab taustiņu klusā vientulība
datora ekrāna gaišajā mutē
barojas nemierpilns ego
joprojām reālists
prasa neiespējamo
nojaušams tuvums
bailes
nakts klusu ieslīd acu zīlītēs
vistālākās zvaigznes

* * *

vasara šogad nav padevusies
kā parasti
tikai lietus vien
lietus vien
vispār jau nekas jauns
tā bijis arī citus gadus
citus gadus bija vieglāk
vērot putnus, kurus
vējš notriecis lejā no debesīm
aizvēris rīkles
bez neviena kliezdiena uz balkona
šogad iestādīju ziedus
neaug

DZĒJOLIS KAS UZRAKSTĪTS BEZ SIRDSAPZIŅAS

viss pareizi
patiešām
viss pareizi
jūs lasot nekļūdjāties
mēs nekad nepadosimies teroram
mēs esam terors
ar to vien ka
griežam otru vaigu
nav nekā cietsirdīgāka par
neizmērojamu augstsirdību
nav ciešāku važu
par neizmērojamu pateicību
viss pareizi
patiešām
viss pareizi
jūs lasot nekļūdjāties

**DZEJOLIS KAS UZRAKSTĪTS
BEZ SĀPĒM**

svētās grāmatās tikluma mazāk
kā bulvāržurnālos
aiz kuru vākiem tik saldi dus
mirstība

pielūdziet

pārlauzts līdz kaulam
iekšējais mehānisms
pārlauzts līdz kaulam
akmens gulst kā lietuvēns
uz acīm varbūt dziļāk
sataustāma vāts likās sadzijusi
nervoza dēļu čīkstēšana
minūtē pirms saullēkta
pirksts nospiež sprūdu
lai apklusinātu visas tās
vājprāta pilnās vārdu upes
kuras nav uzrakstītas
kuras nedrīkst uzrakstīt
tāpat kā nedrīkst mīlēt
pārlauzts līdz kaulam
iekšējais mehānisms

* * *

dažreiz nezinu
ar ko kopā cīnīties
eju pie kokiem
kailiem vai salapojušiem
vientuļiem un pūlī
tiem nav tieksmes runāt niekus
parasti tie saprotoši klusē
glāsta savām zaru rokām vaigus
vai paņem tevi uz galotņu pleciem
aijā kopā ar vēju
klusumu tavā azotē
tie nekad necenšas aizbēgt
tiem vienmēr ir laiks
stāvēt rītausmā pret zāga asajiem zobiem
krist ar smaidu
kaldušiem vienalga sartos degt
kādam drosmīgi liksies
kādam stulbi
eju pie kokiem
kad nezinu
kur manī
cilvēks
ir

* * *

cauri atkušņa nodriskātai pilsētai
ledus pamesta plūst rāma upe
čūkst nāc un slīksti manī
man ļoti gribas tev patikt
man ļoti gribas tevī palikt
stingri un nesatricināmi
kā blokmāju maldugunis logos
paraksta spriedumu jebkuram
skūpstā zilganrāmas lūpas
nožņautām elpām deg tilti
pa kuriem eju uz tirgu pēc piena
vienam dzīvam
kaķim

* * *

pilsētā pie mājas plīsušas caurules
vīri nervozi pīpē
berzē lietū nosalušās rokas
gar oranžām vestēm
dauzās samirkusi dzīvība
zem neuzlauztā asfalta
vēl neredzamā ievainojumā
peld cauršauts galvaskauss
tam kas reiz gribēja elpot
pirms palikt par rētu
apklātu paša izdedžiem
izdilis asfalts pāri kā pieminēklis
pēc pustundas tiks atrakts
svinīga komisija izcels to lateksa cimdiem
vedīs pārāpbedīt tur
kur vārdus vairs neatceras
caur ložu caurumiem
caurules plīsušas pilsētu tevi
dzer klusi aprakdams
nosalušās rokās vibrējošs zvans
nervozē telefonā priekšniecība jautā par
darbu gaitu
atgādina izpildes termiņus aiz logiem
pilsoņi
elpo mierīgi rētas
paslēptas

* * *

ir atspīdējusi tā dievišķā gaisma
mēs nemaz neesam priecīgi
redzēt autobusus no vienas vietas rētās
sēžam un saprotam pretī taču visi izliekas
ka smaida
ka ir laimīgi gaismas apgaroti tauriņi
kas sitas kā arestanti jukuši pēc
spīdzināšanas
pret kailām betona sienām
ir atspīdējusi tā dievišķā gaisma
plūst neizraudātas asaras pa ielām
mēs atgriezīamies pie pareizajām vērtībām
pie smaidošiem bērniem paklausīgām
sievām
vīrišķīgiem līdz zobiem vīriešiem
kas krēslā griež vēnas
kas nezina kā dzīvot
bez iespējas redzēt tālāk par sauli
līdz pēdējam nervu galam
ir atspīdējusi tā dievišķā gaisma
līdz pēdējam nervu galam
neviens citas zvaigznes
kas mierinātu cik tumši sāj
viens gaiši valkāts
vārds

* * *

viennozīmīgi tā vienmēr ir bijusi
vientuļa kāpšana kalnā
viennozīmīgi vienmēr jāizlemj pašam
tas ko nes
pūciņa vai akmens
naids vai piedošana
viennozīmīgi mūžīgs jautājums
ja nepiederī neviens krastam
vai tu
esi
upe

Dainis Deigelis (dz. 1983) pašlaik ir jelgavnieks ar saknēm Alūksnes novada Ilzenē. Publicējies laikrakstos *Kultūras Diena* kultūras portālā *Satori.lv*, *Ubisunt*, *Latvijas Avīzes* pielikumā *Kultūrzīmes*, žurnālā *Domuzīme*. 2017. gadā absolvējis Literārās Akadēmijas Meistardarbnīcas dzejnieku Andra Akmentiņa un Ronalda Brieža vadībā. Pašlaik ir ceļā uz pirmā dzejoļu krājuma pabeigšanu.

Vladis Spāre

ZEMENES MAZAJAM BRĀLIM

Stāsts no cikla *Vecrīgā aizmirstas sarunas*

- Vai esat lasījis Haufa pasakas¹?
- Protams, bet jūs gribējāt pastāstīt par savu mazo brāli.
- Man liekas, ka es jums vienreiz par to stāstīju.
- Tas nekas.
- Ziniet, es pat gribēju uzrakstīt par to stāstu, bet tad atteicos no šī nodoma.
- Kāpēc?
- Borhess teica, ka vajag rakstīt nevis par to, ko esat pārdzīvojis, bet par to, ko spējat iztēloties. Mans brālis vienkārši nomira. Kad kāds vienkārši nomirst, tad tur nekāds īpašais stāsts nesanāk.
- Jā, kapsētas pilnas ar tādiem stāstiem.
- Tur jau tā lieta. Es viņam nesu zemenes uz bērnu slimnīcas tuberkulozes nodaļu. Es biju vecākais brālis.
- Jūs sakāt: es biju.
- Nē, nu, protams, arī tagad esmu. Man bija jābrauc uz Pārdaugavu ar diviem tramvajiem, ar pārsēšanos. Man bija septiņi gadi.
- Jūs tik maziņu laida braukt vienu pašu pa pilsētu?
- Kad es augu, bērni bija patstāvīgāki. Māte dzēra, tāpēc es braucu viens. Es salasīju dārzā zemenes, mums bija pāris dobes, bet bija lietaina vasara un zemeņu bija maz. Es tās salasīju no avīzes uztītā turziņā un vedu brālim cauri pilsētai uz slimnīcu. Ceļš maksāja divreiz pa trīs kapeikām turp un tikpat atpakaļ. Tā bija ļoti lietaina vasara, un, kad es nonācu galā, biju viss slapjš un arī zemeņu turza knapi turējās kopā. Ārsti teica, ka tieši lietus un mitrums ir pats sliktākais plau-

¹ Vilhelms Haufs (Wilhelm Hauff, 1802-1827), vācu rakstnieks, romantisma literatūras pārstāvis.

šu slimniekiem, un tā arī bija, jo mans brālis briesmīgi klepoja. Tajā korpusā nevienu nelaida iekšā, tur bija mūžīga karantīna, tā bija tāda koka baraka, tā vēl tagad ir tur. Bet varēja pieiet pie pirmā stāva loga un palūgt, lai pasauc brāli. Manu brāli parasti pasauca un mēs runājāmies. Tur bija pat pāris ķieģeļi, uz kuriem pakāpties.

- Par ko jūs runājāt?
- Atceros, ka mēs runājāmies caur restēm. Bet par ko, īsti neatceros. Laikam centos viņam stāstīt Haufa pasakas, saviem vārdiem, protams. Viņš klausījās un ēda zemenes, bet es skatījos, kā viņš ēd, viss izdēdējis un pelēks. Viņš teica, lai es arī ēdu kopā ar viņu, bet es atteicos, es teicu, ka man negaršo. Es domāju, ka zemenes viņu izārstēs, jo visi teica, ka pie tuberkulozes galvenais ir veselīgs uzturs. Vārdu sakot, man likās, ka es labāk par ārstiem ārstēju brāli. Ar zemenēm. Ne daudz smieklīgi, vai ne?
- Tur nav nekā smieklīga, bet vai tiešām māte nemaz neapciemoja jūsu brāli?
- Visu laiku jau mēs braucām divatā, un tikai tad, kad brālim kļuva pavisam nelabi, viņa sāka drausmīgi dzert. Tāpēc es braucu viens, jo mammai visu laiku bija slikti, viņa it kā cēlās, lai brauktu, bet vienmēr atkrita dīvanā. Tagad es saprotu, ka viņai vienkārši neizturēja nervi. Viņa sabruka.
- Drausmīgi.
- Visi tā saka, bet es zinu, ka viņa brauktu, ja varētu. Bet viņa nevarēja, un mājās bija drausmīgs bardaks. Bet es katru dienu braucu pie brāļa, dažreiz pa zaķi, kad mātei nebija naudas. Mūsu zemenes izbeidzās, un es sāku tās zagt kaimiņu dārzā. Kad brālis prasīja, kur ir mamma, es teicu, ka viņa ir komandējumā. Viņa bija žurnāliste, tāpat kā es.
- Jūs esat rakstnieks.
- Kad mans brālis ēda zemenes, es paslepus riju siekalas, tās lielās ogas izskatījās tik garšīgas, ka man bija grūti noturēties, tāpēc es skatījos uz slimnīcas parka kokiem, kas auga visapkārt barakai. Tajā dienā, kad viņš nomira, es piegāju pie loga un palūdzu, lai palātas biedri viņu pasauc, bet man pateica, ka viņš ir miris, nosmacis naktī, kamēr es ložņāju kaimiņu dobēs. Lietus bija pārgājis, bet

saules nebija, un no parka kokiem skaļi pilēja ūdens.

– Man ļoti žēl.

– Jā, protams. Es vēl tur pastāvēju kādu laiku pie tā loga un tad aizgāju. Es apsēdos slimnīcas parkā uz soliņa un apēdu zemenes. Tās izrādījās skābas, kā jau lietainā vasarā. Un pēc tam es braucu mājās.

– Vai jūs raudājāt?

– Tikai pirmajā tramvajā, bet pēc pārsēšanās vairs ne.

– Jūs pateicāt mātei?

– Nē, es viņai neko neteicu, jo, kad es braucu otrajā tramvajā, es pēkšņi sapratu, ka mans brālis ir dzīvs, tikai noburts kā punduris Gardeguns² uz septiņiem gadiem. Man likās, ka tā ir vesela dzīve, jo man pašam bija septiņi gadi.

– Vai pasūtīsiet vēl kaut ko?

– Nē, pietiks. Lietus ir pārgājis, un man laikam jāiet.

Prozaiķis un izdevējs Vladis Spāre (1953) ir rakstnieces Veltas Spāres un ukraiņu rakstnieka Vladimira Kaņiveca dēls. Absolvējis (1985) LU Filoloģijas fakultāti. Beidzis izdevējdarbības kursus Somijā. Bijis žurnāla *Avots* galvenā redaktora vietnieks. Dibinājis un vadījis vienu no pirmajām atjaunotās Latvijas kooperatīvajām izdevniecībām „Atmoda”, pēc tam grāmatu un žurnālu apgādu „Artava”. Bijis avīzes *Vakara Ziņas* direktors. Tulkojis prozu no krievu un ukraiņu valodas. Izdots stāstu krājums *Mēs atradīsim* (1987) un garstāsts *Neprāta šarms* (1992), romāns *Odu laiks* (1994 – kopā ar Lienīti Medni-Spāri un Juri Zvirgzdiņu), kas izdots atkārtoti (2009) ar turpinājumu. Žurnāla *Playboy* un apgāda „Dienas grāmata” kopīgi rīkotajā stāstu konkursā īsais stāsts „Gājiens ar klibo zirdziņu” iegūst pirmo vietu (2013). Pēdējos gados stāsti publicēti žurnālos *Latvju Teksti* un *Tīrraksts*. 2015. g. apgādā „Zvaigzne ABC” nācis klajā romāns *Tu nevari dabūt visu, ko gribi*. Skat. Kristīnes Ilziņas apskatu *JG284* 71. lpp. Skat. arī Vlada Spāres stāstu „Tur viss ir pierakstīts”, *JG284* 14. lpp.

² „Punduris Gardeguns” – no Vilhelma Haufa *Aukstā sirds un citas pasakas*, grāmata izdota latviešu valodā 1958. g.

Andra Manfelde

KURŠ NO MUMS LIDOS?

Bērnu grāmata, Liepājas Karostas
iedvesmota

21. nodaļa

Kurā Betona Cilvēks izlīmē tapetes.

Mēs viņu uzreiz pazinām. Kaut gan viņš nebūt neizskatījās pēc cementa cisternas. Parasts Betona Cilvēks. Tas – ir parasts cilvēks, bet mēs zinājām, ka betona. Kā mēs to zinājām? Ne jau tikai tāpēc, ka Cilvēku izpētījām caur visu redzošām brīnumlauskām. Sirds viņam, arī caur stikliņiem skatoties, palika neredzama. Tās vietā rēgojās tumšs kunkulis dūres resnumā. Ķī teica, ka Betona Cilvēka sirds mums rādot pigu, bet es redzēju tikai biezu putekļu kārtu, kas bija pielipusi pie Betona Cilvēka sirds kā uz speķaina virtuves skapiša augšas, kuru neviens nevar nomazgāt, tikai mamma. Dodō nopūtās – „...nabadziņš.”

To, ka pelējumpelēkajā istabā grozījās pats Betona Cilvēks, varēja saprast arī bez brīnumlauskām, jo Betona Cilvēks kustējās pārāk smagi. Kā diženais atlūzu maiss. It kā viņš nevis mušas gaiņātu, tējas maisiņu liktu karstā ūdenī, urbinātu degunu, bet visur staipītu līdz neredzamus maisus, kas piebāzti betona šķembām. Tik rūpju pilns viņš šķita. Betona Cilvēks paskatījās pa logu un neredzēja, ka uz palodzes līdzās puķu podiem sēdējām mēs.

– Viņš mūs neredz tāpēc, ka esam pārvērtušies līdz nepazīšanai – čukstēja Dodō, ieslēpdamās dziļāk ģerānijas lapās.

Lai arī Betona cilvēks neizskatījās draudīgs, tomēr bija varen liels, salīdzinot ar mums. Es, Fēliksa, sēdēju atspiedusies pret Ziemassvētku kaktusu kā pret palmu. Dodō zem rozā ziedu ķekariem izlikās neredzama. Ķī, kurš vēzēja kaktusa dzeloni, gluži kā durkli, tā cenzdamies saglabāt līdzsvaru, lai nenoveltos no palodzes un neiekristu kādā no izstampātajām grīdas bedrēm, bija pavisam sīciņš. Ja viņš nokristu, vairs nevarētu izrāpties no Betona Cilvēka atstātajiem nospiedumiem, jo grīda patiešām izskatījās kā cūku

aplokā, kurā visu dienu joņojis satrakotu lopu bars.

Lielais Betona Cilvēks sēdēja sadudzis uz soliņa savā pelnu pelēkās istabas pašā vidū un smagi pūta.

– Atkal jau – Betona Cilvēks purpināja, krāsojamo rulli iemērcis vanniņā. Rulli, no kura pilēja līme, Betona Cilvēks vilka pa sienu – šurpu, turpu, turpu, šurpu... Smagi pievilcis klāt ķēblīti, it kā tas būtu nevis trijkāju virtuves beņķītis, bet ar ledu klāta mola zvaigzne, Betona Cilvēks uzkāpa uz soliņa un no azotes izvilka zaļu tapešu vīstokli. Pastiepies uz pirkstu galiem sazvērojās, un, cik vien tuvu griestiem iespējams, lipināja vīstokļa galu, ar elkoni berzdamas tapeti, lai tā turētos ciešāk. Noliecās, izvilka no kabatas milzīgās dārznieku šķēres un nogriezta ruļļa apakšu nost. Tad atkāpās istabas vidū, palūkojās uz savu veikumu, nopūties paskatīties logā un mūs vēl joprojām nemanīdams, sacīja...

– Un tā katru dienu. Visu dzīvi, dienu no dienas, viens un tas pats, no rīta līdz vakaram viens un tas pats gaidāms. Man, godīgam pilsonim vietas un laika kļūst aizvien mazāk, drīz, nūdien, nebūs kur dēties, jo viens un tas pats... Pa logu arī – skats nekāds, te līst, te saule spīd, te snieg, te kniņļi kož, te ziedputekšņi putina, te atkal līst... Jā, viens un tas pats...

Brīdi pagaudies, Betona Cilvēks atkal ķērās pie darba. Mēs nespējām ne nožāvēties, ne sagumt līdzjūtībā, kad Betona Cilvēks jau bija izlīmējis visu istabu brūniem kuģīšiem, nožāvējies un atgāzies uz soliņa, kas nu bija pārvērties par plankumainu ādas klubkrēslu leoparda krāsā. Izstaiņājies Betona Cilvēks vēroja savu veikumu. Izvilcis cigāru, aizpīpēja. No cigāra dūmiem istabā ātri vien satumsa, mēs nespējām ne nošķaudīties, kad iestājās dziļa nakts, un nespējām lāgā iemigt, kad uzausa diena.

Betona Cilvēks jau atkal klanījās istabas vidū ar otu rokās. Uz vakardienas brūno kuģīšu tapetēm, zem kurām rēgojās salātu zaļais nekas, Betona Cilvēks līmēja sārtu rožu ruļļus. Dodō nespēja ne nopriecāties, kad atkal jau pienāca nakts. No rīta viņš, kūtri žāvādamies, līmēja sarežģīto rakstu tapetes, nākamajā dienā planētu tapetes, aiznākamajā – kaķīšu portreti noklāja istabas sienas. Dūsmīgajā dienā drūmais Betona Cilvēks uz

sienām izlīmēja avīzes. Pēc tam ģeometriskās tapetes ar rombiem, tad atkal puķu, šoreiz zilām petūnijām, tad sekoja strīpainās cietuma tapetes un strīpainās jūrniekkrekla tapetes. Tad... Es vairs neatceros, kādas, laikam ar lāčiem un bumbām, bet tikpat kā melnas arī reiz trāpījās. Tajā dienā aiz loga bija tik tumši, ka nevarējām vairs atcerēties, kāda diena un gada laiks tur, laukā, valdīja. Tā nu Betona Cilvēks līmēja, un līmēja, no rūpēm augdams aizvien lielāks un kļūdams smagnējāks, bedrodams grīdu vēl dziļākiem nospiedumiem. Istabas sienas, noklātas tapešu kārtām, kļuva aizvien biezākas, pats Betona Cilvēks resnāks, un dzīvojamā telpa sarāvās no dienas uz dienu mazāka.

Ģerānijas noziedēja, un Dodō veltīgi baidījās, ka Betona Cilvēks mūs pamanīs un ierullēs tapešu kārtās kā kniņš. Patiešām veltīgi uztraucās, jo Betona Cilvēks nevienu, izņemot pats sevi, nemanīja. Tapetēm noklātās sienas pampa kā piepūšamais matracis, pilns slapju smilšu. Mēs baidījāmies, ka drīz Betona Cilvēka istaba būs kā suņu būda, un tādā būcēnī logam ar grūtsirdīgu ainavu, sakaltušiem puķu podiem un slepeniem novērotājiem, nebūs vietas.

Betona Cilvēks tik gaudās – viens un tas pats, viens un tas pats... Visa diena paiet vienos darbos un skriešanās. Miera nemaz nav. Neviens mani netraucē un nevajag arī...

Naktīs Betona Cilvēks gulēja sēdus, jo viņam nebija, kur izstiept kājas. No rīta žāvājoties, viņa kreisā roka aizsniedza kreiso sienu, bet labā – loga malu, uz kuras tupējām mēs.

Betona cilvēks izvilka tapetes ar zilām rūtīnām, kas tik ļoti atgādināja rūtīņu burtnīcu un mūsu mājas ķieģeļu sienu. Paķēris vanneli, izšļakstīja līmi vienā no pēdu nospiedumiem, tā uz brīdi ieķepinādams savu kreiso kāju, Betona Cilvēks vaidēdams un zūdīdamies, kā jau parasti, ķērās pie darba.

– Ēēēē... – mēs saucām, jo mums bija apnicis noskatīties uz Betona Cilvēka veltīgajām ciešanām.

– Ēēēē, tu... – turpinājām, bet Betona Cilvēks nedzirdēja, jo, lai arī kājas un rokas Betona Cilvēkam bija lielas, tomēr ausis mazmazītiņas kā surikātam. Droši vien tāpēc, ka Betona Cilvēks nebija radis klausīties. Neviens

taču ar tik aizņemtu cilvēku nemaz nemēģināja sarunāties.

– E-hei – mēs teicām un metām Betona Cilvēkam ar brīnumlauskām. Ķī dzeltenais stikliņš trāpīja uz Betona Cilvēka pleca, mans sarkana nāis nokrita blakus viņa draudīgajām kājām, bet Dodō zilais stikliņš iekrita līmes vannā. Blāvais šķidrums iemirdzējās kā tikko uzsnizdis sniegs.

22. nodaļa.

Kurā sniega līme kož caurumus un mēs satiekam kādu aizdomīgu personu.

Betona Cilvēks pagriezās uz mūsu pusi visai izbīnījies. Tapešu rullis nokrita uz grīdas un saritinājās kā kakis, noslēpdams restēm līdzīgos rūtīņu rakstus.

– Tev jāplēš vecās tapetes nost!

– Tev drīz pašam vairs nebūs vietas!

– Tu guli salocījies likumā kā desa!

– Sunim būda lielāka, nekā tev istaba!

– Tev ve-cās, nu vecās ...ta-pe-tes.... Ta! Pe! Tes! – mēs cits caur citu kliezdām, it kā baidīdamies, ka brīnumstikli tūlīt nopelēkosies, un Betona Cilvēks atkal neko nedzirdēs. Betona Cilvēks sakustināja ausis. Tās zibenīgi auga kā rabarberu lapas un kūtri šūpojās kā ziloņa ausis. Vēl mazliet un Betona Cilvēks ausis vēzēdams pacelsies gaisā...

– Ta-pe-tes! Vecās tapetes jāplēš nost, pirms līmē jaunas!

Betona Cilvēks sakniebtām lūpām noliedzoši purināja galvu, šļakstīja līmi no ruļļa, un viņa ausis noļuka kā spilveni, no kuriem izbirušas dūnas.

– Nekā nebij! – paziņoja Betona Cilvēks. – Nesmu nekāds muļķis. Ārā mest neko netaisos!

– Nu tad... Nu tad... Pārstāj līmēt! – es nedroši saucu, un mana balss izklausījās pēc gumijas pīles pīkstieniem, kas sarijusies ūdenī.

– Tev taču viss jau ļoti labi nolīmēts, – vēl nedrošāk turpināja Dodō.

– Pārstāj... – es gandrīz vai lūdzos.

Tikmēr Betona Cilvēks purināja galvu, kratīja līmes rullis, uz kura vizēja kaut kas koši balts

un pūkains. Viņa ausis atkal sarāvās kā sīkas rozinītes betona spaiņa galvā. Betona cilvēks iemērca rulli vannīnā ar līmi, kas no Dodō iekritušās brīnumlauskas mirdzēja kā tikko uzsnidzis sniegs, un atkal sāka smērēt simts tapešu kārtām noklāto sienu. Kur sniega līme gurkstēdama pieskārs, tur siena kļuva žilbinoša. Uz betona grīdas krita baltas, pūkainas pikas. Betona Cilvēks, īgni saraucis pieri, turpināja, neko baltu sev degungalā neredzēdams. Ķī nošļūca no palodzes un, kārpīdamies pa Betona Cilvēka pēdu bedrēm, steidzās pieskarties sniegam. Viņš vilāja pikas un meta mums abām. Mēs vēl jo projām baidījāmies pamest palodzi, jo te, aiz puķu podiem, varēja vismaz paslēpties.

– He, hei! Fē-lik-sa – zaļa līpa! Fē-lik-sa ir Do-dō lī-pa!.... – brālis mūs kaitināja. Nu arī mēs šļūcām lejā. Vairīdamies no Betona Cilvēka milzu kājām, skrējām pēc sniega. Tas krita no līmes ruļļa uz mūsu galvām un pierēm, un mums kļuva vieglāk. Pēdējā laikā mēs bijām redzējuši pārāk daudz tapešu kārtu. Tās nemanot mūs iesaiņoja plānā, gandrīz saredzamā tapešu ādā. Ja mums vēl būtu jānovēro tapešu līmēšana, mēs būtu kļuvuši par glīti noformētām betona konfektēm, kuras kaimiņmājas puīši izjokojoši mēdz nosviest uz ietves. Beidzot mēs pikojāmies,

kļūdami aizvien priecīgāki un tīrāki. Tikmēr Betona Cilvēks saduga aizvien dusmīgāks. Netīšām apgāza zilgano sniega līmes vannu un noskurināja plecus. Betona Cilvēks taisni izslējās un izstiepa rokas. Viņa istaba, kurā uz tapešu sienām rēgojās sniega līmes izkosti caurumi, sagāzās pavisam.

Bummm.... Bummm... Krahhh... Brakššš....

Nu mēs vairs nebijām maziņi, tikai apjukuši. Stāvējām garum garajā pils gaitenī un skatījāmies, kā viens aiz otra slāj Betona Cilvēki.

Tante ar iepirkumu somu. Tālāk tēvocis ar vēderu kā kartupeļu maiss. Viņam sekoja drūms policists un īgna pārdevēja. Nejauks biļešu kontrolieris. Nikns žurnālists. Piepūties pilsētas mērs. Viņi soļoja kā ieslodzītie uzkumpušām mugurām un skatījās grīdā. Arī mēs paskatījāmies – lejā nekā īpaša nebija, vien Betonu Pūļa izmiņātie nospiedumi.

Bammm.... Bammm... Bammm... let smaga tante. Viņai seko norūpējies onkulis. Un aiz onkuļa...

Tētis! Vai tikai tas nav mūsu tētis! Tas patiešām varētu būt viņš. Tik līdzīgs, gandrīz-tētis... Gandrīz – jo Betona tētis nesmējās. Vilkdamies ar nokārtu galvu, viņš nesa pie-

Annas Ugāres ilustrācija. Kad mans pakausis jau svila kakao karstumā un es gribēju mākslas darbu izsviest miskastē, Jūras Katedrālē, kas slēpās aiz žoga un manas muguras, man uzmeta uz pleciem savu ēnu.

bāztu mugursomu. Ķī steidzās tuvāk un gri-
bēja iedot „it kā tētīm” roku, bet Betona tē-
tis, kurš atgādināja divkājainu gliemezi, pat
nepaskatījās uz mūsu pusi, jo bija pārmē-
rīgi nopūlējies ar somas nešanu. Mugurso-
ma aizdomīgajam Betona tētīm bija pārāk
liela. Paskatoties caur brīnumstikliņiem, kas
mums visiem nu bija noputējuši vienādi pe-
lēki, redzējām, ka Betona tēta soma nav viss
parasta, reklāmas bukletiem piebāzta soma,
bet māja. Mūsu māja! Vienādi balto ķieģe-
ļu māja, kurā dzīvojam mēs, mūsu mammas,
vissmagākā Kūku tante, kaimiņš ar strīpaino
kreklu un vēl kādi simts cilvēki, kurus mēs
sveicinājām tikai tajos brīžos, kad gājām
kopā ar vecākiem. Jo tie tur simts, mums tā-
pat nekad neatbildēja ne ar „čau”, ne „lab-
dien”, ne „sveiki”, tikai pa retam nošņācās –
„ssssīkie! Ko maisās pa kājām!”

Salīkušais Betona tētis lēnām no mums attā-
linājās. Man no deguna pilēja, un Ķī berzē-
ja acis, jo betona putekļi lienot visur un pie-
spiežot raudāt.

– Varbūt tas nebija viņš, – nedroši ieminējās
Dodō, un mēs mājām ar galvām te sāņus, te
uz augšu un leju, jo mums viss bija sajucis.

Tikmēr Betona Cilvēku gājiens turpināja ceļu.
Vēl viena tante, nē, ne jau Apolonija, pa gai-
teni soļoja vēl smagāka tante, vilkdama pelē-
ku miskastes maisu, kas izskatījās kā dzērājs.
Aiz viņas pārgurusi māmiņa atspērusies stū-
ma bērna ratus. Nokārtu galvu un saliektiem
pleciem vilkās skumjš pusaudzis. Viņam pa
pēdām seko padzīts suns.

– Ei! – Dodō nedroši ierunājās. – Jūs gadīju-
mā neesat satikuši...?

Mēs vairs nezinājām, ko mums vajadzētu sa-
tik. Tēti? Betona Cilvēku? Nikō, kurš aizve-
dīs līdz Katedrālei vai vismaz līdz mājām...
Betona Cilvēki mums neatbildēja. Mēs ska-
tījāmies caur pelēkajiem stikliņiem un viņu
krūtīs neredzējām sirdis. Tikai smagus saiņus,
piebāztus tapešu ruļļiem, rēķinu mapēm,
soda kvītīm un avizēm. Betona Cilvēku ne-
samie aizsēda sirdspukstus, un nevarēja sa-
prast, tie dzīvo vai tikai kustas. Viņu nastas
bija pārvērtušās sirdsakmeņos. Mēs zinājām,
ka esam par mazu, lai tik smagus sirdsakme-
ņus no Betona Cilvēku sirdīm noveltu nost.
Mums kļuva neomulīgi un, cieši piespiedu-
šies sienai tā, lai Betona Cilvēku gājienu ne-
traucētu, lavījāmies uz gaismas pusi.

Andra Manfelde dzimusi un augusi
Kuldīgā, 2002. gadā beigusi Rīgas
Dizaina un mākslas vidusskolu
tēlniecības specialitātē. Debijas dzejoļu
krājums *Tranšejas dievi rok saņem* Ojāra
Vācieša prēmiju (2005). Tajā pašā gadā
iznāk pirmais romāns *Adata*, pēc kura
motīviem Manfelde sacer libretu Zigmara
Liepiņa mūziklam *Adata* (pirmizrāde
2007). Dzejoļu krājums *Betona svētnīcas*
(2008) saņem Annas Dagdas balvu.
Pasaku grāmata *Sirds pasaka* (2009).
Atmiņu tēlojums *Zemnīcas bērni* (2010)
izpelnas Ventspils domes un Starptautiskā
Rakstnieku un Tulkotāju mājas balvu,
Sudraba tintnīcu. 2011. gadā rakstniece
pārceļas uz dzīvi Liepājā, Karostā.
Romāns *Dzimtenīte* (2012) apbalvots
R. Gerkena un Rakstnieku savienības
romānu konkursā (skat. recenzijas *JG273*,
66.-68. lpp, un stāstu „Zelta pulkstens
un karote medus” turpat 40. lpp). 2013.
gadā iznāk dzejoļu krājums *Ziemeļu
tirgus*, un 2017. gadā visjaunākais romāns,
Virsnieku sievas (skat. *JG289*, 71. lpp).

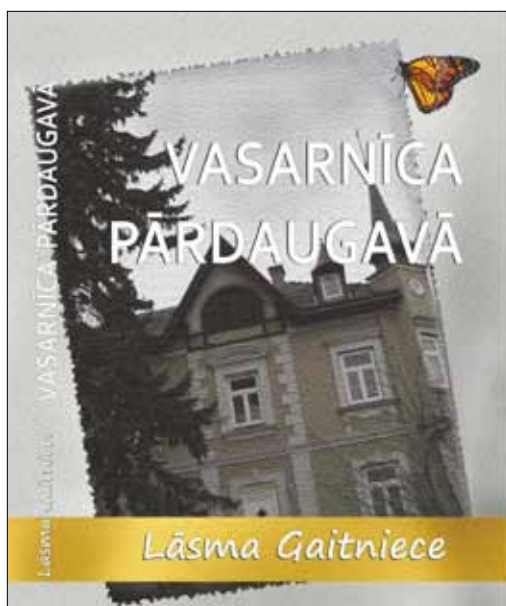
Lāsma Gaitniece

FRAGMENTI NO GRĀMATAS

*Vasarnīca Pārdaugavā. Kādas dzimtas
stāsts* (LiePA, 2017)

Māju izjūtu meklējot

Kopš bērnības esmu bijusi stingri pārliecinā-
ta, ka ikvienam cilvēkam visā plašajā pasaulē
ir kāda noteikta vieta – valsts, pilsēta vai pat
apgabals, ko Dievs radījis tikai viņam un kur
cilvēks pats jūtas vislabāk! Viens to dēvē par
savu sapņu zemi, cits – par savu vismīļāko
vietu pasaulē. Aleksandras Vilsones sapņu
pilsēta bija Valgeranna Igaunijā, kur pavadīti
pirmie dzīves gadi un kur viņa vēlējās tikt ap-
glabāta pēc nāves. Savukārt viņas jaunākajai
māsai Valērijai Vilsoni šāda vieta, iespējams,

bija Liepājas slimnīcas Infekcijas slimību nodaļa, kurā viņa – vadītāja – gadiem ilgi jutās kā savas karaļvalsts vienīgā noteicēja. Kā gan citādi bija izskaidrojams Valērijas ieradums nedēļām – veselām dienām un naktīm – ilgi atrasties darbavietā, pat neņemot vērā tik nopietnu apstākli, ka mājās viņu vienmēr gaidīja divi mazgadīgi bērni? Vai Valērijas sirdī patiesi nekad neiezagās kaut nelielas izbailes, ka tikai ar Anci un Kārli neatgadītos kas ļauns? Ja tas notiktu mūsdienās, nevis pagājušā gadsimta astoņdesmito gadu vidū, viņai jau sen būtu atņemtas vecāku aprūpes tiesības, turklāt šī ģimenes iekšējā lieta sīki tiktu iztirzāta televīzijā un preses izdevumos. Taču jāpateicas Dievam, ka nekas ļauns par spīti tam, ka bērni auga paši savā vaļā, neatgadījās! Protams, ja neskaita mazas ķibeles. Un paldies arī citiem radiem, kuri ar lielāku vai mazāku regularitāti abus blēņdarus uzmanīja un, kā nu prata, audzināja, ja jau to nespēja miesīgā māte.

Iespējams, tieši pārliecība, ka ar bērniem viss būs labi, Valērijai arī bija pēdējais pamudinājums drosmīgajai izvēlei, par kuru viņa izšķīrās tai liktenīgajā 24. oktobra vakarā. Gan jau kāds parūpēsies par Anci un Kārli...

Savukārt man pašai par sapņu valstību jeb pilsētu pilsētā, kā joka pēc to klusībā biju nodēvējusi, kļuva Pārdaugava, precīzāk, Rīgas apkaime Torņakalns. Par spīti tam, ka pirmoreiz šai savādajā vietā nokļuvu samērā neparastu apstākļu dēļ. Kaut gan iepriekš biju apmeklējusi daudz dažādu valstu, iepazīsī tik atšķirīgas kultūras un mentalitātes, Torņakalns man iepatikās jau pirmajā dienā, pa-

reizāk sakot, naktī. Mūsu vasarnīca, kas atradās netālu no skaistās, senās baznīcas ar smailo, garam zīmulim nedaudz līdzīgo torņi, tāpat Pārdaugavas mazās, bruģētās ieliņas man kļuva par istajām un vienīgajām mājām. Bet kā es tur nokļuvu? Vai spēju to vēl atcerēties?

Dzīve slimnīcā

Vēl kopš tiem laikiem labā atmiņā palicis, ka visa mācību gada garumā, ik dienu, stundām beidzoties, gāju pie krustmātes uz slimnīcu paēst pusdienas. Jā, tolaik tas bija iespējams un šķita absolūti normāli – ēdiens pietika gan slimniekiem, gan personālam, gan arī vēl kādam no viņu bērneliem. Šad tad iemaldījās slimnīcas virtuvē – tur ēdiens tika vārīts tik milzīgos katlos, kādus savā dzīvē vairs neesmu redzējusi. Virtuves saimniecei, vienmēr jautrajai un smejošajai krievietei Olgai, nebija ne mazāko iebildumu, kad es tur parādījos. Gluži pretēji, ja bija skolas brīvdienas un slimnīcas telpās pavadiju augstas dienas, viņa man atļāva palīdzēt kādos vienkāršākos virtuves darbiņos, piemēram, mizot kartupeļus vai lobīt olas, ja pusdienās bija paredzēta skābeņu zupa. Gan ķirurģijas nodaļā, gan arī virtuvē visi mani pazina, jo tur patiešām piestaigāju gadiem, pat vēl ilgi pēc tam, kad Kalevs mācības skolā jau bija beidzis un pārcēlies uz Rīgu studēt medicīnu.

Slimnīcā uz pusdienām, protams, ieradās arī brālēns, taču krietni vēlāk pēcpusdienā, jo viņam bija stipri vairāk stundu nekā man toreiz. Jāatzīst, ka slimnīcas ēdienam, pretstatā tam, ko ļaudis par to dažkārt runāja, nebija nekādas vainas. Protams, man būtu kārojusies arī kāda smalkmaizīte saldajā ēdienā, taču nācās iztikt.

Izņemot operāciju dienas, kas neiztrūkstoši bija otrdienās un ceturtdienās, Aleksandra sēdēja man blakus un mēs, kamēr es ēdu, plāpājām – kā gājis skolā, kas jauns noticis un tā tālāk. Šad un tad gadījās kas neparedzēts, piemēram, ievests kāds smags pacients, kuru steidzami vajadzēja operēt, un man bija jāiztiek bez viņas sabiedrības. Ar to arī rēķinājos un centos neņemt ļaunā. Taču, ja pavisam godīgi un atklāti, dažkārt es pret viņas pacientiem jutu greisirdību! Tādos brīžos šķita, ka viņiem manas krustmātes uzmanības tiek vairāk, nekā man! Ai, ai – cik bērnišķīgi un egoistiski!

Bez Aleksandras man ķirurģijas nodaļā bija vēl divi draugi – operāciju māsa Rasma, kura, kā toreiz šķita, bija mūžveca un droši vien kādas slimības dēļ arī ļoti resna, un krustmātes kolēģis, ķirurgs Nikolajs Noriļskis. Jā, ar Aleksandras medmāsu Rasmu patiesi bijām labas draudzenes. Atnākot uz nodaļu, es viņu drīkstēju uzrunāt: „Čau, Rasma!”, uz ko viņa man, protams, atbildēja: „Sveika, Beātiņ!”, taču Aleksandrai šāda familiaritāte nepatika. Reizēs, kad viņa centās iejaukties, Rasma mātišķā tonī, jo par krustmāti bija krietni vecāka, atteica:

– Esi nu mierā, Sašēnka! Ko tad tas bērns tādu pateica?

Savukārt dakteris Noriļskis izskatījās gandrīz vai pēc kinoaktiera – gara auguma, slaidi, tumšiem, nedaudz viļņotiem matiem! Kā man patika, kad viņš man pievērsa uzmanību! Kā man patika klausīties, kad viņš ar Aleksandru pārsprieda kāda pacienta diagnozi vai ārstēšanu! Samtaina balss ar vieglu, slāvisku akcentu. Nikolajs Noriļskis, lai gan pēc tautības krievs, bija iemācījies labi runāt latviski. Toreiz nevarēju saprast, kāpēc viņš nestrādā par aktieri un nefilmējas kādā grāvējā, bet gan *kvern* šajā vecajā, simt gadus neremontētajā, brīžam nelabi smirdošajā slimnīcas ķirurģijas nodaļā.

Liepājas vecā slimnīca, tās sarkano ķieģeļu ēku komplekss, kaut arī celts pēc talantīgā arhitekta Paula Maksa Berči¹ projekta, bija ļoti nolaists. Dažās telpās, piemēram, tualetes, bija īpaši nepatīkami, pat pretīgi ieieta. Koridori oda vai nu pēc hlorā, vai mazmājiņas. Kad Kalevam vienreiz ieminējos, ka tā slimnīca ir tāda... hmmm, nu nekāda, viņš iesmējās un atbildēja:

– Bet tu, Kaķēn, neesi bijusi morgā! Tur gan var dabūt šo to redzēt!

– Tu tur esi bijis? – uz to man Kalevs neatbildēja, bet, ņemot vērā, ka viņš jau ļoti laikus bija nolēmis studēt medicīnu, nebrīnos, ka šā iemesla dēļ bija ieklīdis arī slimnīcas morgā – nelielā, sarkanu ķieģeļu namiņā, kas no pārējām slimnīcas ēkām atradās attālāk.

Savukārt visjaukākā vieta visā slimnīcas teritorijā, kur siltā, saulainā laikā ļoti labprāt

¹ Pauls Makss Berči (*Paul Max Bertschy*; 1840.-1911.) – Liepājas galvenais arhitekts laika posmā no 1871. gada līdz 1902. gadam.

uzkavējās gan personāls, gan pacienti, bija tās vecais dārzs. Protams, arī to neviens īpaši netika kopis, dārzs bija aizaudzis, taču, vienalga, neparasts. Man bērniībā tas šķita gluži vai apburts! Cik sajūsmināta biju, kad augusta otrajā pusē bija nogatavojušās Kaukāza plūmītes. Mazas, dzeltenas, saules gaismas un labvēlības piesūkušās! Tās bija tik saldas un sulīgas, īpaši jau, kad bija nedaudz pārgatavojušās! Aleksandra, ja pamanīja mani našķojamies, gan vienmēr rājās, lai es tās vismaz iepriekš noskalāju, ja jau tik ļoti kārojas slimnīcas plūmjū! Vēl slimnīcas dārzā auga vairākas vecas ābeles, kas deva vēlos ābolus. To ražu gan nācās ilgi gaidīt; gadījās pat, ka nesagaidīju neko, jo puīšēļi visus ābolus jau bija norāvuši, kad tie vēl bija gluži zaļi. Mana krustmāte par to vienmēr sirdijās; ēst zaļus ābolus vai plūmes viņa uz visstingrāko aizliedza un draudēja, ka meklēšot lielo sļirci ar pašu garāko adatu, ja neklausīšot. Pat Kalevs, kuram vienmēr patika visu ko izmēģināt, reiz, jautāts par āboliem, šķobījās un vaicstījās.

– Neesmu jau pie bada, – viņš man atrūca, kad vienreiz ierosināju, ka varbūt tagad, kamēr Aleksandra aizņemta, varētu pieiet pie ābelēm. Ai, kā es par tādu atbildi apvainojos!

Vēl slimnīcas dārzā pagājušā gadsimta 80. gados dzīvoja vairākas stirnas un buki. Viens no tiem, personāla mīlulis, tika iesaukts par Jurīti. Tas bija jauks un mīlīgs līdz brīdim, kad kāds patients ar degošas cigaretes galu dzīvniekam izdedzināja aci. Šo sadistisko vīrieti no slimnīcas momentā izrakstīja, bet Jurītis kopš tā laika kļuva ļauns. Tas varēja kādam cilvēkam klusītēm pielavīties no aizmugures, ieskrieties un to nogāzt zemē vai, labākajā gadījumā, krietni pārbiedēt! Slimnīcas galvenajam ārstam pat vairākkārt nācās uzklaut cilvēku sūdzības un izlemt, ko ar dzīvnieku iesākt. Kas beigās tika izlemts, nūdien vairs nespēja atcerēties. Daļa dakteru vainas jau tajā bija – tieši viņi, kaislīgi mednieki, no kādām svētdienas medībām uz slimnīcas dārzu atveda mežsarga dāvinātus stirnu mazuļus, kuru māte, šķiet, gājusi bojā, un nebija neviena, kas par mazajiem parūpētos. Dažas medmāsas un kādu reizi pat Aleksandra mazos stirnēnus baroja ar pudelīti, līdz dzīvnieki pieauga.

Šodien tas pat šķiet neticami, ka gandrīz vai pašā pilsētas centrā mitinās meža zvēri. Tie patiesi bija jauki un jautri gadi, kamēr liktenis mūsu ceļus ar Aleksandru, Kalevu un arī citiem radiem vēl nebija šķīris.

Putekļu ielas radi

Kalevs nebija mans vienīgais brālēns – bez viņa man bija vēl otrs brālēns Kārlis un māsiņa Ance – Aleksandras māsa Valērijas bērni. Ar viņiem man gadu starpības nebija gandrīz nekādas, taču, izņemot kopīgu blēņošanu un jautrību reizēs, kad visi kādā jubilejā vai svētkos sanācām kopā, nekas cits mūs īpaši nesaistīja. Savādi, bet viņi, manuprāt, arī nekad nenāca uz slimnīcu pie savas mātes. Vismaz nekad netiku viņus tur sastapusi.

Diemžēl tagad ar Anci un Kārli visi kontakti bija pārtrūkuši. Cits par citu nu jau ilgus gadus vairs nezinājām pilnīgi neko.

Šī ģimene tolaik dzīvoja pavisam netālu no Liepājas Tirdzniecības kanāla – kādā mazā ieliņā ar kalnu bruģi gan ietvju, gan braucamās daļas vietā. Putekļu ielā atradās vien pāris vecu dzīvojamo namu un viena privātmāja. Man toreiz, padomju laikos, šķita, ka dzīvot privātmājā ir tāds luksuss, kas līdzinās absolūtiem kalngaliem un pienākas vien īpašiem ļaudīm. Tolaik, bērns būdama, tādām *sikumiem* kā šīs mazās mājeles šaurība un tam, ka uz labierīcībām jādodas pāri visam pagalmam, savukārt pēc ūdens – uz netālo šķērsielu, kur atradās pumpis, nepievērsu uzmanību. Tas viss šķita nieks, salīdzinot ar dārzu, kas viņiem piederēja. Taču, runājot par cilvēkiem, jā – šī ģimene patiesi bija īpaša, katrā ziņā ļoti savdabīga.

Valērija Vilsons man šķita tikpat neparasta kā krustmāte Aleksandra, taču viņa bija absolūti atšķirīga, lai neteiktu, ka pilnīgs pretstats gan mātai, gan arī savam vīram Kārlim – manam vienmēr omulīgajam un dzīvespriecīgajam onkulim. Savādi šķita kaut vai tas, ka Valērija precoties bija paturējusi savu meitas uzvārdu. Tolaik sievietes tā rīkojās samērā reti. Arī viņa bija studējusi medicīnu un strādāja tai pašā Liepājas slimnīcā, taču nevis par ķirurgi, bet infektologi. Ar laiku Valērija Vilsons kļuva par infekcijas slimību nodaļas vadītāju un šajā amatā nostrādāja ilgus gadus, līdz savai nāves dienai.

Lai arī es slimnīcā un tās dārzā atrados ļoti bieži, nekad, nevienu pašu reizi neaizgāju uz infekcijas slimību nodaļu pie Valērijas. Pirmkārt, man to stingri bija aizliegusi Aleksandra. Un, otrkārt, ja arī būtu gājusi, par ko gan mēs būtu runājušas? Būtu vien viņai lieks traucēklis. Vienīgā, kam ar Valēriju veidojās labs kontakts, bija Aleksandra. Māsa šad tad, siltā laikā sēžot uz koka soliņa pie infekcijas slimību nodaļas ieejas, bet aukstā vai lietainā laikā vienas vai otras darba kabinetā, malkoja kafiju un pārrunāja kādas ar ārstniecību saistītas lietas.

Valērijas Vilsons dzīvesbiedrs Kārlis Briedis jeb, kā mēs viņu uzrunājām, lielais Kārlis, bija neatliekamās palīdzības automašīnas šoferis un īsts pretstats savai sievai – pats jaučības un labsirdības iemiesojums! Kādus tikai viņš mums, bērniem, nestāstīja stāstus par atgadījumiem, kas piedzīvoti darba gaitās! Ātrās palīdzības stacija Liepājā atradās 8. Marta ielā, ko vēlāk pārdēvēja par Ludvika ielu, un tās šoferi paši savām rokām bija uzbūvējuši pirtiņu, kur pēc smagas dežūras relaksēties.

Tolaik cilvēki vēl nebaidījās zvanīt ātrajiem, ja bija atgadījies kas nopietns. Liepājā dzīvoja pat vairāki tādi *eksempļāri*, kas neatliekamās palīdzības mediķus izsauca – bija vajadzība, vai nē. Gan feldšeri, gan šoferi viņus labi zināja, taču, ja atskanēja zvans, vienmēr devās uz izsaukumu, jo nevar taču zināt, kas cilvēkam atkal atgadījies. Neviens uz šiem regulārajiem zvanītājiem ļaunu prātu neturēja, drīzāk otrādi – par viņu izdarībām tikai pasmējās un varbūt savējo lokā kādreiz stāstīja anekdotes. Drūmāk bija tad, ja nācās braukt uz izsaukumu, kad bija noticis ceļu satiksmes negadījums, smaga avārija. Tas, šķiet, lielajam Kārlim viņa darbā emocionāli bija visgrūtākais. Gadījās, ka viņš pēc tādām dežūrām mājās pārradās, totāli piedzēries, taču tas nenotika bieži – drīzāk gan izņēmuma kārtā. Zinu, ka Aleksandra dažkārt mēdza sirdīties – Kārlis mājās pārnācis *kungu dūšā* un tas jāredz bērniem.

Mazais Kārlis un Ance visbiežāk mājās atradās vieni paši un auga savā vaļā kā savvaļas puķes meža pļaviņā! Abi vecāki bija ļoti aizņemti darbā, taču, garajām darba stundām beidzoties, viņi vienkārši kaut kur pazuda – šķiet, Valērija un lielais Kārlis mājās ieradās

izgulēt tikai pašu nakts melnumu. Un arī tad ne vienmēr, jo abiem bieži bija nakts dežūras. Kas attiecas uz māsīcu un brālēnu, man viņu dzīve šķita kā liela laime: neviens nepieskata, neviens nekomandē, neliek darīt to vai šo! Dari, ko un kad pats gribi, vai, vēl labāk, ne-dari neko, ja negribi!

Pieskatīt un audzināt Anci un mazo Kārli dažkārt mēģināja Aleksandra un reizēm pat Kalevs, taču, kad sāka kļūt par traku, visbeidzot iesaistījās arī lielais Kārlis! Viņš visu, pat vislielākās nepatīkšanas, kas bērniem bija atgadījušās skolā, uzņēma nevis histēriski, bet gan ar smaidu un jautrību! Kā tas dažreiz nokaitināja skolotājus un pat manu tik savaldīgo krustmāti!

Mazais Kārlis, līdzīgi savam tēvam, bija ļoti labdabīgs, īsts nemiera gars. Viņam patika pētīt un izziņāt visu, kas vien gadījās ceļā. Ance bija citādāka – mierīgāka, intravertāka, bet arī vēsāka attiecībā pret citiem cilvēkiem. No šodienas skatupunkta vērtējot, iespējams, absolūtais vecāku uzmanības un intereses trūkums viņai radīja sirdssāpes. To gan es sāku saprast tikai pēc daudziem gadiem!

Vienā reizē, kad Putekļu ielas dārzā kopā ar Anci un mazo Kārli purinājām kokus un lasījām kritušās plūmes, jo Aleksandra bija nolēmusi, ka labu mantu nedrīkst laist zudumā, bet jāizvāra ievārījums, lai bērniem būtu, ar ko ziemā našķoties, mazais brālēns man atklāja baisu noslēpumu:

– Vai tu zini, ka manam tētim ir brūte!

– Tu ko? Kāda brūte?

– Kuš, klusāk! – viņš pārgāja uz čukstu. – Nu, mīļākā! Jā, jā – mīļākā! Es pats redzēju! Ance jau to nemaz nezina. Un es viņai arī neko neteikšu!

– Vai tu traks? Nemūžam neticēšu!

– Ja negribi ticēt, netici! Bet viņam ir brūte!

– Un ko par to saka mamma?

– Viņai jau vienalga. Viņa vispār dzīvo slimnīcā! Reizi nedēļā pārnāk mājās, paguļ un aiziet atpakaļ uz darbu, tas arī viss, - tai brīdī mūsu sarunu pārtrauca Aleksandra, kura bija izliekusies pa logu un uzsauca, lai taču mēs beidzot sākam strādāt!

Vēl no tiem laikiem un ciemošanās reizēm atceros, kā visi trīs skrējām pie ūdens pumpja padzerties. Tas, protams, notika slepus no Aleksandras un galvenokārt gada siltajā laikā.

Tikai krietni vēlāk sāku saprast, ka kaut kas tai ģimenē patiesi nav kārtībā. Bija vēl viena lieta, par kuru ar mums, bērniem, nerunāja ne Aleksandra, ne lielais Kārlis, pat ne Kalevs. Kādā rudenī, oktobra nogalē, astoņdesmito gadu otrajā pusē, Valērija pēkšņi nomira. Pat neatceros, kas un kā, tikai vienā dienā mēs visi braucām uz Centrālkapiem, uz bērēm. Manas krustmātes māsa, skaistā Valērija, gulēja gaišā zārkā, kam visapkārt bija neskaitāmi daudz rožu.

Un atkal tikai pēc gadiem, būdama jau pieaugusi, uzzināju, kas īsti toreiz notika. Kādā oktobra vakarā pēc dežūras Valērija iegājusi savā darba kabinetā un tur ieslēgusies. Viņa bija izlēmusi nokārtot rēķinus ar dzīvi. Dakteri Vilsoni atrada nākamās dienas rītā, saimniecības pārzinim uzlauzot kabineta durvis, taču par vēlu – viņa, spēcīgi pārdozējot anti-koagulantus, bija mirusi.

Kaut arī pieradusi pie savas māsas dīvainībām un savrupības, Aleksandra šo pašnāvību pārdzīvoja ilgi un šausmīgi. Savukārt lielais Kārlis kopā ar abiem bērniem uzreiz pēc bērēm pārcēlās uz dzīvi citā pilsētā, līdz ar to mūsu kontakti pārtrūka. Sākotnēji pēc pārcelšanās ar viņu vēl sazinājās Aleksandra, bet ar laiku arī šie sakari kļuva aizvien retāki.

Mazā Putekļu ielas privātmāja kādu laiku stāvēja tukša, taču, neilgi pēc pārmaiņu laiku sākuma, to nojauca un vecos kokus dārzā nozāgēja.

Lāsma Gaitniece, née Ģibiete – *Jaunās Gaitas* līdzredaktore, publiciste un lektore. Sešus gadus docējusi latviešu valodu Rietumungārijas Universitātē. Regulāri publicējas izdevumos *Laiks, Latvijas Avīze, Izglītība un Kultūra, JG* u.c. Doktorantūras studente un latviešu valodas lektore Rīgas Tehniskās Universitātes E-studiju tehnoloģiju un humanitāro zinātņu fakultātē.

Romāns *Vasarnīca Pārdaugavā* ir autorees debija daiļliteratūrā.

Skat. arī Gaitnieces recenzijas Grāmatu nodaļā.

Juka Rislaki (Jukka Rislakki)

ŠĪS GRĀMATAS LĀVA JUSTIES KĀ MĀJĀS

KRONENBERGA MANTOJUMS

Laikraksts *Latvietis* Nr. 458 (2017.07.V) un Nr. 460 (2017.23.V)

Kad daudziem vecāka gadagājuma cilvēkiem saka: „Bērnība,“ – viņi domā: Kronenbergs...”
Māra Miķelsone.

Dzejniece **Māra Zālīte** atcerējās savu bērību sešdesmito gadu sākumā vecātēva mājās laukos. Viņa bija atklājusi lasīšanas prieku un mājas bēniņos zem zāģu skaidām atradusi savādu, neparastu grāmatiņu. „...Pašlaik mani apbur grāmatiņas vizuālais tēls – vāka viņjete, burtu forma, zīmējumi. Grāmatiņa nelīdzinās visām tām, ko esmu jau lasījusi, – par oktobrēniem, kas ir Ļeņina mazbērni, par mazo traktoristu, par milīci Stjopu. [..] Tā līdzinās lielajai kārbai, uz kuras rakstīts „Laima“ (to lieto miežu kafijas glabāšanai). Tā līdzinās diegu kastītei un vecāsmātes priekšautam, un... Esmu sajutusi to, ko sauc par latvisku stilu. Tās mani uzrunā. Tās mani saviļņo, ir tuvs, miļš. Jā, un grāmatas nosaukums ir „Mazās Bērnības (Jaunības – J. R.) Teikas“. Tā pasaule ir zudusi, tās vairs nav, bet mazā Māra zina, ka to pasauli sauc – Latvijā! „Latvijas vāze, Latvijas konfekšu kārba un šī grāmatiņa – tas ir viss, kas man no Latvijas atlicis. Vēlāk mātei rādu, – re, ko es atradu! Mātes seja uz mirkli atmaigst, bet tad viņa man grāmatiņu atņem. Māte zina, ko nezinu es, – tā ir aizliegtā literatūra. Par tās glabāšanu un lasīšanu draud kriminālsods.“¹

Dzejnieks **Jānis Peters** savukārt stāsta, ka viņš jaunībā mugursomā glabājis savus galvenos dārgumus – Daniela Defo *Robinsonu Krūzo* un Alberta Kronenberga *Mazo ganiņu*. Viņa bērības mājās no trīsdesmitajiem gadiem bija saglabājis *Mazā ganiņa* pirmais izdevums.²

Arī **Margitai Gūtmanei** bērībā, bēgļu nometnē Vācijā daudz ko nozīmēja Kronenberga grāmatas. Viņaspriekš, laba bērnu grāmata

ir tā, par ko pieaugušais vēlāk teiks: ja bērībā tās nebūtu bijis, man šodien kaut kā trūktu. „Man droši kā trūktu, ja bērībā nebūtu bijis *Mirdzas Timmas „Pienenītes“*, *Valda „Staburaga bērnu“*, *Jāņa Širmaņa „Pikstītes“* un – galvenokārt – Alberta Kronenberga „*Sprunguļmuižā gadatirgus*“. Šīs grāmatas tika lasītas, pārlasītas un atkal lasītas, pa vidu lasītas priekšā, līdz tās kļuva daļa no manis [..].“³

Ar ANO starptautiskās bēgļu organizācijas UNRRA atļauju 1946. gadā latviešu bēgļi Vācijā laida klajā *Sprunguļmuižas* atkārtotu izdevumu. Poligrāfiskā kvalitāte, pat krāsas, izdevušās apbrīnojami labi.

„Šīs grāmatas bija toreiz kā „mājas“, kad bija jāpārvācas no nometnes uz nometni, kad nevienā nespēja iedzīvoties, jo viss bija tikai pagaidu,“ raksta Margita Gūtmane.

Vēlāk viņai uzdāvinātas brāļu Grimmu un Hansa Kristiāna Andersena pasakas, bet tā bijusi velta naudas tērēšana. Tās viņai nedeļa nekā. Tās bija un palika svešas. „Ir grāmatas, kuras mēs katrs uzskatām par latviskām, nevarēdami izskaidrot – kādēļ.“⁴

Iepriekš minētajām bērnu grāmatām piederējās arī Jaunsudrabiņa, Brigaderes, Poruka un Virzas sarakstītās. „Man vēl šodien liekas, ka tā ir bijusi ļoti skaidra un ļoti loģiska attīstības līnija. Kas bērniem raksta, raksta viszinātkārīgākai, uztverīgākai, uzņēmīgākai publikai. Bērni ir fantasti, bet reizē arī reālisti, un – ko mēdz aizmirst – bērni ir nākamie pieaugušie. Rakstīt bērniem pavirši vai nevēlīgi nozīmē apvainot viņos cilvēku, kāds viņš kādreiz būs.“

Kronenbergu atceras arī cits bēgļis. „Saviem bērniem mācīju latviešu alfabētu ar viņa ābecītes palīdzību, nevis ar kādu lingvistu teorijās balstītām garlaicīgām ābecēm,“ stāsta **Jānis Krēslīņš** seniors, kurš dzīvo Ņujorkā. Krēslīņš turpina: „Viņš ir ļoti izcils mākslinieks; – ja arī nav pilnīgi ignorēts, tomēr īsti pienācīgi nav novērtēts. Kronenbergs nav tikai zīmētājs ar vienreizēju, kronenbergisku stilu, bet arī suverens latviešu valodas prāvētājs, burvīgs dzejnieks, kas izprot katra vār-

¹ Zālīte, Māra. Sēklas sniegā: mani darba gadi Rakstnieku savienībā ir kā sēklu vējš, tā tolaik Latvijā bija brīvdomīgākā vide. *Diena*, Nr. 85, 2009, 11. apr., 12. lpp.

² No sarunas ar Jāni Peteru.

³ Gūtmane, Margita. Kāda mīlestība: Alberta Kronenberga simtgade 18.10.1887–6.9.1958. *Jaunā Gaita* (Kanāda), Nr. 3, 1987, 32.–36. lpp.; Nr. 4, [CR4] 1987, 20.–23. lpp.

⁴ Gūtmane, Margita. Kāda mīlestība: Alberta Kronenberga simtgade 18.10.1887–6.9.1958. *Jaunā Gaita* (Kanāda), Nr. 4, 1987, 20.–23. lpp.

da daiļskaņu, ritmiku un burvību. Es teikšu, ka viņš ir dziļi latvisks, ziemeļniecisks mākslinieks, apveltīts ar brīnišķīgu humora izjūtu.⁵

Grāmatai *Mazais ganiņš*, kas 1987. gadā iznāca Zviedrijā, pievienoti komentāri, starp tiem – dažas piezīmes par ritma dēļ nepareizi lietotiem vārdiem šajā krājumā. Piemēram, *pēperkoka*, – kur jābūt piparkūka, *agris*, – kur agrs, *esu*, – kur vajadzētu esmu, *seskis*, – vajadzētu sesks, *ģīmi*, – vajadzētu seju, *klātāk* – tuvāk, *ķeša* – kabata, *praku* – fraku vai svārkus, *pusgraudnieks*, – kur jābūt pusrentnieks un tā tālāk.⁶

J. Krēsliņš savukārt oponentē, ka skaņu un ritma prasību dēļ dzejnieks, protams, drīkst neievērot endzeliniski vai blinkeniski dogmatiskos pareizrakstības noteikumus.⁷

Pēc Gūtmanes domām, liela latviešu klasiskās bērnu literatūras nozīme bija, ka tā nav novirzīta *tīrā* bērnu un jaunatnes literatūras lomā. Latviešu bērnu literatūra nekad nenāca izolācijā, un tam par iemeslu, pirmkārt, tautasdziesmu apjēgtā nozīme un, otrkārt, laimīgais un vienreizīgais apstāklis, ka Latvijā vesela virkne *pieaugušo literatūras* rakstnieku ir rakstījuši arī bērniem – Rainis, Aspazija, Poruks, Blaumanis, Plūdonis, Brigadiere, Jaunsudrabiņš, Skalbe, Austrīņš, Birznieks-Upītis, Paegle, Laicens, Čaks, Ādamsons un daudzi citi.

Jūlijs Dievkociņš jau 1900. gadā rakstīja: „Viena no beletristisku mākslas ražojumu galvenām pazīmēm ir tā, [...] kas saprotami bērnam, var būt par estētisku baudījumu arī pilnīgi pieaugušam cilvēkam ar attīstītu mākslas gaumi.”⁸

Pēc Margitas Gūtmanes domām, agrīnie centieni bija „pārvarēt vācu garīdzniecības sentimentāli seklās, didaktiskās un moralizējošās dziesmiņas.” Tikai sākot intensīvu tautasdziesmu un pasaku vākšanu, arī bērnu literatūrā notiek pagrieziens. M. Gūtmane atgādina, ka jau 1910. gadā **Andrejs Upītis** atzinis: „Ja kāds vēlas attīstīt un izkopt savā bērņā īsta cilvēka dvēseli, tas nevar iztikt

Skice grāmatai *Sprunguļmuižā gadatirgus*, 1938

bez tautas pasakām kā elementārākā īpatnēja audzināšanas līdzekļa.” Pēc Gūtmanes domām, Kronenbergs ir viens no tiem retajiem pieaugušajiem, kas pilnīgi sapratis bērnu pasauli, viņam nav ne mazāko grūtību akceptēt bērņā to garīgo brīvību, kādu pieaugušais pieprasa sev. Viņaspāt, ir grūti atrast citu bērnu autoru, kam tik ļoti jūtama patika un prieks, ar kādu viņš rakstījis. Te gribētos piebilst: un zīmējis.

Kronenberga grāmatas atkārtoti izdeva gan Vācijā bēgļu nometnēs (pirmā iznāca jau 1946. gadā), gan trimdā Amerikā. Austrālijas latviešu avīze 1992. gadā rakstīja par asprātīgā pantu meistara Kronenberga priecīgajām bērnu grāmatiņām. „Un daudzas no Kronenberga joku rindiņām mums iespiedušās atmiņā vēl pēc daudziem gadiem.”⁹

Rakstniece **Lūcija Ķuzāne** teikusi: „Es paņemu ceļasomā grāmatas ar garu mūžu dzīvojuša mākslinieka Alberta Kronenberga zīmējumiem un asprātīgu tekstu. Bet [...] nebija jau, kam dāvināt. Ģimenēs, ar kurām iznāca saskare, negadījās sastapt mazus bērņus...”¹⁰

Trimdinieku sabiedrībā Kronenberga grāmatas palīdz uzturēt bērnu latviskumu un

⁵ No Jāņa Krēsliņa vēstules 19.2.2008.

⁶ Gūtmane, Margita. Kāda mīlestība: Alberta Kronenberga simtgade 18.10.1887-6.9.1958. *Jaunā Gaita* (Kanāda), Nr.3, 1987, 32.-36. lpp.; Nr. 4, [CR5] 1987, 20.-23. lpp.

⁷ No J. Krēsliņa vēstules 19.2.2008.

⁸ Citāts no: Gūtmane, Margita. Kāda mīlestība: Alberta Kronenberga simtgade 18.10.1887-6.9.1958. *Jaunā Gaita* (Kanāda), Nr. 3, 1987, 32.-36. lpp.; Nr. 4, 1987[CR6], 20.-23. lpp.

⁹ A. P. Ulda Siliņa „zvērīgā” luga. *Tēvzemes Avīze*, Nr. 21, 1992, 12. jūn., 8. lpp.

¹⁰ Ķuzāne, Lūcija. Stāsts par trim vaļiem. *Dzimtenes Balss*, Nr. 52, 1986, 25. dec., 6. lpp.

Alberta Kronenberga ilustrācija grāmatā *Mazais ganiņš un viņa brīnišķais ceļojums*

latviešu valodu. Austrālijas latvietē Zane Rītere 2008. gadā stāstīja: „Tikko izlasīju avīzē „Austrālijas Latvietis” fragmentu „Mazais Mikiņš”, kas man „ieleca acīs” kā mīļš draudzīņš. Manās rokās ir oriģināla grāmata „Sprunguļmuižā gadatirgus”, ko mana māte bija paņēmusi līdā, kad atstājām Latviju bēgļu gaitās. No šīs grāmatas lasīju savām meitām un tagad lasu saviem trim mazbērniem, kuriem tēvi ir nelatvieši, bet kuri iet latviešu bērnudārzā, dzied latviešu dziesmas, un ar viņiem mēs runājam latviski.”¹¹

Kronenbergs mierināja arī tos latviešus, kas bija nonākuši pavisam pretējā debespusē. Rīdziniece Margarita Lazdiņa, kura dzimusi 1929. gadā, stāsta, ka viņa, būdama tālu, uzaugusi Latvijas gaisotnē: „Mazo ganiņu” saņēmu kā dāvanu Ziemassvētkos, bērnu dienās. Panti un zīmējumi tik viegli „ielikās” prātā. Tos atcerējāties vēl Sibīrijā, bērnu starpā... Pēc kara – vēru vaļā tik mīļo grāmatu, bet tur nebija ne īsti vecā satura, ne vecās „rīmēšanās”. Saprotu. Nodeva laikam. Tomēr ar to izauga mana meitiņa. Vēlāk abas pārrakstījām kaut kur sadabūto veco grāmatu un veco tekstu. Nu tas kopā ar citām A. Kronenberga grāmatām stāv plauktiņā.”¹²

Tikpat svarīgs Kronenbergs bija arī tiem, kuri dzīvoja Padomju Latvijā – un varbūt pat vēl

svarīgāks. „Sevišķi svētīga misija viņa grāmatām bija padomju gados, jo rakstnieka asprātīgajos pantos un zīmējumos lasītāju spilgti uzrunā latviskums ar tautas pasaku un tautas dziesmu mīļu tēlainību un viedomu,” saka Irēna Lagzdīņa, kurai jau ilgu gadu bijis tuvs Kronenberga mantojums, īpaši teātri. „Tolaik tas bija kā balzams dvēselei, jo padomju ideologi jau no bērnudārza vecuma maziem knaukiem stāstīja un lasīja par tēva nodevēju Pavliku Morozovu, Pāvelu Korčaginu. [...] Kronenberga grāmatiņās bērns iepazīna pasauli šo murgu nesadraņķētu, mīlestības, šķelmības, gaišu joku pilnu, kurā pieaugušie, bērni un viņu dzīvnieciņi dzīvo draudzīgu, saskanīgu dzīvi.” Viņa esot bijusi „to laimīgo vidū, kam vecāki mazotnē gudri prata rokās ielikt Jaunsudrabiņa, Skalbes, Eglīša, Stārstes, Kronenberga un Brigaderes grāmatas. [...] Lasīju arī „Jaunības Tekas” un „Mazās Jaunības Tekas”, kurās par ilustratoru darbojās A. Kronenbergs. Pēc kara dažam labam bēniņam un citām mazāk uzkrītošās vietās glabājās gan šie izdevēja Andreja Jesena izdotie žurnāli, gan Emīlijas un Antona Benjamiņu lolojuma „Atpūta” komplekti, vērtīgas padomju varai nevēlamas grāmatas. Lasīt kāriem bērniem tā bija īsta paradīze.”¹³

¹¹ No Zanes Rīteres e-pasta vēstules 27.3.2008.

¹² No Margaritas Lazdiņas vēstules 7.2.2008.

¹³ Kronenberga, Rūta. Laika pārbaudītas vērtības: sarunā ar Irēnu Lagzdīni. Brīvā Latvija (Londona), Nr. 31, 2008, 9./15. aug., 5. lpp.; Nr. 32, 2008, 16./21. aug., 5. lpp.

Lagzdiņa atklāj, ka spēj izjust to, kas Kronenbergam bija ieslēgts pasakas dzejas rindās un – galvenais – aiz tām. „*To neviens modrs padomju cenzors nevarēja uzrādīt, bet tas virmoja gaisā un visus vienoja. Šodien mēs to drīkstam saukt par latviskumu.*”¹⁴

Ženija Katkovska, kuras piecgadīgā meitiņa Liene spēlēja ganiņa lomu Irēnas Lagzdiņas veidotajā uzvedumā, stāsta: „*Ar Kronberga darbiem mums iesākās priekšā lasīšanas tradīcija, kas sekmīgi turpinās arī tagad, meitas Lienes ģimenē. Kad vecākais mazdēls Ernests gāja gulēt diendusā, viņš man salika grāmatu kaudzīti lasīšanas kārtībā, ko es nedrīkstēju sajaukt. Kā pirmais bija Kronbergs. Tagad astoņgadīgais Ernests ir ja skolnieks, viņš bieži lasa jaunākajam brālim, piecgadīgajam Armīnam, un man.*”¹⁵

Tūlīt pēc Kronberga nāves 1958. gadā Uga Skulme savās atmiņās rakstīja, ka *Jau-nības Teku* laikā bērni sajūsmīnājušies par mākslinieku: „*Bērni mīl cilvēkus, kas ir bez viltus. Neviltotības un labsirdīguma dēļ Kronbergs patika arī pieaugušajiem,*” piebilda Skulme.¹⁶

Režisors un aktieris Pēteris Liepiņš, kurš Kronberga darbus vairākkārt uzvedis uz Dailes teātra skatuves, stāsta: kaut gan viņš Kronbergu nekad nav sastapis, rakstnieks viņam jau no pirmajām lapaspusēm licies kā ļoti tuvs radagabals. „*Viņa darbi ir tik brīnišķīgi, un viņa bērniības pieredze aktiera pasaulei der kā uzlieta. Tajos ir visa dzīvā dzīve un brīnumaini fantāzijas tēli... Man viss ir tik mīļš.*” Liepiņš esot uzaudzis mājā, kas atgādināja Kronberga radītās mājas, un viņu pārņēmusi pārlicība, ka rakstnieks „*visu uzrakstījis par manu bērniību, par mūsu meža mājām.*”¹⁷

Liepiņš stāsta, ka jau sen nolēmis iestudēt Kronberga tekstu uz skatuves, kaut arī sapratis, ka „*būs ellīgi grūti, bet...*” Tikko viņš sācis mācīties tekstu, nākušas klāt arvien jaunas idejas.¹⁸

¹⁴ Lagzdiņa, Irēna: Brīnumainas tikšanās ar Alberta Kronberga pasaku tēliem. Atmiņas. 2011.

¹⁵ Turpat.

¹⁶ Skulme, Uga: Albertu Kronbergu pieminot. *Rīgas Balss*, Nr. 212, 1958, 8. sept., 4. lpp.

¹⁷ Citēts no: Lagzdiņa, Irēna: Brīnumainas tikšanās ar Alberta Kronberga pasaku tēliem. Atmiņas. 2011.

¹⁸ Katrs savā vietā: Pēteris Liepiņš intervijā Irēnai Lagzdiņai. *Laiks* (ASV), Nr. 17, 2002, 27. apr./3. maijs, 11. lpp.

Kopš 2009. gada decembra Dailes teātrī atkal rāda *Jērādiņu*, kuras režisors un vienīgais aktieris ir Pēteris Liepiņš. Zāle arvien pārpildīta, biļetes dabūt grūti. Šis ir jau trešais monoizrādes variants – 1982. gadā šajā pašā teātrī (Latvijas PSR Valsts Akadēmiskais Dailes teātris) uzvestā Pētera Liepiņa un Iman-ta Zemzara *Jērādiņa* noturējās uz skatuves pāris gadu desmitu un sasniedza šī teātra visu laiku rekordu. Otrā versija parādījās 2001. gadā.

Tajā pašā 2001. gadā Dailes teātrī varēja skatīties muzikālu pasaku *Ķēniņa Mikabika raibie svārkī*. Šī monoizrāde tapusi pēc Kronberga npublicētās un nepabeigtās humoristiskās dzeju pasakas motīviem. Liepiņš bija saliedējis dzejas vienā veselumā. Viņš pats tēloja vairākas lomas, būdams ne tikai bērni un pieaugušie, bet arī ragana Baba, velns un dzīvnieki.

Mikabika bija izrāde par nabadzīgu puīseli, kam jasadabū, ko vilkt mugurā, kā arī par skroderi, kurš braši cīnās gan ar lāci, gan pašu velnu; par labo un ļauno. Liepiņš loloja arī ideju par Kronberga npublicēto darbu dzejas izrādi.

Aktieris un režisors uzskata, ka izrādē *Mikabika* ar pasakas palīdzību risināti nopietni, pat valstiski svarīgi jautājumi. „*Ja cilvēki visi kopā vienoti atsakās no kādas mulķības,*

ja visi rūpējas, lai gudrība valdītu pār muļķību – tā, manuprāt, ir īsta demokrātija.” Viņš turpina: „Demokrātija valstī iestājas tad, kad katrs ir savā vietā, pretējā gadījumā sākas sabrukums.” Tā arī pasakā ķēniņa valstī sākas jukas.

Pētera Liepiņa *Jērādiņas* interpretāciju slavēja jau astoņdesmitajos gados. Kādā recenzijā rakstījis, ka izrāde dodot vielu pārdomām par bērnu audzināšanu.

Jo te nu laikam ir gan šī iestudējuma, gan Alberta Kronenberga darbu racionālais kodols kopumā, un tas ir labestība, sirsnīgums, pamudinājums mācīties dzīvē saskatīt vispirms labo un gaišo pusi; asprātība, bagāta iztēle un fantāzija un pa reizei tik asi precīzs skaņtēns uz cilvēku vājībām un negatīvajām īpašībām, kāds var būt tikai mūsu tautai raksturīgajam pasmaļajam, bet tiešajam un labsirdīgajam humoram. Izrāde patika arī bērniem, kaut gan skaidrs, ka viņi ne vienmēr saprata visus senos latviešu vārdus.

Dramaturgs **Gunārs Priede** ar Kronenbergu iepazinies studiju laikā un vēlāk nožēlojis, ka nemācējies, kad tas bija iespējams, vecākajam un pieredzējušākajam kolēģim neko paivaicāt. „Viņš tajā dzīves posmā bija tāds rāmi apcerīgs, vairāk skatījās vien. Retumis kaut ko pateica par Raini, par Birznieku-Upīti, par

Skice grāmatai *Sprunguļmuižā gadatirgus*, 1938

Jaunsudrabiņu. Mēs, kas tur bijām ap viņu, noklausījāmies gan, bet, lai kaut ko pajautātu, precizētu, nofiksētu – tiktāl nebijām tikuši. Nē, kur nu. Tagad, jā! Šo vajadzēja un to vajadzēja...”¹⁹

Vija Siliņa stāsta, ka viņas audzītēvs maz lasījis daiļliteratūru. „*Caurām naktīm viņš strādāja savu zinātnisko darbu. Tomēr lasīšanā mani ievadīja tieši viņš. Pirmā dāvētā grāmata, atceros, bija A. Kronenberga „Tuntuļu Jurītis”.*”²⁰

Literatūrzinātnieks **Valdemārs Ancītis** žurnālā *Karogs* 1970. gadā atcerējās, ka viņa bērnībā bijis maz krāsainu attēlu, – un bērni tā priecājušies par melnbaltajām ilustrācijām! „*Nevar taču teikt, ka Alberta Kronenberga, Zeberiņa un Vidberga zīmējumi būtu neizteiksmīgāki par mūsdienu krāsainajiem... Bet mēs līdz ar saviem bērniem esam jau tā izlutināti, ka šodien bērnu žurnālos un grāmatās melnbaltā ilustrācija izskatās ne visai piemērota, it kā sliktāka. Barojam ar baltmaizi.*”²¹

Grāmatu izdevēja **Māra Caune** raksta, ka viņas pirmā iepazīšanās ar Kronenbergu notikusi 1949. gadā, kad „...mūsmājās kāds no Rīgas bija atvedis mākslinieka ilustrēto grāmatiņu „*Darbam dzimu, darbam augu*”. *Cik lauku bērna gara pasaulei tuvi un saprotami tās varoņi –*

*Zaķīts ara tīrumā,
Žagatiņa brīnījās.
Ko brīnies, žagatiņa?
Tā vīram jāstrādā.*

Varbūt tieši šī plānā grāmatiņa bija tā, kas mani ierosināja pievērsties grāmatniecībai, saskatīt skaisto pasaulē un cilvēkos.”²²

1987. gadā rakstnieks **Miervaldis Birze** intervijā atklāja, ka vismīļākās viņam joprojām ir Kronenberga ilustrētās grāmatas. Viņa „*jaukie un nepārprotamie zīmējumi aizveda pie Birznieka-Upīša*”.

Kad dzejnieks **Andris Akmentiņš** izdeva savu pirmo grāmatu, viņš atzinās, ka viņam

¹⁹ Priede, Gunārs. Galvenais ir cilvēks /sarunu ar G. Priedi pierakst. I. Pijols // *Karogs*, Nr. 3, 1988, 133.-138. lpp.

²⁰ Siliņa, Vija. Mans audzītēvs – Pā ... (Pasts). *Skola un Ģimene*, Nr. 4, 1989, [39.]lpp.

²¹ Ancītis, Valdemārs. Laikmets. Literatūra. Bērni. *Karogs*, Nr. 12, 1970, 126.-133.lpp.

²² Caune, Māra. Kronenberga dzīvesceļu pārstaigājot. *Karogs*, Nr. 10, 1987, 154.-158.lpp.

bijuši trīs *garatēvi*, trīs **K**, kas grāmatas rakstīšanas laikā bijuši ļoti mīļi: Klāvs (Elsbergs), Knuts (Skujenieks) un Kronenbergs.

Skolotāju Avīzes redaktore **Selga Palu (Kaņepe)** 1987. gadā rakstīja Rūtai Kronenbergai, ka „...*priecājoties par ilgi cerētu un gaidītu tikšanos grāmatu pasaulē. Kaut visiem cilvēkiem būtu bijusi tāda „Zelta atslēdziņa”, ar ko slēgt durvis uz gara gaismu!*”²³

Selga Palu bija ilgi meklējusi šo grāmatu, kuru viņa atcerējās no bērnības, bet autora vārds bija aizmirsis. Viņa brīnījās, kāpēc to nevar atrast katalogos, muzejos vai enciklopēdijās. Veco grāmatu kolekcionāri prata viņai palīdzēt, un varbūt tieši viņas nopelns bija tas, ka vācu okupācijas laikā izdoto grāmatu jau 1988. gadā beidzot izdeva atkārtoti.

Rodas iespaids, ka Kronenbergu pazīst arī ārpus Latvijas. Lietuviete **Renāta Zajančauskaite** 1989. gadā stāstīja *Skolotāju Avīzei*, ka viņas pirmā grāmata bijusi Alberta Kronenberga *Teic, māmiņa, manu darbu latviešu valodā*.²⁴

Trimdas sabiedriskā darbiniece **Anita Tērauda** atceras, ka viņas bērnība būtiski saistās ar trim grāmatām, no kurām vienu – *Sprunguļmuižā gadatirgus*, „...*es vēl tagad varu citēt no galvas*:

*Aploks pilns un pilna pļava,
Laidarā pat vietas nava,
Bet pa šauru ganu ceļu
Nāk vēl divi duči peļņu.”*

Ilustrācijas un teksts viņai joprojām esot acu priekšā. Tērauda uzskata, ka latviešu bērnu grāmatas ir visskaistākās pasaulē.²⁵

Žurnālists **Andrejs Krauliņš** 2007. gadā par Kronenbergu rakstījis šādi: „*Gandrīz vai katram no mums kāda no šīm grāmatām ar autora brīnišķīgajām ilustrācijām uzden nostalgiskas atmiņas par bērnības gadiem, par to laiku, kad tās lasītas un aplūkotas, par sevi un savām izjūtām tajā laikā.*”²⁶

²³ Selgas Palu vēstule 23.9.1987.

²⁴ Zajančauskaite, Renāta. Ej un nebaidies! *Skolotāju Avīze*, Nr. 7, 1989, 15. febr., 13.lpp.

²⁵ Tērauda, Anita. Ir tikai viena vēsture vienai latviešu tautai (pierakst. E. Mārtuža // *Lauku Avīze (Mājas Viesis)*, Nr. 117, 2001, 6. okt., 11. lpp.

²⁶ Krauliņš, Andrejs. Viss sākās tā kā pasakā... *Jūrmalas Ziņas*, Nr. 41, 2007, 24. okt., 10. lpp.

Rūta Kronenberga stāsta, ka, viesodamās Minsterē, iepazinusies ar kādu dāmu, kas savulaik izīrējusi mitekli Jānim Jaunsudrabiņam, kurš 1944. gadā bija atstājis Latviju. „*Viņa atcerējās, ka rakstniekam esot bijusi jauka Kronenberga dāvināta grāmata ar mīļīgiem rūķīšiem (acīmredzot „Zelta laiķi”, kas sakņojas vācu pasakā. – J.R.). Tēvs ar Jaunsudrabiņu, manu garīgo krusttēvu, bija draugos jau no seniem laikiem. Pasaulē ir maza!*”²⁷

Daži cilvēki uzskata, ka mūsdienās Kronenbergu necienot un negodājot un ka tas esot Latvijas sabiedrības minuss. 2009. gadā izstrādātā Latvijas Kultūras kanona vizuālās mākslas sadaļā iekļauti trīsdesmit mākslinieki un viņu darbi. Alberta Kronenberga viņu vidū nav. Droši vien tas nozīmē tikai to, ka Latvijā ir daudz ievērojamu mākslinieku un viņus visus nav iespējams uzņemt kanona sarakstā, – vai arī to, ka Kronenbergs ir pārāk daudzpusīgs, lai atbilstu kādai vienai, noteiktai formai vai statusam.

Kanonā ir Jaunsudrabiņa ilustrācijas *Baltajai grāmatai*, pati grāmata iekļauta kanona literatūras sadaļā. Purvītis *Mākslas vēsturē* rakstīja: „*Pilnīgi savrupas, bet karikatūrai tuvas ir Jāņa Jaunsudrabiņa humoristiskās ilustrācijas „Baltai grāmatai”; viņš izveidojis īpatnēju stilu, atdarinādams bērnu zīmējuma naivo formu protovozēšanu ar lielu māksliniecisku taktu.*”

– Pirms dažiem gadiem, kā vēstīja avīzes, kustības Jaunā paaudze biedri *pretpagānisma akcijā* Rīgā sadedzināja Jaunsudrabiņa *Balto grāmatu*. Arhibīskaps **Jānis Vanags** nosodīja Jaunsudrabiņa grāmatas dedzināšanu: „*Kristīga latvieša bērnības atmiņas, ko kādreiz lasīju priekšā saviem bērniem!*” – 1958. gadā Kronenbergs ilustrēja *Zaļo grāmatu*, kurā attēlotas Jaunsudrabiņa ganu gaitas Neretas apkārtnes sētās, tātad savā ziņā var uzskatīt, ka arī Kronenbergs iekļauts kultūras kanonā. □

²⁷ Kronenberga, Rūta. Laika pārbaudītas vērtības. Brīvā Latvija (Londona), Nr. 31, 2008, 9./15. aug., 5. lpp.; Nr. 32, 2008, 16./21. aug., 5. lpp.

²⁸ Adamaite, Undīne. Piemiņai kultūru!: tapis Latvijas kultūras kanons – nācijas piederības zīme un kultūras atmiņa // *Diena*, Nr. 60, 2009, 12. marts, 6. lpp.

Otto Ozols

LATVIJAS KARAĻA RUNA

Labdien, cienījamie klātesošie!

Kāpēc tieši Latvijas karaļa runa? Mani draugi noteikti šūpotu galvu un teiktu – vai tik tu, Otto Ozol, neesi, latviski runājot, mazliet sagājis sviestā? Ceru, ka vēl ne. Tomēr rakstniekiem ir tā nelielā privilēģija atļauties būt sapņotājiem un arī mazliet dulliem. Vēl rakstnieki un publicisti lieliski apzinās, ka dzīvojam virsrakstu laikmetā. Cilvēki lasa gandrīz tikai virsrakstus, izlasīšanas žēlastību izpelnās vien tie raksti, kuriem gana dulls nosaukums. Atvainojos, ka uzreiz sāku ar taisnošanu. Apzinos, ka nolikdams sevi karaļa vietā esmu pārkāpis latviskā dzīvesziņas svarīgo pieticības bausli – Tev nebūs augstāk par savu pakaļu lēkt! Tomēr man ir kas ļoti nopietns sakāms.

Vēlos ar jums dalīties domās par ļoti nopietniem jautājumiem, kas vistiešākajā veidā skar ikvienu no mums, mūsu zemi, bērnus un Latvijas nākotni burtiskā nozīmē. Man ir vēstījums, kuru kādā citā valstī pienāktos teikt varbūt tieši tā ... pašam karalim. Nevis kā visgudrākajam vai vislabākajam, bet tādām, kurš sirdī ir patiesi kopā ar savu tautu, valsti, kurš nebaidās runāt arī par sāpīgo un uztraucošo. Tādām, kuram nav reālpolitiski jālaipo starp neskaitāmām interešu grupām, līdz, pašam nemanot, tiek pārdotas vērtības, principi un, visbeidzot, arī sava paša, savu bērnu un savas valsts nākotne.

Situācija mūsu valstī ir satraucoša. Mums stāsta, ka mēs dzīvojam bagātāk nekā ļoti daudzas pasaules valstis. Bet, vai tas ir mierinājums, ka mums klājas labāk nekā bada nomocītām Āfrikas valstīm, kur valda vājprātīgi diktatori? Vai arī labāk salīdzinājumā ar ārprātīgas korupcijas novārdzināto Ukrainu, kurai nodevīgi uzbrucis Putina režīms? Latvija, kas kādreiz bija viena no Eiropas bagātākajām, izglītotākajām valstīm, Baltijas reģiona perle, šobrīd ir viena no nabadzīgākajām Eiropas Savienības valstīm, par daudziem, daudziem gadiem atpalikusi arī no tuvākās kaimiņvalsts Igaunijas.

Pavisam nesen mūsu politiskā elite piepūta vaigus un lielījās, ka esam pieņemti pasaules bagāto valstu OECD (*Organisation for Economic Co-operation and Development* – Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija) pulciņā. Tomēr kaut kur pazuda tās pašas OECD atzinums, ka Latvijā ir vislielākā sociālā nevienlīdzība Eiropas Savienībā. Ko tas nozīmē? Tas nozīmē, ka pavisam neliels ļaužu pulciņš ir vienkārši nenormāli bagāti, bet pārējie visbiežāk nezina kā savilkt galus kopā. Dažiem ir tādas fazendas, ka droman pusstundu jālido, lai šķērsotu to teritorijas, daži vizinās ar 200 tūkstošus vērtiem Bentleyjiem, valkā simtus tūkstošus vērtus rokas pulksteņus. Tikmēr nabadzības riskam visvairāk pakļautās iedzīvotāju grupas ir mērāmas teju 300 tūkstošu cilvēku apmērā – visvairāk cieš vientuļie pensionāri, ģimenes ar bērniem. Man nav nekas pret turīgiem cilvēkiem, bet nesamērīgā nabadzības izplatība ir demoralizējoša netaisnība. Tā drupina un grauj ticību valstij. Ne tikai Latvijai, bet arī demokrātijai vispār, Rietumu vērtībām kopumā. Un te nav runa vienkārši par bagātiem, veiksmīgiem uzņēmējiem. Runa ir par politiķiem, kuri savas ārprātīgas bagātības spējuši saraust esot aktīvajā politikā. Vai arī formāli neesot, bet cieši turot skrūvspilēs vadošu politiķu sēkliniekus un viņu vadītās partijas.

Nevienlīdzība raksturo arī izglītības kvalitāti. Izrādās, ka arī šajā ziņā krietni atpaliekam no kaimiņiem. Tomēr tā vēl būtu pusbēda – izrādās, ka kopējais zināšanu līmenis ir tāds kā vidējās temperatūras mērījums slimnīcā. Latvijā ir dažas skolas ar izcilām skolēnu zināšanām, bet lielākā daļa ar zemu vai pavisam bēdīgu. Pat uz ceļiem bojā gājušo skaita ziņā pie mums cieš divkārt vairāk cilvēku nekā tepat blakus esošajā Igaunijā. Mēs runājam par reāliem simptiem dzīvību, kuras varēja ik gadu nosargāt un vēl vairāk, kuri varēja tikt pasargāti no briesmīgām traumām. Un no trīs Baltijas valstīm mums ir vislielākā ēnu ekonomika – nodokļi tiek noblēdīti vai izzagti.

Es šo bēdīgo uzskaitījumu varētu turpināt vēl un vēl. Tikai, saprotams, nevienam no tā labāk nepaliks un gluži pamatoti kāds mani nodēvēs par „vaimanologu”. Vai vēl trakāk – par Kremļa pirkstu! Tā ir sena latviešu tradīcija, ja kaut kas slikts noticis, tad, protams, neviens neatzīstas savā neizdarībā vai nolai-

dībā. Tad, lai būtu miers, visi vienojas, ka vainīgais ir Ļaunais Kremļa pirksts. Godīgi atzišos – es neesmu ne viens, ne otrs. Ja es būtu īsts vaimanologs, tad ar jums šodien nerunātu, sēdētu divānā savā Rīgas dzīvoklī, lamātu televizoru un rakstītu anonīmus komentārus interneta portālos.

Skatoties objektīvi, godīgi varu konstatēt, ka ir arī labās ziņas, ir dažādi sasniegumi, ekonomika pamazām stabilizējas, beidzamā laikā pat uzrāda zināmu augšupeju. Protams, labi saņemoties mēs varam sakārtot labāku un, pats galvenais, taisnīgāku, efektīvāku nodokļu sistēmu, uzlabot izglītības, veselības sistēmas, drošību satiksmē un citur. Galu galā, šobrīd valdību vada pragmatisks un saimniecisks vīrs ar Valmieras tvērienu, Māris Kučinskis. Tomēr jautājums vai ar viņa stabilitāti vien ir pietiekami? Kopējā sistēma līdz šim ir bijusi tāda, kāda tā ir bijusi. Rezultāti nav spīdoši. Spriežot pēc sausiem ES datiem mēs bijām un joprojām esam vājākais posms Baltijā, viena no nabadzīgākajām valstīm Eiropā kaut kur pa vidu starp Bulgāriju un Rumāniju.

Kā jau es teicu – daudzas no pieminētajām problēmām var un vajag risināt. Tomēr, šajos atjaunotās neatkarības 26 gados ir noticis kaut kas ļoti bīstams. Eksistenciāli bīstams. Mēģināšu apskaidrot ļoti tieši. Ja mēs ieku-

ļamies finanšu krīzēs, tad skarbi konsolidējos, savelkot jostas, izglābjot dažus bankieerus un pāris simtus tūkstošus iedzīvotāju izdzēnot uz Īriju, var kaut kā izkulties. Smalki runājot – varam pārfinansēties.

Tomēr, šajos gados mēs esam nonākuši pie daudz smagākās bankrota robežas – pie Latvijas kā valsts un latviešu kā nācijas tuvās izžušanas robežas. Kā jau teicu, ja ir finanšu krīze, tad var aizņemties un pārfinansēties, bet ja esam pazaudējuši pašu galveno – jauno paaudzi, bērnus, cilvēkus, kam jānes tālāk nākotnē mūsu tradīcijas, kultūru un pats galvenais – valodu, tad ar pārfinansēšanos nekas līdzēts nebūs. Ja kādā teritorijā izmirst pamatiedzīvotāji, tad pārfinansēties ar ārējiem resursiem nav risinājums. Šobrīd – tagad un tūlīt ar atvērtām acīm jāapskatās uz mūsu tautas bilanci.

Vietējie un ārvalstu eksperti demogrāfijas situāciju Latvijā joprojām raksturo ar terminu, kuru publiskajā vidē atturamies lietot – nācijas zaudējumi 25 gados ir smagāki nekā kara situācijā.

- Kopš 1991. gada mirušo skaits katru gadu pārsniedzis jaundzimušo skaitu par vairākiem tūkstošiem. Kopumā negatīvā bilance mirušajiem pret jaundzimušajiem ir – 270 500.

Otto Ozols uzrunā publiku Valmieras Integrētā bibliotēkā 2017.18.V

- Latviju vairākos viļņos pametuši apmēram 200 000 iedzīvotāji. Lielākoties jauni cilvēki, ģimeņu veidošanas vecumā.
- Strauji samazinājies skolas bērnu un nākamo studentu skaits. 15 gadu laikā – no 2000. līdz 2015. gadam kopējais skolēnu skaits Latvijas skolās samazinājies no 344 000 līdz 202 000. Tātad – 142 000 jeb 40%. Piedevām zināms, ka liela daļa no palikušajiem plāno mācīties ārpus Latvijas.
- Kritiska ir valsts iedzīvotāju vecuma struktūra – jauno skaits pret vecākajiem. Šobrīd valstī ir apmēram 800 tūkstoši strādājošo, bet bērnu skaits – pirmsskolas, skolas un studentu ir mazāks par 300 tūkstošiem. Tieši šobrīd darba tirgū sāk ienākt 90. gadu demogrāfijas „bedres” paaudze – tā bija divreiz mazākā par 80. gadu paaudzi. Arī nākamajos gados dzimstība turpināja palikt zem aizstāšanās līmeņa.

Tas viss nozīmē, ka smagākās problēmas gaidāmas nākotnē – demogrāfijai ir tālejoša inerce. Šobrīd nerisinātās problēmas savas postošās sekas pilnībā atklās pēc 15-20 gadiem, kad, ja nebūsim rīkojušies šobrīd, kaut ko glābt būs par vēlu. Jau šobrīd ekonomisko un politisko satricinājumu problēmas labi redzamas potenciālajiem investoriem un daļa no viņiem atturēsies investēt vai arī aizies no Latvijas. Valdībai jau vistuvākajā laikā jārēķinās ar nodokļu maksātāju skaita strauju samazināšanos, kas neizbēgami tiks palielināt nodokļu apjomus gan strādājošajiem, gan biznesa videi. Otrs iespējamais risinājums, kā mazināt nodokļu maksātāju jeb cilvēkresursu deficītu, ir durvju atvēršana plašai migrācijai. Savukārt strauji migrācijas procesi neizbēgami palielinās radikālu un populistisku spēku aktivizēšanos.

Abi scenāriji draud mūs ieraut tik smagā „turbulencē”, ka var arī no tās neizkārpīties. Iepriekšējā – 2008./09. gada krīze apliecināja, ka mūsu politiķi spēj rīkoties tikai tad, kad ir par vēlu.

Te jāsaaka, ka mums šajos jautājumos ir arī tīši vai netīši, bet nekaunīgi melots. Mums tiek stāstīts, ka izmirst visa Eiropa, ka lielas ģimenes ir tikai nabadzīgās valstīs. Tas ir tīši melnīgs apgalvojums. Latviju ir nekorekti salīdzināt ar kaut kādām Āfrikas valstīm, kuras patiešām raksturo Eiropas 19. gadsimts. Ei-

ropā situācijā ir pretēja – demogrāfiskā, sabiedrības novecošanas problēma ir vairāk izteikta tieši nabadzīgajās ES valstīs, bet labklājīgajās situācija ir stabila. Apskatot Eiropas demogrāfiskās kartes, var skaidri redzēt, ka vislielākais melnais caurums ir tieši Latvijā un, nekāds mierinājums, arī Lietuvā. Eiropā problēmas ir tikai dažos atsevišķos reģionos. Bet kopumā situācija ir stabila.

Nereti mums tiek stāstīts, ka „tur” situāciju glābj imigrantu lielās ģimenes. Tie atkal ir meli. Te mēs varam redzēt Somijas piemēru – tur imigranti no trešās pasaules valstīm ir tikai knapi 5%. Tomēr Somijā beidzamo teju simts gadu laikā mirstība nevienam gadam nav pārsniegusi dzimstību. Latvijā – visus 26 gadus pēc kārtas.

Vai valdības kaut ko var pasākt lietas labā? Jā. To ir apliecinājusī Igaunija. Te mēs redzam statistiku – 90. gados viņi bija līdzīgā bedrē kā mēs. 2000. gadu sākumā valdība sāka aktīvi rīkoties, investēt demogrāfijas atbalsta mehānismos, jeb, precīzāk sakot, reāli atbalstīt ģimenes ar bērniem, un rezultātus mēs redzam. Igaunijai ir zaudējuši procentuālā izteiksmē uz pusi mazāk iedzīvotāju kā mēs. Arī viņiem situācija nav ideāla, bet pēc skaitļiem redzam, ka igauņu skaits ir stabilizējies un viņi var puslīdz drošāk skatīties nākotnē.

Jūs pamatoti varat jautāt – kā mēs tik tālu esam nonākuši? Vai ir kādi jaunie spēki, kuri tīšām sabotē kvalitatīvu un enerģisku parlamenta un valdības darbu? Kāpēc problēmas tiek pamanītas novēloti, kāpēc risinājumi ir pavirši un neefektīvi?

Pieminētās – gadiem ilgi ielaistās nodokļu problēmas, sociālās nevienlīdzības, milzīgais aizceļotāju daudzums, Latvijas kā teritorijas nedabiski straujā depopulācija jeb izmiršana – tās ir sekas vājai un nekvalitatīvai politiskai sistēmai. Līdzīgi varam teikt par citām dziļi ielaistām, nerisinātām problēmām, kas radījušas pamatīgus apdraudējumus Latvijai kā valstij un latviešiem kā nācijai.

Bet vai patiešām Saeimā un partijās sēž aprobežoti ļaunprāši, kurus interesē tikai un vienīgi pašu labums un saimnieku intereses? Tā, protams, nav. Gan partijās, gan Saeimā ir atbildīgi, gudri un pašizliedzīgi deputāti. Diemžēl viņi ir mazākumā. Daļa no viņiem agri vai vēlu vienkārši izdeg. Jo viņiem

ir nemitīgi jācīnās pret diezgan trulu masu. Un te jāatzīst bēdīgā patiesība – mēs nereti esam piedzīvojuši situācijas, kad mute paliek vaļā dzirdot dažu laba deputāta vai pat ministra „domu graudus”. Mēs redzam, ka partiju rezervistu soliņi uz atbildīgiem ministru posteņiem ir pagalam īsi. Tik ļoti īsi, ka nereti par ministriem kļūst personas, kuras, maigi izsakoties, nespīd ar dziļu intelektu. Mēs par to varētu skumji pasmaidīt, bet viņi visbiežākajā nozīmē izšķir mūsu valsts likteni tagad un nākotnē. Katra nepilnīga vai neveikta reforma Latviju neglābjami padara par mazāk konkurētspējīgu valsti, kamēr mūsdienu tehnoloģisko sasniegumu laikā attīstībai jānotiek daudz straujāk nekā jebkad iepriekš.

Kāpēc tas tā ir

Latvijā politiskajās partijās ir tikai apmēram 1% iedzīvotāju, Igaunijā – 2 %, bet Somijā – 8 %. Nav grūti izrēķināt, ka tur ir divreiz vai pat astoņas reizes lielākā savstarpējā konkurence, intelektuālā aprīte un rezultātā – daudz labāks iznākums.

Kāpēc Latvijā tik zema iedzīvotāju iesaiste partijās? Atbilžu ir daudz – bet pamatā ir skaidrs – partiju iekšējā demokrātija ir zema. Politiskā sistēma ir uzbūvēta tā, lai partiju faktiskie īpašnieki, caur „kasieriem” varētu kontrolēt partijas un līdz ar to kopējos politiskos lēmumus valstī. Tāpēc galvenos lēmumus pieņem ļoti šaura, slēgta grupa. Pārējie vēlēšanu laikā var piedalīties publiskā cirkā, ko sauc par kongresu, un pūst baloniņus. Protams, ka daudzi sevi cienoši cilvēki neiet politikā vai arī vīlušies to pamet.

Jāsaka, ka pašiem ēnu kardināliem tas ir gana ērti. Neviens nopietni nemaisās pa kājām un neapdraud viņu varu. Neviens neprasa no viņiem atbildību, par noziegumiem nedraud sods, viņi var izrīkoties ar sabiedrisko īpašumu, nodokļu naudu pēc saviem ieskatiem. Gudra, tālredzīga un izlēmīga Saeima viņiem ir ne tikai traucējoša, bet pat bīstama.

Ja Latvijā par tautas priekšstāvjiem ievēl deputātus no partiju sistēmas, kurā ir tikai knapi 1% iedzīvotāju, tad tā nav īsta demokrātija. Tā nav demokrātija, kas var dot pašu galveno – vislabākos iespējamus lēmumus, kas tapuši gudru un spējīgu cilvēku spraiģās diskusijās. Šobrīd politiskos procesus nosaka aiz slēgtām durvīm kaut kāda neliela partijas

cilvēku spēce. Mēs vienkārši neesam konkurētspējīgi ar valstīm, kur šajos procesos ir pašam cita intelektuālā jauda, cilvēku iesaiste.

Tas ir gluži kā hokejā – mēs nekad nevarēsim nopietni konkurēt ar lielvalstīm, kur ir daudz lielāka un pamatīgāk attīstīta čempionātu sistēma. Mums var vienu vai otru reizi paveikties, bet kopumā sistēmiski grūti cīnīties. Somija, kas ir tikai divarpus reizes lielāka par mums, spēj sekmīgi cīnīties ar lielvalstīm. Atbilde ir diezgan labi redzama – hokejā viņi trenējas no bērna kājas, ir ļoti plaši sazarota sacensību, turnīru sistēma. Tādēļ arī visaugstākās sekmes neizpaliek.

Politikā viņiem ir precīzi tas pats – augsta iedzīvotāju iesaiste – 8 reizes lielākā kā Latvijā, spraiga konkurence un papildus tam vēl izcila, pasaules līmeņa izglītības sistēma – pieejama faktiski ikvienam neatkarīgi no viņa sociālās izcelsmes vai dzīves vietas – bērnam no Karēlijas vai bērnam no Helsinku centra. Piedevām Somija ir atzīta par vienu no labākajām valstīm jaunajiem vecākiem, jaunajām mammām.

Līdzīgam piemēram šobrīd seko Igaunija un rezultāti neizpaliek. Savukārt mēs esam uz ļoti reālas nācijas sabrukšanas robežas, ko aprakstīju īsi raksturojot demogrāfisko situāciju. Demogrāfija ir tikai viens no piemēriem. Bet liktenīgi – kad mūsu bērni būs mūsu vecumā – 20-30 gadi paies ātri – mēs būsīm nonākuši tajā bēdīgajā spirālē, kurā reiz nonāca lībieši. Lai apturētu latviešu kā nācijas izmiršanu, ja šobrīd nekas netiks darīts, tad, pēc apmēram 15 gadiem nācijas izmiršanas novēršanai būs nepieciešami 3-4 bērni vidēji katrā ģimenē. Kā mēs to labi saprotam – tas ir pilnībā neiespējami. Ja mēs šobrīd valstī ar apzinātu valdības politiku radām apstākļus, ka Latvijas iedzīvotājiem ir vidēji 2,2 bērni ģimenē, tad šo procesu var līdzsvarot laicīgi. Aptaugas liecina, ka tieši šādu vidējo bērnu skaitu Latvijas iedzīvotāji vēlas.

Mums ir jārikojas nekavējoties un ar lielu izlēmību. Tā vienkāršā iemesla dēļ, ka vairs nav laika. Vispirms – steidzīgi jāpārņem līdzīga jauno ģimeņu atbalsta programma, kā tas ir Igaunijā. To nevar viena gada laikā panākt – tas maksātu valsts budžetam vismaz 150-200 miljonus eiro papildus ik gadu. Tādēļ jānosaka trīs gadu periods – pats galvenais jāpieņem lēmums, ka mēs to izdarīsim. Kā reiz

nospraudām mērķus – iestāties NATO un ES. Nolēmām un izdarījām. Tagad, nākošais mērķis – demogrāfijas atbalsta programma.

Tālāk, faktiski tikpat nepieciešami saprast, ka atpalicība, valsts vājums un nākotnes apdraudējumi ir vienkārši sekas – mazjaudīgai, intelektuāli mazspējīgai partiju sistēmai. Tik maza tautas pārstāvniecība Saeimā ir pret-runā ar Satversmē ierakstīto pamatprincipu – suverēnā vara pieder tautai. Nē, šobrīd vara pieder šaurai partiju spicei, kura ir ciešā dažu treknu sponsoru atkarībā. Tātad – steidzīgi jāreformē partiju politiskā sistēma un līdz ar to arī vēlēšanu sistēma. Nevis tādēļ, lai ieriebtu nelielam politbagātnieku grupējumam, bet, galvenokārt tādēļ, lai panāktu lielāku iedzīvotāju, intelekta iesaisti politikajā aprītē.

Partijas, kurās būs daudz lielāka iekšējā konkurence, varēs daudz vieglāk atbrīvoties no vājiem vai negodīgiem politiķiem, tās varēs piedāvāt ministru un citām atbildīgām pozīcijām cilvēkus no daudz garāka, spēcīgāka rezervistu soliņa. Jūs jautāsiet – kā panākt šo lielāko iesaisti partijās? Somija un Igaunija ir labs piemērs, ka to var panākt veicot sistēmiskas pārmaiņas. Viena no tām, neapšaubāmi, palielinot partiju iekšējo demokrātiju. Piemēram, nosakot, ka vēlēšanu sarakstus, vismaz daļēji sastāda partiju vietējās nodaļas. Tas liegtu partiju augstākai vadībai šantāžēt ierindas biedrus, nepaklausības gadījumā sodot ar liegumu kandidēt. Protams, tas ir tikai viens no priekšlikumiem. Galvenais mērķis – radīt apstākļus, ka partiju sistēmā iesaistās vismaz divreiz vairāk iedzīvotāju. Tikai tad mēs varēsīm runāt par konkurētspējīgiem politiķiem, kuri spēj pieņemt kvalitatīvākus, pārdomātākus lēmumus. Tādus, kuriem pietiks jaudas un gara spēka tālredzīgām reformām.

Iepriekš minēju, ka vairākas ļoti stabilas Eiropas demokrātijas formāli valda karaļi. Protams, patiesā vara pieder tautai. Vai Latvijā vara šobrīd pieder tautai? Pilnīgi noteikti – nē. Ja es būtu karalis, tad šobrīd teiktu tā – nevajag man limuzīnu vai kroni, pietiks, ja vara tiks beidzot atdota tautai. Jo es ticu, ka Latvijas tauta, līdzīgi kā briti, norvēģi, zviedri, dāņi, somi un igauņi ir gana gudri un spējīgi paši lemt par savu nākotni. Savu gara spēku mēs apliecinājam pēc Pirmā pasaules kara,

burtiski uzceļot valsti no drupām. To apliecinājam arī vistumšākajos okupācijas laikos – izsūtījumā Sibīrijā un trimdā, ticēdami, ka spēsim atjaunot brīvu un neatkarīgu valsti. Valsti, kuras pamatlikumā Satversmē ir ierakstīts: Numur viens – Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika un numur divi – Latvijas valsts suverēnā vara pieder Latvijas tautai.

Dievs, svētī Latviju!

Otto Ozols (īstajā vārdā Mārtiņš Barkovskis) ir cilvēks ar aktīvu viedokli par dažādām tēmām sociālajos tīklos, vadījis TV raidījumu „100. panta preses klubs”, Ozols strādājis LTV literatūras un mākslas raidījumu redakcijā par režisora asistentu. Viņš bijis arī pirmās neatkarīgās televīzijas NTV5 Ziņu dienesta izveidotājs. Plašu atpazīstamību iemantojis ar savu pirmo grāmatu *Latvieši ir visur* (2010). Par šobrīd jaunāko, trešo grāmatu *Neērtās patiesības: vēstules XXI gs. latvietim*, kultūrsocioloģe Dagmāra Beitnere - Le Galla teikusi: “Otto Ozols [ir] nobriedušā modernisma rakstnieks, kurš saprot tekstu iespaidu. Viņa darbos jūtams virsuzdevums, viņa teksti ir atgādinājumi no pagātnes pieredzes paņemt labāko un turpināt sevi pilnveidot. Iedvesmojoši pārdomu teksti...” Skat. arī *JG271* (ziema, 2012), *JG274* (rudens, 2013), *JG289* (vasara 2017) <<http://jaunagaita.net>>.

Danielle Yurchinkonis. *Ahead (Uz priekšu)*. Digitalā fotogrāfija 66 × 97 cm

Skat. Lindas Treijas rakstu 42. lpp

Halliki Harro-Loita (Harro-Loit)

ŽURNĀLISTIKAS TRĪS PARADOKSI INFORMATĪVĀ PIESĀRNOJUMA APSTĀKĻOS*

Sodīt, nedrīkst attaisnot – iedomāsimies, ka šī frāze, kopā ar komata vietojumu, kas nosaka saturisku jēgu, atrastos kaut kur 30 lapaspusē. Lēmējiem dokuments tiek izniegts divas stundas pirms sapulces sākuma. Visa lēmuma melnraksta izlasīšana vārdu pa vārdam prasa labas funkcionālās lasīšanas prasmes un motivāciju atlikt malā visas citas darbības, lai iedzīlīnātos – gan komata vietojumā, gan arī lēmuma iespējamās sekās – kurš būs ieguvējs pēc šāda lēmuma pieņemšanas, kurš paliks zaudētājos? Iedomāsimies, ka neviens no lēmējiem nepievērš komata vietojumam nekādu uzmanību. Lēmuma sekām noskaidrojoties, žurnālisti sāk pētīt: bet, kā tā, kā tad lēmums nepelnīja nevienu uzdotu jautājumu? Piekļūt pie dokumentiem nebija problēma ne lēmējiem, ne žurnālistiem, bet rakstītā apjoms bija pārāk liels. Kurš lika komatu nepareizā vietā? Ar kādu nolūku? Kā pēc neviens nepamanīja/neatklāja komata vietojumu, kas mainīja visu jēgu?

Iedomāsimies, ka pētnieciska žurnālistika vairs nepastāv un „komata nobīdītājiem” nav nekāda iemesla bažīties, ka kāds varētu kaut ko pacelt dienas gaismā. Tieši aiz informācijas pārpilnības var vislabāk patverties, lai slēptu lēmumus un darbības, kuru maskēšana kādam ir izdevīga. Vai profesionālo žurnālistu kopiena varētu būt tas spēks, kas radītu „labāk mazāk, bet uzticamākas ziņu plūsmas”? Demokrātiskajās valstīs, kuras raksturo informācijas pārpilnība, jau labu laiku ar bažām tiek runāts par to, kāda nākotne gaida profesionālo žurnālistiku – jo reklāma, kas līdz šim finansējusi žurnālistika satura ražošanu, ir aizgājusi citur. Žurnālistika ir zaudējusi savu monopola stāvokli

* Halliki Harro-Loit Ajakirjanduse kolm paradoksi inforeostuse tingimustes <http://www.postimees.ee/2796266/halliki-harro-loit-ajakirjanduse-kolm-paradoksi-inforeostuse-tingimustes> 2014.16.V

ziņu ražošanā, bet neviens netaisās pārņemt varas uzrauga lomu. 21. gadsimta sākums pienāca cerīgi – ar pilsonisko žurnālistiku un blogiem, bet, tomēr, tie nekļuva par ilgtspējīgiem demokrātijas sargsuņiem. Trūkst atiecīgu ekonomisku modeļu un mehānismu, kas nodrošinātu neprofesionālo informācijas ražotāju autonomiju. Ne pārāk bieži lielajās valstīs tiek runāts par to, ka t.s. „sarkanajā grāmatā” (par aizsargājamām sugām) vajadzētu ierakstīt nevis žurnālistiku, bet žurnālistus. Lielajās valstīs cilvēkresursam nav tik kritiski izšķiroša nozīme, kā mazajās valstīs. Akreditēt žurnālistus kā kvalificētus ekspertus traucē arī apstākļi, ka žurnālista amats ir tradicionāli ietilpis t.s. brīvo profesiju skaitā: par žurnālistu var viegli kļūt, nevajag nekādu kvalifikācijas apliecību, kā tā pastāv ārsta, advokāta vai inženiera profesiju gadījumos.

Pēdējo divu gadsimtu laikā ir pastāvējis konflikts starp žurnālista profesionālo brīvību un žurnālistikas ietekmes līmeni. Tagad ziņu tirgū ienākuši daudzi satura ražotāji (piemēram, organizāciju komunikācijas struktūras) un ziņu atstāstītāji, kas dalās ar ziņām par velti. Tieši dalās, jo viņi nenodarbojas ar to, lai no liela dokumentu klāsta izraktu informācijas drumslas, kurām būtu vērts kļūt par ziņām, pārbaudīt, apsvērt, kādas ir dalībnieku-ieinteresēto personu intereses, lai rezultātā visa faktoloģija taptu par tekoši sarakstītu stāstu.

Var aprakstīt trīs paradoksus, kas raksturo pēdējo desmitgažu attīstību. Pirmkārt: arvien nabadzīgāk finansētā žurnālistika piesaista lētu darbaspēku – bet tāda ziņu žurnālistika, kas ir nepieciešama sabiedrībai, prasa dārgus augsta līmeņa ekspertus, kuru informācijas apstrādes spējas prot, bez mediju uzņēmumiem, novērtēt arī citi uzņēmumi. Igauņu žurnālistu algas bija labas 1990'tajos gados, tagad (t.i. 2014 – tulkotāja piezīme) tās ir labākas nekā Rumānijā, bet atpaliek no Spānijas. Vidējā mēnešalga ir svārstījusies 1000-1500 EUR robežās.

Žurnālistikas ekonomikas teorija apgalvo, ka žurnālistika ir atraktīva pašizpaušmes joma – ietekmes, dažādības un dinamiskuma dēļ. Lielajos darba tirgos (piemēram, Vācijā, Spānijā, bet arī Rumānijā, Bulgārijā) šī iemesla dēļ aiz žurnālistikas organizāciju durvīm stāv rinda – jaunie strādā mēnešiem un gadiem

par ļoti mazu algu, bieži pat, būdami praktiskanti, par velti. Igaunijā, par laimi, tāda [žurnālistu] darbaspēka pārpiedāvājums nepastāv. Par laimi, jo labu žurnālistu izaugšana ir lēns un resursietilpīgs process, kas prasa labu izglītību un profesionālu darba pieredzi. Daudzskaitlīgs, lēns un mazkvalificēts darbaspēks var atbaidīt labi izglītotus un pieredzējušus žurnālistus uz ārpusžurnālistikas sektoriem.

Otrais paradokss ir, ka informācijas dažādība, kas kādreiz tika augsti novērtēta par labu demokrātijām, ir tagad sākusi darboties tieši pret demokrātiju. Uz klišķiem balstīta ziņu ražošana veido informācijas izgāztuvi, kur plecu pie pleca līdzdzīvo gan būtiska, gan nebūtiska informācija.

Trešais paradokss skar piekļuves brīvību pie informācijas – to vērtību, kas, bez šaubām, ir viens no demokrātiskās pārvaldes pamatiem. Bet – jo vairāk runātāju ir informācijas vidē, jo sarežģītāk ir novērtēt, kādas intereses publiskotais vārds atbalsta.

Igaunijā pašlaik (t.i. 2014. gadā – tulcotāja piezīme) ir apmēram 900 profesionālu žurnālistu (Zviedrijā, piemēram, apmēram 2000, tas tiek uzskatīts par vidēja lieluma mediju tirgu), 1990. gadu vidū Igaunijā bija apmēram 1500 žurnālistu darbavietas. Ja soli pa solim iznīks profesionālo žurnālistu kritiskā masa, tad notiks visļauņākais: nemanāmi iznīks t.s. ceturtā vara. Līdzīgi ekoloģiskam piesārņojumam, arī informatīvais un ziņu piesārņojums notiek lēni, nemanāmi.

Ja iedomāsimies, ka mums ir maza un nabadzīga kultūra, kas tik un tā neatmaksājas, tad aplūkosim, kas notiek Austrumeiropā. Uzzināsim, cik slikti var demokrātiskai sabiedrībai klāties bez tādas žurnālistikas kultūras, kas novērtē mūsu sabiedrībai tik pašsaprotamu autonomiju. Man liekas, ka mums ir, ko zaudēt. Politizēto un ekonomisko haizivju ietekmes zonā esoša žurnālistika, kurai cilvēki vairs netic un kas tiek apzināti patērēta kā izklaide, var dažiem, kas arvien lamā žurnālistus, likties par ērtu ceļu, bet ilgākā perspektīvā sabiedrība nevar iztikt bez cilvēkiem, kam ir motivācija, laiks un prasmes, lai noskaidrotu, „kurš nobīdīja komatu”. □

H. Harro-Loitas papildinājums 2017.09.VII

Žurnālistu skaita samazināšanās, šķiet, pašlaik ir beigusies, bet precīzi skaitļi, cerams, tiks savākti nākamajā – 2018. gadā (šobrīd esam saskaitījuši apmēram 800 žurnālistu). Igaunijas lielākā laikraksta *Postimees* (Pastnieks) īpašnieku sastāva maiņas dēļ žurnālistu autonomija drīzāk ir mazinājusies. Joprojām pastāv problēma, ka žurnālisti kā profesionāli informācijas apstrādātāji netiek novērtēti. Profesionālo žurnālistu karjeras modelis nebalstās uz kompetenci, lai gan situācijā, kad ar ziņu veidošanu nodarbojas dažādi cilvēki un žurnālistiem vairs nepieder informācijas monopols, profesionālās žurnālistikas uzdevums būtu piedāvāt autonomu analīzi, lai būtu par sargsuni (*gatekeeper*). Bet minēto funkciju izpildīšana prasa augstu informācijas apstrādāšanas kompetenci. Tādēļ Igaunijas liberālās mediju politikas rezultāts ir tāds, ka profesionālu žurnālistu kopienu stāvoklis ir pasliktinājies, ja ar šo „pasliktināšanos” saprotam tādas vērtības, kā autonomiju, augstas kvalitātes ekspertīzes novērtēšanu (caurspīdīgi karjeras modeļi), kompetencei nepieciešamo darbavietu drošību (it īpaši Igaunijas Sabiedriskajos medijos). Kompetenču zudumam mazajās kopienās ir ļoti nopietnas sekas. Igaunijas mediju politikā pienācis pēdējais laiks sākt domāt par cilvēkkapitāla novērtēšanu.

No igauņu valodas tulkojis Hannes Korjus

Halliki Harro-Loit (dz. 1962.g.). Igaņu mediju pētniece, beigusi Tartu Universitāti žurnālistikas specialitātē (1987). Tartu Universitātes žurnālistikas profesore, Tartu Universitātes sociālo zinātņu nozares sabiedrisko zinātņu institūta vadītāja

Anita Liepiņa

LATVIJAS DIEVTURU SADRAUDZES (LDS) VIETA LATVIJĀ

Mēdz teikt, ka, ja sabiedrībā gribi pieklājīgi uzvesties, tad nevajag uzsākt sarunas par naudu, politiku vai ticību. Tādas sarunas var novest pie domstarpībām uzskatos, un ļaunākais ir tas, ka nekādu objektīvu patiesību neviens nevar pierādīt. Taču, ir arī reizes, kad par šīm ļoti svarīgām lietām ir jārunā.

Latvijas pirmajā neatkarības laikā Ernests Brašņiņš ar savu darbu *Dievturu ceroklis* (1923) panāca, ka tradicionālajiem ticību grupējumiem pievienojās dievturi. Laika gaitā latvieši ir turpinājuši dzīvot saskaņā ar savām savdabīgām senām tradīcijām. Tām ir radušies dažādi skaidrojumi, kas tās pietuvina ticības mācībai. Vaira Viķe-Freiberga tās apraksta šādi: ... *latviešu dievestība, kāda tā atklājas dainās un citās tautas tradīcijās, ir savā dziļāka būtībā dabas reliģija* (..) *visa radība ir Dieva dota un tādēļ tajā nav nekā nosodāma vai nicināma.* (1968) Vēl tuvāk mūsdienām 2014. gadā pieņemtajā Latvijas Republikas Satversmes preambulā minēts: *Latvijas identitāti Eiropas kultūrtelpā kopš senlaikiem veido latviešu un lībiešu tradīcijas, latviskā dzīvesziņa, latviešu valoda, vispārcilvēciskās un kristīgās vērtības.*

Kā viena latviskās dzīvesziņas izpausme 1926. gadā izveidojās organizācija *Latviešu dievturu draudze*. 1940. gadā padomju vara šo organizāciju slēdza. Tagad tā ir atjaunota un turpina darboties kā *Latvijas dievturu sadraudze* (LDS), un ir reģistrēta atbilstoši Latvijas Reliģisko organizāciju likumam. LDS bīdītāji un darītāji ir apvienojušies, un spēj izteikties vārdos, skaņās un tēlos. 2017. gada 6. maijā uz salas Daugavā atklāja tuvējā apļudinātā pilskalna vārdā nosaukto Lokstenes svētnīcu. Sala pieder kustības atbalstītājam Dagnim Čakuram un LDS to nomā. Svētnīca paredzēta nacionālās reliģijas daudzinajumu, cilvēka mūža godu, gadskārtu un valsts svētku rīkošanai.

Tai pašā laikā Kultūras ministre izstrādā Sakrālā mantojuma finansēšanas aizsardzības likumu. Tālāk izvilkti no likumprojekta: *Latvijas lauku un pilsētu kultūrvides neatņemama sastāvdaļa ir baznīcas. Dievnamos notiek laulību ceremonijas u.c. cilvēku dzīvē svarīgi pasākumi.* (..) *Daudzviet dievnami kalpo arī kā savdabīgi kultūras centri – tajos notiek koncerti, izstādes u.c.* (..) *Baznīcas un draudzes kļuvušas par juridiskajiem dievnamu īpašniekiem.* (..) *Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā iekļautas 357 dažādu konfesiju baznīcas.*

Vecas baznīcas dievturiem nav. Bet LDS izveidotā Lokstenes svētnīca ir ēka, kas kalpo tām pašām vajadzībām kā baznīcas. Visus labus valsts nodomus ierobežo pieejamā nauda.

Lokstenes svētnīca Klintaines pagasta Liepsalās, uz saliņas Daugavā pie maiznīcas „Liekalni”

Foto: Uģis Nastevičs

Lokstenes svētnīcas atklāšana

Foto: Uģis Nastevičs

Likumprojekts neskar jaunu institūciju izveidi. Tas nozīmē, ka jauniem pasākumiem nauda nav paredzēta. Visām ar kristīgo ticību saistītām konfesijām ir bijis daudz ilgāks laiks ieiet Latvijas kultūrvīdē. Dievturi sāk ar handicapu. Vispār reģistrētas 36 dažādas reliģiskas organizācijas, dievturus ieskaitot. Locekļu skaits baznīcām (2011) iespaidīgi lielāks. Piemēram: luterāņiem 708 773, katoļiem 500 000, pareizticīgiem 370 000, vecticībniekiem 2373, dievturiem 663, musulmaņiem 319. Konsultācijas notikušas ar Latvijas baznīcām: Evaņģēliski luterisko baznīcu, Romas katoļu baznīcu, Pareizticīgo baznīcu, Vecticībnieku Pomoras baznīcu, un Baptistu Draudžu Savienību. LDS gribētu, lai sarunās pieaicina arī LDS pārstāvjus, arheologus un novadpētniekus.

Visām lietām ir vairākas puses. Mg. paed. Uģis Nastevičs (Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte) izvedis pētījumu „Reliģiskā identitāte un tikumi: aktualitāte audzināšanā Latvijā.” Citāts no pētījuma: *Pieaugošais multikulturālisms un reliģiju plurālisms 21. gadsimtā Latvijas sabiedrībā noteica pētījuma mērķi – aprakstīt reliģisko identitāti un tikumus Latvijas sabiedrībā. (...) Noskaidrotas šobrīd prevalējošās reliģijas – kristietība un latviešu dievestība (savstarpēji cieši saistīta ar latvis-*

ko dzīves ziņu un dievturību), savukārt pusei aptaujāto reliģiskās piederības 'nav'.

Pētījumā ir 340 respondenti, dzimuši no 1931. līdz 2001. gadam. Izglītība no pamatskolas līdz doktora grādam. Ir jautājumi un atbildes, sarežģīts process skaidrojot virzību sabiedrības domāšanā. Kā nozīmīgākos tikumus min godīgumu, čaklumu / darba tikumu, labestību, cieņu un mīlestību. Attiecībā uz izglītību autors saka: *Līdz šim lielākoties ar jēdzienu 'ticības mācība' kā paralēlu izvēles mācību priekšmetu 'ētikai' saprata vienīgi kristīgās ticības mācību. (...) Ņemot vērā latviešu dievestības piekritēju īpatsvaru Latvijā, un latviskās dzīvesziņas nozīmību satversmes kontekstā, izglītības saturā būtu jāparedz pienācīga vieta arī šīs reliģijas aspektiem.*

Visur daudzīnātajai latviskai dzīvesziņai labs pieturas punkts varētu būt Lokstenes svētnīca. Valstij pienāktos to atbalstīt tāpat kā vecās baznīcas. LDS valdes priekšsēdētājs Andrejs Broks gatavo iesniegumu Kultūras ministrijai, pieprasot finansiālu atbalstu un vietu valsts izglītības sistēmā.

Leģšana par valsts naudu un likumdošanu ir citā kategorijā kā pačalošana viesībās. Par to ir jārunā. □

Sarma Muižniece Liepiņa

LINDA TREIJA: NAKTSPUTNIŅŠ PRĀTĪGI PĪTĀ LIGZDĀ

2017. gada Ērika Raistera piemiņas fonda balvas laureāte ir māksliniece, *Jaunās Gaitas* mākslas redaktore, ilustratore, scenogrāfe, skolotāja, Amerikas Latviešu mākslinieku apvienības ilggadējā priekšniece Linda Treija.

1970. gadā Ērika Raistera (1905-1967) draugi, kolēgas un ģimene nodibināja piemiņas fondu, godinot iemīļoto dzejnieku, žurnālistu, kā arī literātu un mākslinieku apvienības „Zaļā vārna” dvēseli. Pēc pāris gadu darbības Preses biedrības paspārnē fonds kļuva patstāvīgs. Pirmo Raistera naudas balvu piešķīra 1975. gadā vēsturniekam un rakstniekam Uldim Ģermanim, nākošajā gadā rakstniekam Teodoram Zeltiņam. Sekoja gadskārtēji apbalvojumi Ērika Raistera gaišā un radošā rakstura iedvesmotos sarīkojumos Ņujorkā un tās apkārtnē, dažkārt arī Bostonā un Katskilu kalnos. Pēdējos gadus laureāta apbalvojuma sarīkojumi ar referātiem, spraigu dzeju un mūziku pulcinājuši tautu Ņudzersijas latviešu biedrības sabiedriskajā centrā Priedainē.

Dzimusi Latvijā Raistera fonda dibināšanas gadā, Linda Treija ir beigusi profesora I. Zari-

ņa monumentālās glezniecības meistardarbnīcu un ieguvusi maģistra gradu Latvijas mākslas akadēmijā (1997). Latvijā Treija strādāja kā māksliniece Arheoloģijas nodaļā Latvijas Vēstures muzejā, bieži dodoties līdz ar arheoloģiskās ekspedīcijās. Viņas arheoloģisko tērpu un vēsturisko notikumu zīmējumi izstādīti Kopenhāgenā, Dānijā (1995), Daugavas mūzejā Dolē (2003-2007) un Cēsu Vēstures muzeja ekspozīcijā (2012). Treija ilustrējusi G. Zemīša grāmatu *Daugmale pirms tūkstoš gadiem* (1994), M. Laiviņas *Latvijas vēstures mācību burtnīcas* 1. daļu (kopā ar U. Nīgalu) (2006), Lienas Kaugaras *Mūsu tautastērps. Ieteikumi valkāšanai* (2011), *Hei lailī un citas Čikāgas piecīšu dziesmas* (2014) un šo pavasari Latvijā iznākušo Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas departamenta pētnieces Iritas Žeieres grāmatu *Arheoloģiskais tērps, tā darināšana, valkāšana un komplektēšana mūsdienā Latvijā* (2017).

Jau Latvijā Treija iesaistījās pedagoģijas darbā, mācot Ķekavas mākslas skolā, Olainē un vienu gadu mākslas vēsturi Rīgas Valsts 1. ģimnāzijā, kurā viņa pati bija skolniece, pirms devās Jaņa Rozantāla mākslas vidusskolas gaitās. ASV viņa jau vairāk nekā piecpadsmit gadu vada mākslas nodarbības Gar ezera vasaras vidusskolā un ir bijusi mākslas ievirzes vadītāja un lektore vairākās 3x3 un 2x2 nometnēs. Atjaunotajā 2x2 nometnē Rietumvirdžīnijā 2006. gadā Treija bija viena no galvenajām lektorēm ievirzē „Alternatīvi

ieskati Latvijas kultūrā: māksla, mūzika, arhitektūra". Treija ir radījusi scenogrāfiju izrādēm *Spridītis* (2006), *Homo Novus* (2007) un *Hotel Paradiso* (2008, 2012). Sandra Sīpola, GVV direktore, par Treijas pieeju darbam raksta: *Iepazīnos ar Lindu, kad iesāku Garezera sagatavošanas skolu 2001. gada vasarā. Kopš tās pirmās vasaras novērtēju Lindas labestību, sadarbības spējas, enerģiju, zināšanas un milzīgo devumu ne tikai Garezera programmu dalībniekiem, bet arī plašākai sabiedrībai. Nav bijis sarīkojuma Garezerā, kur viņa nebūtu pielikusi savas čaklās rokas. Viņa ir ļoti iemīļota skolotāja un kolēģe mums visiem.*

Linda Treija ir no paaudzes, kas savu profesiju ir sekmīgi pilnveidojusi abās Atlantijas okeana malās, piedaloties izstādēs Eiropā un ASV kopš 1991. gada. Viņas gleznas un lielformāta jauktās tehnikas darbi ir izstādīti Jelgavā, Dolē, Tukumā un pazīstamajās Rīgas M6 (1999) un A. Sūnas (2011) galerijās, kā arī izstādēs ASV: Madisonā (Madison WI), Milvokos (Milwaukee WI), Durhamā (Durham NC), Klīvlendē (Cleveland OH), Garezera Klinklāva galerijā, Latvijas vēstniecībā Vašingtonā (Washington DC), Filadelfijā (Philadelphia PA) un karstajā, sutīgajā lielpilsētā Hjūstonā (Houston TX), kur viņa kopā ar vīru, zinātnieku Olafu Dauguli, dzīvo kopš 2003. gada.

Ar 2008. gadā Treijas krāšņo personalizēti „Kafijas pauze” saistītajā intervijā *Čikāgas Ziņās* (2008.VI,VII,VIII 21.lpp.) un laikrakstā *Laiks* (2008.21.VI 19. lpp.) Klinklāva mākslas galerijas vadītāja Līga Ejupe Treiju aicina: *Raksturo, lūdzu, savu māksliniecisko tehniku un materiālus! Treija atbild: Pēc ilgāka laika esmu atkal pieķērusies eļļas krāsām. To smarža manī rada patīkamas atmiņas un vēlmi gleznot. Pašreiz nedaudz esmu aizrāvusies arī ar kolāžas iekļaušanu gleznās. Vecas avīzes, pudeļu etiķetes utt. Vispirms ir pati doma par tēmu, tad skices (es mīlu zīmēt skices ar melno lodīšu pildspalvu uz rakstāmpapīra) un tad jau ķeros pie tīri fiziskiem un tehniskiem darbiem... Es nelietuju krāsu skices. Vairāk uzskatu sevi par tonalitātē (tumši gaišo attiecībās) un lineāri domājošu gleznotāju. Tas varbūt arī iemesls, kāpēc mani aizrauj ilustrēšana...*

2009. gadā sadarbojāmies ar Lindu kā kopkuratoros „Latvian Dimensions: Contempo-

rary Installations and Sculpture” izstādē Latvijas vēstniecības nesen iegādātajā vēsturiskajā, vēl šķībi greizajā, neizremontētajā, bet arhitektūrāli ļoti aizraujošā vēstniecībai blakus esošajā četrstāvu namā. Izstāde bija daļa no plašās Eiropas Savienības vēstniecību atvērto durvju nedēļas *Europe Week / Shortcut to Europe* un tajā ar instalācijām, skulptūrām, zīmējumiem un trīsdimensiōnāliem darbiem piedalījās Ilze Dilāne, Gints Grīnbergs, Kārlis Rekevičs, Gundega Bērziņa Seng un Linda Treija. Treija pati raksta: *Izstādei biju sagatavojusi lielformāta darbu „Sliexnis” – ilustrāciju Aivara Neibarta dzejolim. Darbs sastāvēja no trīs daļām. Zīmējuma līnija bija radīta papīru dedzinot, bet papīra laukumā bija ietonēti ar dabīgajiem materiāliem – kafiju, biešu sulu, tēju. Patiešām, iededzinātais zīmējums, koši sarkanie laukumi un tumšais sienas apgleznojums darba aizmugurē radīja ļoti dramatisku iespaidu.*

Līdzīgi dramatisku iespaidu, bet šoreiz Treijas iemīļotajā Rietumteksasas tuksnesī 2015. gada pavasarī kā daļu no vizuālā stāstījuma DAU GA VA / TER LIN GUA Raiņa 150 gadu jubilejai pa godu, radīja uz milzīga audekla Treijas gleznāta pelēkmelna airu laiva uz līdzīgi tumša fona. Par laivas atritināšanas momentu rakstīju instalācijas aprakstā *Jauņajā Gaitā: Intuitīvi visi saprotam, ka šai laivai jābūt tumšai, un tukšai. Ka tā vizošam ūdenim neder. Ka tai [latviešu] tautas vēsturiskā nasta būs jānes 2015. gadā Terlinguas sauszemē. Upmalā. Uz laivas fona, uz audekla malām kraujam pasmagus akmeņus. Kādus 30. Nodrošinām to, lai Terlinguas upi nenosprostotu smagums un tumšums. Lai tās ūdeņos šonakt un rītņakt un gadu gados visā platumā un dziļumā var atspīdēt zvaigznes. (JG283)*

Treijas darbos bieži iegleznoti putni. Ar raksturiem. Parasti pa vienam. Gārņi. Arī vārnas. Un sievietes. Sarkaniem matiem. Un mūsdienīga elektronika. Sika. Neuzkrītoša. I-pods, I-pads. Paviz arī 20tā gadsimteņa 20. un 30. gadu latviešu modernisma mākslas iespaidi, mākslinieces 21 gadsimteņa pieredzes un pārdomu atspoguļoti.

Treija ir piedalījusies starptautiskās konferencēs ar referātiem par mākslas tēmām, ieskaitot vērienīgajā 2013. gada Latvijas Nacionālā mākslas muzeja rīkotajā starptautiskajā konferencē „Latviešu māksla Trimdā” ar

Linda Treija pie saviem arheoloģisko tērpu zīmējumiem Daugavas muzejā, Dole, 2003.

referātu „Ārzemju latviešu jaunāko paaudžu mākslinieki un viņu māksla”. (Referāts publicēts *Muzeja Raksti 5 LNMM: Rīga, 2014.*) Kopš 2009. gada darbojas žurnāla *Jaunā Gaita* redakcijā. Rakstot galvenokārt par vizuālo mākslu, ar īpašu izpratni un iejūtību Treija apskata to latviešu mākslinieku, kas dzimuši trimdā vai emigrējuši no Latvijas pēdējos 25 gados, darbus. 2011. gadā Treija pārņēma no kopprezidentiem Gunas Mundheimas un Jura Ubāna Amerikas Latviešu mākslinieku apvienības (ALMA) priekšnieces amatu, ar profesionālismu un izdomu vadot vienu no plašākajām latviešu mākslinieku organizācijām ārpus Latvijas. 2006. gadā Lindai Treijai piešķīra ALAs Atzinības rakstu.

Linda ir otrā no četriem bērniem ģimenē: par septiņiem gadiem vecāka ir māsa Ingemāra, jaunāki ir māsa Juta un brālis Kārlis. Abi Lindas vecāki Rīgā strādāja amatos, kas prasīja precizitāti un rūpību. Māte ekonomiste/grāmatvede, tēvs studēja inženieros/arhitektos vēlāk arī ekonomistos. No darba informātikas institūtā tēvs nesa uz mājām garus garus papīra rullus un caurumiem pilnas kartītes. Savādo formātu papīri, kas 1970s un 1980s gados Latvijā tika izmantoti pirmajos

masīvajos kompjueros/datoros tēva darbā, mājās inspirēja Lindas izdomu.

Lindas Treijas vectēvs, gleznotājs Fricis Zandbergs (1910-1972), 1937. gadā absolvēja Ģ. Eliasa meistardarbnīcu. Absolventi tai gadā bija deviņi, starp tiem arī gleznotāja Veronika Janelsiņa. No 1934. līdz 1938. g. Zandbergs piedalījās piecās „Zaļās vārnas” izstādēs. Jātic, ka laikabiedru, Lindas vectēva un Ērika Raistera, ceļi krustojās 1930to gadu „Zaļās vārnas” gaitās. Skaista sakritība! Aprakstot 1996. gada ĒRPF balvas laureātes dzejnieces un mākslinieces Valdas Moras godināšanas sarīkojumu, Dagmāra Valles raksta: *Eleonora Šturma stāstīja par Valdas Moras piedalīšanos mākslinieku sabiedrībā „Zaļā vārna”. Tā toreiz pulcēja ap sevi jaunus literātus un gleznotājus, izdeva savu žurnālu, rīkoja izstādes un rakstnieku vakarus. Ja tie bija jautrāka rakstura, tad sauca par ‘jampampiem’.* Domājot par Lindas Treijas daudzslāņainiem sasniegumiem un pozitīvo devumu latviešu kultūras dzīvei, jūtos, ka caur viņu un ar viņu dzīvojam un vēl arvien sanākam radošā garā un labā noskaņojumā zem „Zaļās vārnas” krāšņā spārna. □

Linda Treija

MĀKSLAS IZSTĀDE XIV DZIESMU UN DEJU SVĒTKOS BALTIMORĀ

Vispārējie latviešu dziesmu un deju svētki ASV šogad notika Baltimorā, Merilandē. Pēdējo reiz Austrumu krastā tie tika rīkoti pirms trīsdesmitdeviņiem gadiem, 1978. gadā. Par svētku atgriešanos šajā krastā jāpateicas jaunim, enerģiskiem cilvēkiem, kuri sajuta nepieciešamību un zināmu pienākumu, lai šī tradīcija turpinātos. XIV svētku zīmols attēloja Austras koku Baltimoras un Merilendas karogu krāsās un tas saistās arī ar Austrumkrastu kā saules lēkta pusi ASV.

Daudz un dažādi mazāki kultūras pasākumi papildināja lielo kopkoncertu, tautas deju koncertu, skates. Arī šoreiz dziesmu svētku apmeklētājiem bija iespēja skatīt un piedalīties vairākās izstādēs, ansambļu uzstāšanās koncertos, teātra izrādē, tirdziņos, ballēs u.c.

Gadiem noturīga ir tradīcija rīkot dziesmu svētku mākslas izstādes. Jau 1961. gadā par tām, rakstā „Ko rāda šķērsgriezums”, Eleonora Šturma bilst: *Mākslas skates Dziesmu svētku laikā kļuvušas par neatņemamu sastāvdaļu svētku norisē. Tā ir veca un slavējama tradīcija, kam sākums meklējams 1910. gadā Rīgā, kad Dziesmu svētku laikā sarīkoja pirmo latviešu gleznu izstādi. Dziesmu svētki ir notikums un vieta, kur vajadzētu*

*saplūst labākajam, kas mums radies, vai tas būtu mūzikā vai tēlotājmākslā.*¹ Te jāpiemin, ka laika gaitā arvien grūtāk ir noorganizēt šāda veida mākslas izstādes. To organizētāji saduras ar vairākām problēmām. Neaktivitāte mākslinieku vidū, grūtības no visas valsts nogādāt darbus uz noteikto pilsētu un, protams, pati izstādīšanas vieta.

Telpu izvēle nosaka daudz, gan darbu izstādīšanas veidu, gan mākslas darbu izmēra ierobežojumus, gan apgaismojuma problēmas, gan vispārējo izstādes noskaņu. Vienmēr izstāžu organizētājiem ir jāsastopas ar izvēli – meklēt piemērotas telpas, kā, piemēram, kādu mākslas galeriju ārpus viesnīcas vai samierināties ar lielo viesnīcu piedāvātajām zālēm, kuras, atkarībā no vietas, ir vairāk vai mazāk neatbilstošas mākslas darbu izstādīšanai. Nikolajs Bulmanis par to raksta, *Teātris jāspēlē uz pienācīgas skatuves, koncerti jārīko koncertzālēs. Par to visu ir pienācīgi jāsamaksā. Bet kas gan dzemdinājis un izauklējis barbarisko ideju, kas it kā kļuvusi par trimdas dziesmu svētku tradīciju, ka mākslas izstādes rīkojamas viesnīcās*². Mākslas izstādes veidotājam Līgai Ejupei un Lindai Treijai arī šoreiz bija jāstājas izvēles priekšā – meklēt kādu mākslas galeriju ārpus visvairāk apmeklētajai galvenajai ēkai vai pielāgot izstādes vajadzībām viesnīcas piešķirtās telpas. Apsverot gan materiālās, gan organizatoriskās iespējas, tika izdarīta izvēle par labu izstādīt darbus labi apgaismotā

¹ E. Šturma, *50 gadus mākslai pa pēdām*, 41. lpp. Mansards, 2011

² Nikolajs Bulmanis, „Dažas domas par mākslu Bostonas dziesmu svētkos”, *Jaunā Gaita* nr. 121, 1978

Mākslinieki mākslas izstādes atklāšanā. No kreisās: Ingrīda Dankers, Linda Treija, Gints Grinbergs, Laila Milevski, Pēteris Schnore, Edgars Legzdīņš, Edīte Gudrais, Lāsma Maher, Rīta Grendze, Guna Munnheim un izstādes kuratore Līga Ejupe.

konferences zālē, kur galvenā problēma bija darbu izkāršana un izvietošana.

Izstādes atklāšana notika 30. jūnijā *Renaissance Baltimore Harborplace Hotel Water-table Ballroom*, klāt esot Latvijas kultūras ministrei Dacei Melbārdei un Latvijas vēstniekam ASV Andrim Teikmanim. Pirms izstādes atklāšanas Amerikas latviešu mākslinieku apvienības (ALMA) žūrija, Maijas Meirānes Šleseres, Sarmas Muižnieces Liepiņas un Uģa Nīgala sastāvā, izvērtēja izstādes darbus. ALMA valde bija izveidojusi trīs galvenās apbalvojamās kategorijas.

Par veiksmīgāko svētku tēmas „Ceļā uz Latvijas simtgadi” atspoguļojumu mākslas darbā apbalvoja **Pēteri Schnori** par eļļas gleznu *Mīlestības praviētis*, klasiski un meistarīgi uzgleznoto komponista Pētera Vaska portretu. Mākslinieks piedalījās arī ar vēl vienu dar-

bu *Mīlestība*, kas bija veidots viņam pēdējos gados neierastā stilā un atgādināja dzidri zilu mīlestības „baseinu” baltā rāmējumā.

Par savdabīgu un drosmīgu skatījumu mākslas darbā apbalvoja **Elīzu Jēkabsoni** par darbu *Atdzimšana*. Skulptūra veidota no finiera plāksnītēm, kas griežas ap tērauda asi. Pielietotie materiāli un arī objekta izstieptā konusa forma radīja dabiskuma un siltuma sajūtu.

Par pārliecinošu savas idejas realizāciju mākslas darbā apbalvoja **Lindu Treiju** par darbu *Baltā grāmata*, jauktas tehnikas diptihu uz koka. Darbs bija veltīts bērnības sajūtām un atmiņām, par iedvesmu ņemot Jāņa Jaunsudrabiņa *Balto grāmatu*.

Baltimoras Dziesmu svētku izstādē žūrijas komiteja vēlējās arī izteikt papildus atzīnību māksliniecei **Daniellei Yurchinkonis**, kura

Linda Treija. *Baltā grāmata*. Diptihs.
jaukta tehnika, koks.
61 × 91 cm un 61 × 30 cm

īpaši iedvesmoja ar digitālo krāsu fotogrāfiju *Ahead* (Uz priekšu). Attēla uzmanība asi fokusējās uz mazu meitenīti, kurai fonā ir milzīgā Mežaparka dziesmu svētku estrāde. Kompozicionālā un saturiskā vienkāršība radīja dziļu un aizkustinošu iepaidu. Izstādē bija redzams arī mākslinieces otrs darbs *Back* (Atpakaļ).

Kā jau ierasts latviešu mākslinieku kopizstādēs, visplašāk bija pārstāvēta glezniecība. Visai atšķirīgi savās izpildes tehnikās bija mazāka formāta darbi. Abstrakti, ekspresīvi gleznojumi mijās ar reāli gleznotiem darbiem un arī ģeometriskā kompozīcijā veidotiem. **Aina Romana** izstādīja divus abstrakti gleznotus darbus *Ilūzija uz nepieejamā zīda* un *Ilūzijas veikšana*, kuriem bija raksturīga spīdīga virsma un ekspresīvs gleznojums. **Krista Vārsberga** piedalījās ar divām maza izmēra jauktas tehnikas, kolāžas gleznām *Sašū-*

pota un *Pabarota* – par bēgļu, trimdas un dzimtenes tēmu. **Kristas Svalbonas** enkaustikas darbi *Constant 3* un *Constant 5* ar matēto vaska slāni pār krāsu ģeometriskajiem zīmējumiem raisīja melanholiskas izjūtas, kā redzot dūmakainu rudens miglu. Reālistiski bija gleznotas **Rutas Smilškalnes** ziedu gleznas *Acālija* un *Kamēlija* un **Edītes Gudraisa** gandrīz vai simboliskā ainava *Attālums*. Darba *Andrejsalas slīdes* – simpātiski, silti un vekli uzgleznotu māju rindas pie dzelzceļa – autore bija **Laila Milevska**. **Edgars Legzdīņš** piedalījās ar portretiem *Ģirts Puriņš* un *Jānis Rinkušs* no cikla *Čikāgas Piecīši*, sava tēva, Alberta Legzdīņa, piemiņai. Akрила tehnikā, zilganā krāsu gammā gleznotās abstraktās ainavas *Pavasara solījums* un *Agrs rīts* piederēja **Ingai Strausei Godejord**. Ar drosmīgu krāsu attiecībām un lējumiem, triepienu klājieniem izcēlās Čikāgas

mākslinieces **Leldes Vinters Ores** darbi *Sakta* un *Tautiska kompozīcija*, kā arī **Ingemāras Treijas**, mākslinieces no Latvijas, glezna *Meitene ar vainagu. Patrīcija*.

Akvareļtehnikā gleznoti bija **Ingrīdas Dankeres** jūrmalas skati *Kurzemes krasta vēji* un *Upesgrīvas pastaiga*, kā arī **Lāsmas Maher** gleznotās *Rotallietas*. **Guna Mundheim** bija apvienojusi kolāžu ar ūdenskrāsas smalki iegleznoto līniju un laukumu tīklojumu. Mākslinieces iemīļotie dabas un klusās dabas motīvi arī šoreiz bija nolasāmi darbos *In Baldone and Upper Darby* un *Remembering*.

Spēcīgs šajā izstādē bija fotomākslas darbu klāsts. **Gunta Lauzuma** darbi *Rīga* un *I'm Latvian inside* un **Māras Pelēces** *Vecrīga 1987* un *Vecrīga 2007* bija ne tikai atbilstoši, bet arī interesanti savā pieejā Dziesmu svētku tēmai. Lauzuma fotogrāfijas pretstatā Pelēces literārajam stāstījumam, izteica savu domu simboliskā veidā.

Alfrēda Stinkula darbos dominēja tautisko jostu motīvi. Izteiktā perspektīvā un kontrastējošās krāsās nofotografētajā darbā *Barontēvs ar mazmeitiņām* varēja atpazīt kādu no apgleznotajiem Rīgas brandmūriem, savukārt tēls darbā *Audēja*, kas kā ēģiptiešu mūmija, notīts tautiskajām jostām kārtu kārtām, simboliski parādīja to latvisko tinumu, kuru mēs nesam cauri laikiem.

Izstādē bija pārstāvēta arī telpiskā māksla. **Viestura Osvalda** vitražas darbi radīja pamatīguma un smagnējības iespaidu. Tajos stikla gludā virsma asi kontrastēja ar cementa raupjumu.

Profesionāli un atpazīstami raksturīgi **Gints Grinbergs** bija veidojis divas nerūsējošā tērauda skulptūras *Raksta, raksta* un *Vainags*. **Zanes Treimanis** koka panelī filigrāni griežto darbu *Protests 1* un *Protests 2* tēli spoguļattēlā un melnbaltajās krāsās attiecībās darbojās kā pretmeti. Atbalss no mākslinieces lielās instalācijas *Simts raksti tiem, kas meklē gaismu* Latvijas Nacionālajā bibliotēkā bija sajūtama **Rītas Grendzes** darbos *Norāts 2* un *Aizliegts 2*.

Paralēli izstādei, bet vistiešākajā veidā saistīti ar vizuālo mākslu, notika arī citi pasāku-

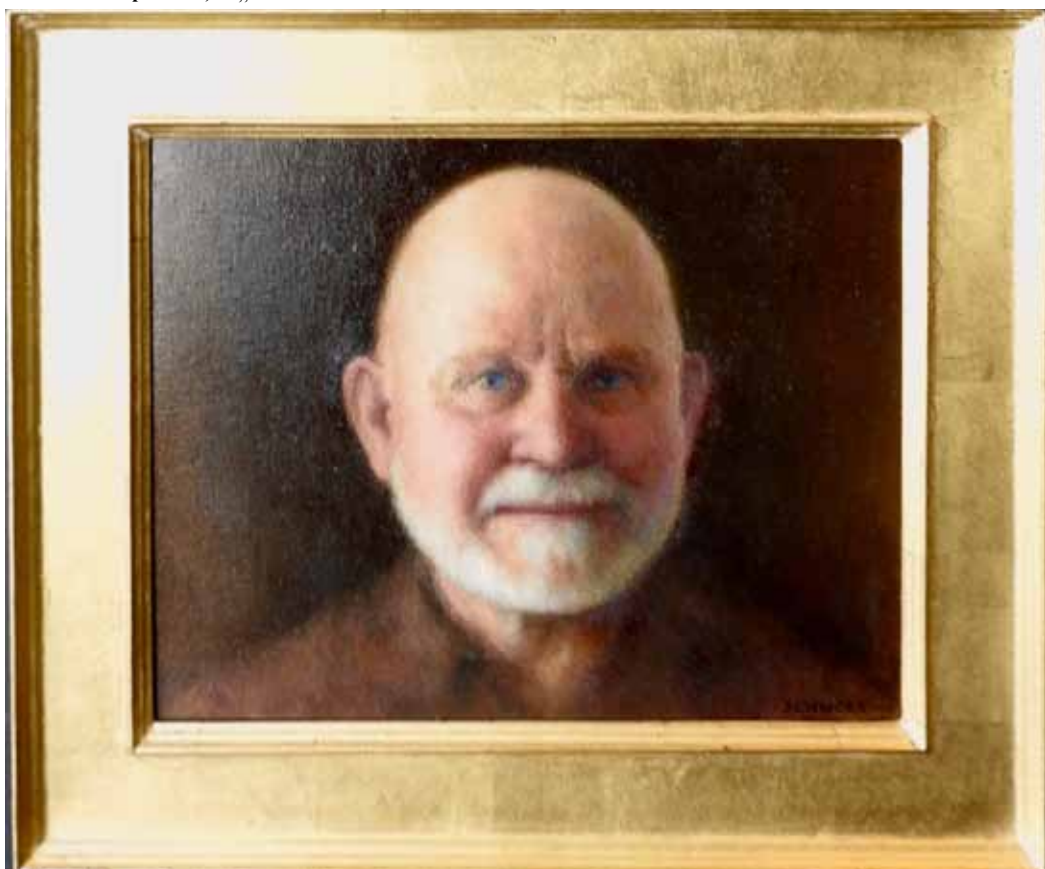
mi. PLMC *Pasaules Latviešu mākslas centrs* bija sagatavojis filmu par centra darbību un bija noorganizēta tikšanās ar PLMC vadītājiem un labvēļiem. Savukārt Pēteris Dajevskis ar operatoru Kristapu Ločmeli uzfilmēja intervijas ar māksliniekiem, kuri piedalījās izstādē. Tas ir liels un apsveicams solis ceļā uz Amerikas latviešu mākslinieku kopas dokumentāciju un apzināšanu.

Ja arī laika gaitā ir sarucis to Amerikas latviešu mākslinieku skaits, kas piedalās izstādēs un sabiedriskajās norisēs, un ja arī mēs varbūt nevaram vairs apgūt kādu vispārēju pārskatu par latviešu mākslas ainu, tomēr jāsaprot, ka šādas tradīcijas uzturēšana ir svarīga tiem, kas izvēlas kopt latvisko mantojumu, lai ar to iepazīstinātu plašāko auditoriju, kura apmeklē dziesmu svētkus. Šīs izstādes ir kā pavediens, kas ir vitāli nepieciešams kopējā dziesmu svētku un latviskā kultūras mantojuma austajā villainē šeit – ārpus Latvijas. □

Elīze Jēkabsons. *Atdzimšana*.
Saplāksnis, tērauds. 0,3 × 1,8 m

Pēteris Schnore. *Mīlestības pravietis*. (Komponista Pētera Vaska portrets). Eļļa uz audekla. 35 × 40 cm

Juris Šlesers

„JA MUMS ARĪ BŪS JĀMIRST, – LATVIJA TOMĒR DZĪVOS”

– Kapt. Kristaps Upelnieks, 1944. g. 13.
oktobrī

Uldis Neiburgs. *Draudu un cerību lokā / Latvijas pretošanās kustība un Rietumu sabiedrotie (1941-1945)*. Rīga: Mansards, 2017. 451 lpp.

Vincent Hunt. *Blood in the Forest / The End of the Second World War in the Courland Pocket (Asinis mežā / Otrā pasaules kara noslēgums Kurzemes katlā)*. Solihull, U.K.: Helion, 2017. 268 lpp., angļu val.

Virsrakstā liktos vārdus dedzīgais patriots savai meitai – „Manu mīlo, mīlo bērniņ!” – raksta reizē gaišu cerību spārnots un drūmu nojautu mākts, papildinot – „Jautājums par mūsu būt vai nebūt izšķirsies tuvākās dienās. Lūdz Dievu par mums...”. (Neiburgs 395) Vienu mēnesi un nedēļu vēlāk viņu nošauj vācu soda komanda. Abas minētās jaunās grāmatas katra savā veidā turpina izgaismot un šķetināt Otrā pasaules kara beigu posma sarežģīto mudžekli.

Kristaps Upelnieks bija tā sauktās ģenerāļa Kureļa grupas štāba priekšnieks (komandiera palīgs), šīs vienības galvenais iedvesmotājs un saikne ar Latvijas Centrālo Padomi (LCP) – slepenu organizāciju, kura pretendēja (saskaņā ar satversmi) pēdējās demokrātiski ievēlētās (1933. g.) Saeimas vārdā juridiski pārstāvēt Latvijas tautu un valsti. LCP dažādās aktivitātes ir Neiburga monogrāfijas mugurkauls. Kaut „kurelieši” kā vienā tā otrā darbā minēti samērā maz, viņu liktenis visspilgtāk iemieso abu grāmatu virsrakstos tvertu traģiku – asinis un nepiepildītas ce-

rības. Četrdesmit sešus gadus nepiepildītas cerības.

Rekonstruēt pagātni

Uldis Neiburgs ir vēsturnieks, Latvijas Okupācijas muzeja ilggadējs pētnieks. Pretstatā viņa populārā periodikā publicētajiem rakstiem¹, šī zinātniskā monogrāfija ir smagnēja lasāmviela, pilna garu komplicētu teikumu un personu un iestāžu nesaīsināto oficiālo nosaukumu atkārtošanas. Laikam nopietniem zinātniekiem tā vajag. Paliek augstas pakāpes *pamatīguma* iespajds. Neviens arhīvu stūris vai vēsturnieku publikācija par apskatāmo laikmetu neliekas palikuši neapskatīti. Vinsents Hants (Vincent Hunt) savukārt ir britu žurnālists ar interesi Otrā pasaules kara norisēs. Kamēr Neiburga darbs balstās arhīvu materiālu izpētē, Hants savu darbu raksturo kā „rekonstrukciju caur sabiedrisko atmiņu” („reconstruction through social memory”). Tas balstās vēsturisku vietu un muzeju apmeklējumos, intervijās un

memuāru un angļu valodā publicētu vēstures grāmatu konsultēšanā. (Turklāt precējies ar latvieti – 1989. gada „Baltijas ķēdes” dalībnieci, socioloģijas doktori.)

Starp ļaunumiem

Draudu un cerību lokā pirmajā no sešām nodaļām Neiburgs apskata dažādās vācu okupācijas laika pretošanās grupas un organizācijas, uzskaitot kādas 15 – ar piezīmi „u.c.” Lielākās no tām bijušas Latviešu Nacionālistu savienība (LNS), „Pērkonkrusts” un Latvijas

Centrālā padome (LCP). Viņš pretestības izpausmes iedala individuālās un kolektīvās, un nevardarbīgās un bruņotās. Vairums izpaudās iekšzemē, bet pastāvēja arī „uz āru” virzīta pretestība, ko pārstāvēja galvenokārt LCP – vērsta uz Zviedriju un Rietumu sabiedrotajiem Lielbritāniju un ASV.

Par „līdz galam nepārdomātu” Neiburgs uzskata dažu citu vēsturnieku paustu viedokli, ka pretestības kustībai pieskaitāmi „tikai tie

¹ Skat. krājumu *Dievs, Tava zeme deg*, Rīga: Izdevniecība „Lauku Avīze” 2014; J. Šlesera recenzija *JG* 278.

pretestības virzieni, kas pauda gatavību cīnīties pret abiem okupantiem" (N. 61). Viņa izpratnē pretestības cīņā reizēm var arī būt nepieciešams darīt izvēli starp „lielāko un mazāko ļaunumu” – ja „lielākā ļaunuma” novēršana rādās panākama tikai tieši vai netieši atbalstot „mazāko ļaunumu”. (N. 71)

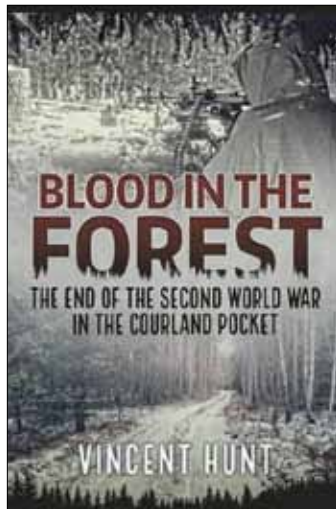
Profesors un kvēlais karavīrs

Lai gan LCP formāli nodibina tikai 1943.13.VIII, un ģen. Jāņa Kureļa grupu 1944.28.VII, LCP pirmā priekšsēža prof. Konstantīna Čakstes un kapt. Kristapa Upelnieka sadarbība – atsaucoties uz citu avotu – aizsākusies jau 1942. gada sākumā, kad ap Čaksti sākuši pulcēties demokrātiski noskaņoti intelektuāļi. Caur Upelnieku rodas arī kontakts ar ģen. Kureli: „Energiskā kapteiņa Upelnieka vadībā bija jau izveidojusies neliela virsnieku organizācija, kurā ievērojamākā persona bija agrākais Tehniskās divīzijas komandieris ģenerālis Jānis Kurelis.” Čakste izvairās sadarboties ar nedemokrātiskām aprindām, kā Pērkonkrustu vai vācu ieceltās okupētās Latvijas pašpārvaldes darbiniekiem. No pēdējās demokrātiski ievēlētās Saeimas četrām lielākajām frakcijām viņam izdodas izveidot partiju bloku, uz kura pamata dibina Latvijas Centrālo padomi. Tās ir Demokrātiskā centra partija, sociāldemokrāti, Latgales Kristīgo zemnieku un katoļu partija un bijušā Ulmaņa partija Zemnieku savienība – kuras pārstāvji piekrit distancēties no Ulmaņa diktatūras ieviestajām pārmaiņām. Pie LCP nodibina vairākas īpašu uzdevumu komisijas, no kurām viena no aktīvākajām izvērsās militārā komisija.²

Kurelieši

Par šo LCP komisiju un par ģen. Kureļa grupas legālo un faktisko stāvokli un padotību arī Neiburgam neliekas būt skaidrības: „Daudzpusīgāk izvērtējami būtu 1944. gada 28. jūlijā Skrīveru pagasta Robežu mājās saformētās ģenerāļa J. Kureļa militārās vien-

bas pastāvēšanas atsevišķi aspekti, ņemot vērā tās izveidošanas sākotnējo legālo raksturu un tikai vēlāko nepakļaušanos vācu okupācijas varas rīkojumiem ... Tas ļautu arī precizāk kā līdz šim konstatēt, no kura brīža un cik lielā mērā sākotnējā ‘Rīgas aizsargu pulka ģenerāļa Kureļa grupa’ mērķtiecīgi un praktiski transformējās par neatkarīgu nacionāla karaspēka vienību un kļuva par Latvijas pretošanās kustības sastāvdaļu. Pievienojoties jau vēstures pētniecībā konstatētajam, ka saikne starp LCP un kureliešiem vizuāli izpaužas to atbalstā LCP slepeno radio-sakaru uzturēšanā ar Zviedriju un kapteiņa K. Upelnieka un ģenerāļa J. Kureļa sadarbībā ar LCP vadību Rīgā un vēlāk Ventspilī, līdz šim tā arī līdz galam nav izdevies noskaidrot, kurš no viņiem reāli vadīja LCP militāro komisiju, jo vēstures avoti un publikācijas par to sniedz pretrunīgas ziņas.” (N. 85-86. Šis ir arī viens piemērs Neiburga garajiem teikumiem!)

Man gan no visa, ko atceros lasījis par kureliešiem, nav šaubu, ka īstais darītājs visur bija kvēlais Upelnieks.³ Vikipēdija vēsta, ka aizsargu organizāciju atjaunot vācu vara pavēlēja 1944.22.VII., un 6 dienas vēlāk noformējās Kureļa vienība. Vācu motivācija nav skaidra, bet otras apskatāmās grāmatas autors Hants, ar atsauci uz vēsturnieku Valdi Lumanu,⁴ min, ka Kureļa aizsargu vienība dibināta uz Vācijas militārā izlūkdienesta ierosinājumu partizānu darbībai Sarkanarmijas aizmugurē. (H. 114) Krieviem tuvojoties, 1944.23.IX ap 150 vīru lielā

kureliešu vienība tomēr pārceļas no Vidzemes uz Kurzemi – it kā pēc Kureļa paša lēmuma, bet katrā ziņā ar vācu akceptu, acimredzot atzīta par nepietiekami spēcīgu, lai stātos krieviem pretim – vai to aizmugurē. Kurzemē viņu skaits strauji pieaug līdz vairākiem tūkstošiem, kad tiem piebiedrojas liels

² Edgars Andersons un Leonīds Siliņš, *Latvija un Rietumi / Latviešu nacionālā pretestības kustība 1943-1945* (4. izd.), Rīga: Poligrāfists 2002. (26-53)

³ Skat., piemēram, LCP līdzgaitnieces Valentīnes Lasmanes, toreiz Jaunzemes, aprakstu par „plīvojošo” Upelnieku un gurdenu 62 g. veco ģenerāli: Valentīne Lasmane (sastādītāja), *Pāri jūrai 1944.-1945. g.*, Stokholma: Memento Latvija 1993. (131-133)

⁴ Valdis O. Lumans, *Latvia in World War II*, New York: Fordham Univ. Press 2006. Angļu valodā.

daudzums leģiona dezertieru, kas negrib kā pavēlēts doties ar 15. divīziju uz Vāciju. (Otra, 19. divīzija kopā ar vāciešiem turpina aizstāvēt Kurzemes katlu pret krieviem.) Neiburgs neatbildāmos jautājumus atstāj nākotnes pētījumiem.

Dzīvot *de jure*

2. nodaļa apskata Rietumu sabiedroto politiku pret Latviju. Autors atgādina, ka „Latvija kara gados *de jure* turpināja pastāvēt kā starptautisko tiesību subjekts, un tās intereses pārstāvēja un pauda Latvijas Republikas diplomāti Rietumos, vispirms jau ārkārtējo pilnvaru nesējs un sūtnis Lielbritānijā K. Zariņš un viņa pilnvaru substitūts un sūtnis ASV A. Bilmanis.” (N. 117) Kaut Zviedrija ir atzinusi Baltijas valstu iekļaušanu Padomju Savienībā, mūsu bijušais sūtnis Stokholmā Voldemārs Salmis turpina tur dzīvot un nevairās izmantot savus diplomātiskos sakarus un pazišanās zviedru iestādēs un Lielbritānijas un ASV sūtniecībās, un uztur saraksti ar sūtņiem Zariņu un Bilmani. Izmēģinās, ka kā Zviedrijas, tā Rietumu sabiedroto izlūkdienestiem ir liela interese par notikumiem Latvijā, un Salmis steidz to izmantot Latvijas labā. Ar zviedru un amerikāņu finansālu un morālu atbalstu, veidojas slepeni radio un laivu kontakti starp Zviedriju un Kurzemi un LCP vadību Rīgā un Ventspilī. Salmis savukārt informē Zariņu un Bilmani, un caur viņiem Lielbritānijas un ASV valdības, kur tie turpina baudīt diplomātu statusu un savas valsts *de jure* atzišanu (bet ne vienmēr uzklauššanu). 1944.13.X Rīga nonāk Padomju varā un ir izveidojies „Kurzemes katls” – ielenkums Kurzemes pussalā.

Delikātā sastrādāšana

Nākošās trīs nodaļas veltītas LCP, kureliešu un sūtņu darbībai trīs jomās (informatīvā, politiskā un bēgļu laivu akcija). Kureliešu uzdevums ir uzturēt radiosakarus. Iesaistās Zviedrijas, ASV un Lielbritānijas spiegu dienesti, kā arī ASV Kara bēgļu padome (War Refugee Board) – ar finansējumu un savām prasībām. Rezultātā Latvija saglabā savu *de jure* diplomātisko atzišanu Rietumu sabiedrotajās valstīs, un ap 5 000 bēgļu slepenos laivu braucienos gūst patvērumu Zviedrijā. Tie ir pārsvarā kultūras un politiski darbinieki ar ģimenēm un dezertējuši leģionāri, kuri nevēlas doties uz kara plosīto Vāciju vai

palikt Padomju varā. Pārcelties uz Zviedriju bēgļiem negrib ļaut ne vācieši, nedz krievi.

Īpaši izceļami bijušā sūtņa Salmā neatlaidīgie centieni izlīdzināt rūgtumus, pat asumus, starp LCP parlamentāri-konstitucionālajām pretenzijām it kā „valdīt”, resp. dot rīkojumus sūtņiem, un sūtņu Zariņa un Bilmaņa noraidošo nostāju pret to, balstoties uz savām Lielbritānijas un ASV atzītajām ārkārtas pilnvarām no Ulmaņa autoritārās valdības. Šī ulmaniešu-demokrātu plaisa turpina iezīmēt trimdas sabiedrību vēl ilgi pēc kara beigām.

Draudu un cerību lokā 6. nodaļa – „Pretošanās kustības nerealizētās ieceres” – vistiešāk sasaucas ar Hanta emocionālo ceļojuma aprakstu *Asinis mežā*. Neiburgs nodaļas sākumā summē pretošanās kustības sākotnējo plānu: „Lai sasniegtu savu politisko mērķi – Latvijas valstiskās suverenitātes atjaunošanu, nacionālās pretošanās kustības dalībnieki paredzēja sagaidīt izdevīgu brīdi starp Vācijas armijas atkāpšanos un PSRS karaspēka iebrukumu Latvijas teritorijā, lai ar latviešu bruņoto spēku palīdzību pārņemtu varu savās rokās un pasludinātu Latvijas neatkarību un pagaidu valdības izveidošanu, kuras darbības nodrošināšanai tika sagaidīts Rietumu sabiedroto atbalsts.” Šīs ieceres tomēr neīstenojas... Autors turpina: „...šādu mērķu pastāvēšana un atsevišķi to īstenošanas mēģinājumi parādīja Latvijas tautas vēlmi realizēt savas pašnoteikšanās tiesības un dzīvot neatkarīgā Latvijas valstī.” (N. 359) Tālākās lappuses izseko šīs izšautās bultas nesekmīgajai trajektorijai, savu mērķi apskatāmajā laiksprīdī tomēr nesasniedzot. (Mēģinu tomēr iztēloties šo bultu – vai vadāmu dronu! – turpinot traukties uz pasaules politikas vējos plīvojošo mērķi 46 gadus...)

Gaidot uz angļiem

1944.8.IX LCP vadības sanāksmē Rīgā sastādīts un bez datuma parakstīts neatkarības pasludināšanas dokuments – jādodomā, lai būtu gatavs publicēšanai „īstajā brīdī”. To kā valsts prezidenta vietas izpildītājs paraksta pēdējās Saeimas prezidija priekšsēdis Pauls Kalniņš, bet dokuments pats nav saglabājies. Par ministru prezidentu nominē Konstantīnu Čaksti, kurš tad jau ir apcietinājumā, vai viņa vietā tā brīdī senatoru Mintautu Čaksti. Drīz pēc tam Kalniņš dodas uz Zviedriju, bet laivu

jūrā aiztur vācieši un bēgļus aizved uz Vāciju. Visi proponētās pagaidu valdības locekļi eventuāli nonāk Zviedrijā, Mintauta Čakstes vadībā.

Neiburgs raksta, ka oktobra beigās vai novembra sākumā Kurelis esot saņēmis vēsti no LCP vadības Stokholmā, ka britu izlūkdienesta darbinieki LCP sakarniekam apstiprinājuši, „ka Lielbritānija sniegs palīdzību LCP, ja aprīlī vai maijā angļu flote atradīsies Baltijas jūrā un tajā laikā Kurzemē vēl būs vācieši,” un „J. Kurelis līdz nākamās Latvijas valdības paziņošanai iecelts par kara ministru un Latvijas prezidentu.” Neiburgs secina: „Saskaņā ar šo saņemto informāciju ģenerāļa J. Kureļa grupas vadība saprata, ka viņiem ir izdevīga vācu karaspēka uzturēšanās Kurzemē vēl vismaz 3-4 mēnešus.” (N. 385 – ar atsauci uz Latvijas Valsts arhīvu.) Tātad – lai novērstu „lielāko ļaunumu”, taktiski jāatbalsta „mazākais ļaunums”.

Šo vēsti uz Kureļa štābu atvedusi LCP sakarniece V. Jaunzeme. Divainā kārtā Valentīne Jaunzeme, vēlāk prec. Lasmane, nekā tāda nepiemin savā atmiņu pierakstā par savu, šķiet, pirmo un vienīgo apmeklējumu Kureļa štāba novietnē Stiklos 1944.11.XI. Kurelis apmeklējuma laikā esot gulējis diendusu. Satikšanās Jaunzemei un viņas pavadoņiem plkv. Albertam bijusi ar adjutantu vlt. Gregoru un štāba priekšnieku kapt. Upelnieku, kuri neieteica ģenerāli traucēt. Vai varbūt viņa tikai nodeva telegrammu nezinot tās saturu? Dienu pirms Jaunzemes apmeklējuma Kurelim un Upelniekam bijusi tikšanās ar Kurzemes virspavēlnieku SD ģenerāli Jekelnu. Pēc Lasmanes apraksta, Upelnieks runājis pacilāti: „Mēs apšmauksim vāciešus! Mēs viņiem pieprasīsim! Viņiem būs jāapsola! Rit būs Jekelns Stiklos, un rit celsies mūsu jaunā zvaigzne!”⁵

Asinis mežā

Trīs dienas vēlāk vācu karaspēks aplenc štāba novietni, un pārspēka priekšā Kurelis pavēl saviem vīriem padoties bez cīņas. Neiburgs raksta, ka Jekelns jau „vairākkārt propagandas nolūkos aicināja ģenerāli J. Kureli parakstīt uzsaukumu mežos klīstošajiem karavīriem, lai tie pieteiktos cīņām frontē. F. Jekelns piebilda, ka uzsaukumā varot rak-

stīt, ka pēc kara būšot neatkarīga Latvija...” (N. 381) Te nu bija...

Citur novietotais leitnanta Roberta Rubeņa kureliešu bataljons nepadodas, turpina cīnīties. Rubenis krīt dažas dienas vēlāk, bet viņa vīri turpina atvairīties un slēpties mežā līdz 9. decembrim, kad vienība beidz pastāvēt un izklīst. Šī bruņotā cīņa – Neiburga vārdiem – „izrādījās pēdējais akords Latvijas pretošanās kustības dalībnieku mēģinājumiem vēl kara beigu posmā ar ieročiem rokās pretoties gan nacistu, gan padomju okupācijai Kurzemē.” Upelnieku, Gregoru un vēl sešus Kureļa grupas virsniekus 20. novembrī nošauj, ģenerāli pašu aizsūta uz Vācijas leģiona ģenerālinspektora ģen. Bangerska pārziņā.⁶

Sargāt tautas dzīvo spēku

Lietas Kurzemē nu ir krasi mainījušās, un Zviedrijā nokļuvusi „LCP ārzemju delegācija” gadumijā apspriež situāciju un nāk pie jauniem atzinumiem. 1945.5.1 tā uz Latviju nosūta savus jaunākos ieteikumus nākotnes darbībai, tostarp „glābt un pasargāt mūsu tautas dzīvo spēku, nevis izšķiest to svešu mērķu kalpībā.” LCP aicina ieņemt nogaidošu pozīciju un neatbalsta iespējamo partizānu cīņu PSRS no jauna okupētajā Latvijas teritorijā, kā arī – atšķirībā no savas vēl iepriekšējā rudenī paustās nostājas – kaut vai īslai cīgu varas pārņemšanu Kurzemē. LCP tagad atzīst, ka nacionālo partizānu militāra darbība dotajos starptautiskajos apstākļos nesekmētu Latvijas valsts atjaunošanas mērķus, kaitētu zemniekiem un izšķiestu tautas dzīvo spēku – „kas ļoti noderēs tad, kad sitīs istā stunda...” Tāpēc partizānu darbības vietā LCP iesaka organizēt slepenu nacionālu organizāciju, kas „attiecīgā brīdī spētu izdarīt vērtīgu pakalpojumu neatkarīgas Latvijas valsts atjaunošanas lielajā darbā.” Nodaļas noslēgumā Neiburgs komentē: „Kaut arī šāda LCP vadības Zviedrijā nostāja izrādījās atšķirīga no pēckara gadu realitātes Latvijā, tā apstiprina arī mūsdienu historiogrāfijā reprezentēto LCP vīziju par bruņotas pretošanās nelietderību otrreizējās padomju okupācijas apstākļos, tā vietā paužot pārliecību par pretošanās kustības nevardarbīgas taktikas ievērošanu un īstenošanu ceļā uz Latvijas

⁵ Skat. 3. piezīmi augstāk.

⁶ Pēc kara Kurelis izceļo uz ASV, kur 1954. gadā nomirst Čikāgā. Pārējos sagūstītos kureliešus aizsūta uz Štuthofas koncentrācijas nometni, bet vairumu vēlāk pārceļ uz leģionu.

Kristaps Upelnieks

Konstantīns Čakste

Voldemārs Salnais

neatkarības atgūšanu nākotnē." Autors tomēr atgādina, ka, pretēji šim ieteikumam, 1944.-1956. gados Latvijā ar ieročiem rokās darbojās ap 12 000 partizānu, no kuriem krita 2 434, bet apcietinājumā nonāca 5 489. (N. 392-396)

Ekskursija Kurzemes katlā

Sabiedriskās atmiņas pētnieks anglis Vinšents Hants šo cerību, draudu un asiņu drāmu pasniedz dzīvākā veidā – izvadājot lasītāju pa Rīgu, Jelgavu un Kurzemi blakus sēdekļi savā irētā automašīnā, kad viņš 2014. un 2015. gadā apbraukā Otrā pasaules kara cīņu un necilvēcību vietas un vēstures piemīņas muzejus – Stūra māju, Jelgavu, Klapkalnciema pludmali, Džūkstes leģiona cīņu vietas, Rubeņa bataljona bunkurus, Šķēdes un Zlēku masu slepkavību vietas, Dundagas un Popervāles koncentrācijas nometnes, apciemo un intervē muzeju kuratorus un Kurzemes katla līdzgaitniekus, kam ir ko stāstīt no savas pieredzes pirms 70 gadiem – tostarp bijušo bēgļu bērnu Vairu Viķi-Freibergu un Dundagas koncentrācijas nometnes iemītnieku, vēlāk muzeja „Ebreji Latvijā” (Rīgā) vadītāju Marģeru Vestermani. Grāmatā ievietotie sarunu pieraksti un likteņstāsti ir neatsverami pagātnes dokumenti un grāmatas interesantākā sastāvdaļa. Dundagā piestājam arī pie slavenā dundadznieka Austrālijas „Krokodīlu Dandija” (Crocodile Dundee), bijušā leģionāra Arvīda Blūmentāla akmens krokodīla pieminekļa. Hants šos apmeklējumus un intervijas sasaista un apvij ar vēstures grāmatās un citās publikācijās smeltu vēsturisko vielu. Tā visumā liekas pareiza, kaut detaļās uzkrīt dažāda sagaidāma paviršība – piemēram, ka 16. marta Leģionāru diena esot saistīta ar 1943. gadu (H. 48), vai nosaucot leģiona ģenerālinspektoru Bangerski par „komandieri” (H. 50). Nopietnāks iebildums ir pret pulkveža Voldemāra Veisa

darbības vienādošanu ar klaji slepkavīgajām Arāja komandas akcijām. (H. 19) Ieskats vēsturnieka Andrieva Ezergailļa autoritatīvajā holokausta pētījumā rāda, ka šāds vienādojums ir paviršs un nepamatots.⁷

Drūmas grāmatas par drūmu laikmetu mūsu zemē, tomēr vērtīgs piensūms mūsu apziņai un grāmatu plauktiem – un „sabiedriskajai atmiņai”. Abos darbos ļoti maz vietas par notikumiem pēc 1945. gada janvāra. Kureļa grupa likvidēta, LCP vadība visa Zviedrijā, bēgļu laivu braucieni gandrīz apsīkuši. Leģiona 19. divīzija vēl turpina sargāt Kurzemes katlu pret Sarkano armiju. Aprīlī noslēdzas sestā un pēdējā Kurzemes lielkauja. Par vācu aizbildniecībā februārī dibināto „Latvijas Nacionālo komiteju” vai plkv. Roberta Oša sešas dienas pirms kara beigām uzstādīto „Liepājas valdību” nekas nav minēts. Kaut šie procesi ir tāds bezperspektīvs *interregnum*, kas īsti neatbilst ne šo grāmatu tematikai, nedz arī pēckara pretestības kustībai pret Padomju okupāciju, tie tomēr ir daļa no kara beigu haotiskās drāmas un varētu būt interesanti.

Paldies vēstures pētniekam un pētošajam žurnālistam par svarīgo veikumu.

JG redakcijas loceklis Dr.med. Juris Šlesers dzīvo Bostonā, raksta apceres un recenzijas par nemedicīniskiem tematiem kopš 2006. gada.

⁷ Andrew Ezergailis, *The Holocaust in Latvia 1941-1944 / The Missing Center*, Rīga: The Historical Institute of Latvia 1996. (214. lpp.). (Latv. valodas izdevums: *Holokausta vācu okupētajā Latvijā 1941-1944*, Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds 1999.) Ezergailis secina: „... kaut Veiss bija viens no redzamākajiem kolaborantiem, viņa loma neiekļāva ebreju nonāvēšanu. Veiss tika daļēji attaisnots Viļa Hāznera prāvā [1977. g. ASV]. ... Līdz šim neviena apsūdzība pret jeb vienu Rīgas *Schutzmannschaften* locekli zem Veisa komandas nav bijusi sekmīga.”

Madara Eversone

LATVIJAS PADOMJU RAKSTNIEKU SAVIENĪBAS VALDEŠ IETEKME UZ LITERĀRO PROCESU (1956-1969) – V

Sākums JG286-289

SOLIS ATPAKAĻ UN SPĒRIENS UZ AUGŠU (1959-1965)

No 1959. līdz 1962. gadam PSKP piedzīvoja izteiktas svārstības. 1959.27.I tika sasaukts PSKP XXI kongress, kurā paziņoja par sociālisma uzvaru un pieņēma septiņgades plānu. Kā norāda Daina Bleiere, šis kongress, salīdzinot to ar XX kongresu, vērtējams kā solis atpakaļ. Tajā pasludināja cīņas izvēršanu ar pagātnes paliekām – reliģiju un buržuāzisko nacionālismu, uzsvēra literatūras audzinošo lomu.¹ Savukārt PSKP XXII kongress (1961.X) atkal pagriezās destalinizācijas virzienā. Tajā pieņēma jauno PSKP programmu, kas izvirzīja mērķi – komunisma celtniecību, kas jāpaveic 20 gados; programmā tika iekļauta arī jauna tipa cilvēka – komunisma cēlāja – audzināšana, turpinot nesaudzīgu cīņu pret pagātnes paliekām.² Jāatceras, ka Latvijas kultūras procesus joprojām negatīvi ietekmēja Arvīda Pelšes *buržuāziskā nacionālisma* apkarošanas politika. Tā visās izpaudās jautājumos par vēstures mantojumu, etnogrāfiju un folkloru. Spilgtākais piemērs – Jāņa ierobežojumi. Arī literatūrā vērojami mēģinājumi novērst jebkādu brīvdomības izpausmi.³ Tomēr, neraugoties uz iepriekš minēto, dzejnieks Imants Auziņš šo laiku konturēja tā: „Domājams, ka vietējie dižgari jūta, ka ne viņu referātiem, ne svinīgi graujošajiem ievadrakstiem nav cerētā iespaids...”⁴

¹ Соколов К.Б. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953-1985 гг.)*, с. 194.

² Bleiere D. *Kultūrpolitika Latvijā 1959.-1962. gadā*, 129. lpp.

³ Bleiere D. *Latviešu kultūra abpus dzelzs priekškara: 1945-1990*, 28. lpp.

⁴ Auziņš I. *Piecdesmit gadi bez televīzora*. Atmiņu ainas. II daļa, 29. lpp.

60. gadu sākumā aktivizējās jaunie dzejnieki Ojārs Vācietis, Vizma Belševica, mazliet vēlāk – Imants Auziņš un Imants Ziedonis. Tolaik izveidojās ciešāki kontakti ar citu PSRS republiku dzejniekiem, tostarp, Hruščova *atkušņa* radīto paaudzi: Jevgeņiju Jevtušenko, Andreju Vozņesenski, Robertu Roždestvenski u. c. Maskavas Maksima Gorkija Literatūras institūtā mācījās Vizma Belševica un Knuts Skujenieks. Šo paaudzi raksturo brīvdomīgāka attieksme un vēlme pretoties pastāvošajiem principiem literatūrā. Tobrīd Maskavā par formālismu, apolitismu un vecākās rakstnieku paaudzes noniecināšanu iepriekšminētos krievu dzejniekus asi kritizēja. 1962.17.XII pirmais sekretārs Ņikita Hruščovs apmeklēja abstrakcionistu izstādi Manēžā un neizmeklētiem vārdiem vērsās pret tēlnieka Ernsta Ņeizvestnija skulptūru. Lai arī šī epizode bija absurda, tomēr tā kļuva plaši zināma un izraisīja būtiskas sekas radošās inteliģences attiecībās ar varu.⁵ Nostājoties opozīcijā pret rietumniecisko, tātad naidīgo mākslas stilu, Hruščovs 1962.-1963. gadā izvērsa vairākas kampaņas abstrakcionistu un formālistu apkarošanai⁶, un tas faktiski iezīmēja *atkušņa* beigas.⁷

Arī LPSR brīvdomības izpausmes bargi apkaroja. 1962.17.IV nelikumīgi apcietināja dzejnieku K. Skujenieku. Par pretvalstisku darbību viņu notiesāja uz septiņiem gadiem. Savās atmiņās Skujenieks vairākkārt uzsvēris, ka viņa arestēšanas īstais cēlonis – kopā ar V. Belševicu veiktā gatavošanās un plāni RS kongresam 1962. gada pavasarī.⁸ Šajā kongresā, vēl krietni pirms 1965. gada, bijis plānots izbalsot vecākās un dogmatiskākās rakstnieku paaudzes pārstāvjus no valdes. Tas kļuvis zināms, tāpēc K. Skujenieks ticis apcietināts jaunajai paaudzei par biedinājumu. Šo fakti minējuši arī vairāki viņa laikabiedri Laimonis Purs, Māris Čaklais, Vizma Belševica un Ilgonis Bērsons.⁹

⁵ Ванюков, Д. А. Хрущевская оттепель. Москва: Мир книги, 2007, с. 180.

⁶ Соколов К.Б. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953-1985 гг.)*, с. 218.-223.

⁷ Turpat, с. 208.

⁸ Skujenieks K. *Raksti*. Rīga: Nordik, 2008, 172.-173. lpp.; Lešinska I. Redzi, ir tāda lieta. *Rīgas Laiks*. Pieejams: <<http://www.rigaslaiks.lv/resources/files/Intervija%20int%20Skujenieks.pdf>> [skatīts: 29.05.2015.]

⁹ Purs L. *Aizejot atskaties*. Rīga: Apgāds „Signe”, 229. lpp.; Čaklais M. *Laiks iegravē sejas*, 43. lpp.; Belševica V. *Raksti*. 4. sēj., 183. lpp.

RS dokumentos šis fakts parādās ar divu gadu nobīdi. Valdes sēdē 1964.10.XII valdes locekļi izskatījuši apcietinātā dzejnieka lietu, un V. Luksam uzdots augstākajās instancēs risināt K. Skujenieka soda samazināšanas jautājumu.¹⁰ V. Luks 1964.19.XII nosūtīja Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājam J. Kalnbērziņam vēstuli ar RS valdes sekretariāta lūgumu – apžēlot dzejnieku K. Skujenieku. Protokolā minēts, ka K. Skujenieku nometnē apmeklējis Ā. Talcis, un dzejnieks nožēlojot savu nodarījumu.¹¹ Tomēr, kā zināms, K. Skujenieks atteicies to darīt.

Šis gadījums, protams, ietekmēja jaunās paaudzes dzejnieku noskaņojumu. Imants Auziņš atmiņās paudis: „Ar Knuta arestēšanu ātrāk beidzās mūsu jaunības naivuma posms. Šī drāma kļuva par fermentu, lai tas, kam tik un tā bija jānotiek, notiktu ātrāk un konsekventāk.”¹²

Ideologizētās kritikas uzmanības centrā nonāca 1962.17.XI *Literatūrā un Mākslā* publicētā O. Vācieša poēma „Einšteiniāna”, tāpat žurnāla *Liesma* 12. numurā iespiestie dzejoļi „Partijas piederība” un „Tarakāna monologs”, kā arī Ēvalda Vilka stāsts „Divpadsmit kilometri” (publicēts žurnālā *Karogs* 1963. gada 3. numurā).¹³

LKP CK uzsāka kampaņas vietējo abstrakcionistu un formālistu apkarošanai. 1963.28. un 31.III republikas radošās inteliģences sanāksmē Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Lieļajā zālē A. Voss detalizēti vērtēja un kritizēja literātu un mākslinieku devumu. Kritikas krustugunīs nonāca O. Vācietis, V. Belševica, M. Kroma, C. Dinere. Pēc sapulces presē parādījās apjomīgi raksti, kā atceras V. Belševica, – tiesāšana notika vairākās pakāpēs. V. Belševica stāsta, ka vēlējusies pat izstāties no RS, jo savus uzskatus nav vēlējusies mainīt.¹⁴

Bez šaubām, pēc tādas kritikas minētās publikācijas un to autori bija jāapspriež arī RS

¹⁰ LVA, 473. f., 1. apr., 270. l. (LPSR Rakstnieku savienības sekretariāta sēžu protokoli 1964.g. 9. janv. - 1964.g. 14.dec.), 71. lp.

¹¹ LVA, 473. f., 1. apr., 272. l., 29. lp.

¹² Auziņš I., *Piecdesmit gadi bez televizora*. I daļa, 116. lpp.

¹³ Briedis. *Teksta cenzūras īsais kurss*. Rīga, LU LFMI, 2010, 133. lpp.

¹⁴ Belševica V. *Raksti*. 4. sēj., 119. lpp.

valdes un komunistiskās partijas pirmorganizācijas sēdēs. 1963.2.IV partijas biroja sēde sākās nevis ar autoru, bet žurnāla *Karogs* redkolēģijas darba kritiku. Redakcijas un RS partijas pirmorganizācijas biroja locekļiem A. Balodim un C. Palkavniecei pārmeta, ka viņi nav sekojuši līdzī un parūpējušies, lai šaubīgos dzejoļus no maketa izņemtu. Lieļāko daļu vainas par Ē. Vilka stāsta publicēšanu uzņēmās C. Palkavniece: „*Karogs* centies rādīt visas literatūras attīstību, arī negatīvās tendences.”¹⁵ Sēdē taisnojušies arī vairāki partijas biroja locekļi. V. Luks pārmeta A. Balodim un C. Palkavniecei, ka nav laicīgi novērsuši minēto darbu publikācijas.¹⁶ Pēc šī gada abi minētie RS biedri zaudēja arī darbu žurnālā *Karogs*, lai arī oficiāli tas tika noformēts, kā A. Baloža un C. Palkavnieces pašu vēlēšanās. Līdzīgi par „Einšteiniānas” publikāciju nācās taisnoties *Literatūras un Mākslas* redaktoram I. Muizniekam.¹⁷

Tai pašā sēdē K. Krauliņš informēja par PSRS RS valdes IV plēnumu, kurā runāts par padomju literātu partijisko nostāju un asi kritizēti Jevtušenko, Ērenburgs, Tvardovskis, kuri sludinājuši abstraktu vispārcilvēcīgumu.¹⁸ Pēc tam sākās vētrains debātes par krievu literātu kaitīgo ietekmi uz jauno latviešu autoru daiļradi. Šo uzskatu kvēli atbalstīja Bruno Saulītis, pasvītrojot, ka vietējie dzejnieki saņēmuši pelnītu kritiku: „Uz visiem stūriem Jevtušenko un Co sevi afixē. Maniaki bijuši vienmēr, te nekāda novatorisma nav.”¹⁹

Šī sēde spilgti ilustrē RS partijas pirmorganizācijas un saistībā ar to arī valdes darba stilu un metodes līdz RS V kongresam, – jebkurš individuāls un nonkonformistisks izteikums vai tendence mainīt pastāvošo situāciju, kā arī, protams, atkāpšanās no partijas principiem tika nesaudzīgi un asi un personiski kritizēta. Protokolā fiksēts Ilgoņa Bērsona izteikums: „Jābaidās no galējiem pārspilējumiem. Jābūt saprātīgiem, vērtējot daiļrades

¹⁵ LVA, PA – 7263. f., 1. apr., 12. l. (Протоколы партийных бюро. Планы работ. 18. окт. 1960. г.–16. июль 1963. г.), 119.–120. lp.

¹⁶ LVA, PA – 263. f., 1. apr., 12. l., 121. lp.

¹⁷ LVA, PA – 7263. f., 1. apr., 16. l. (Протоколы партийных собраний. 29. янв. 1963. г. - 25. дек. 1968. г.), 10. lp.

¹⁸ LVA, PA – 7263. f., 1. apr., 15. l. (Протоколы партийных собраний. 18. окт. 1960. г. - 24. дек. 1962. г.), 5.-6. lp.

¹⁹ LVA, PA – 7263. f., 1. apr., 16. l., 8. lp.

procesu. [...] kritika ir arī kritizējusi, bet ne vienmēr pārliecinoši. Jevtušenko no krievu dzejas nevarēs izsvītrot. Labākajā viņa dzejas daļā ir liels politisks, māksliniecisks, estētisks spēks, par ko esam jūsmojuši, tā jau ir vēsture.” [pasvītrojums protokolā],²⁰ ar ko Bērsons centies mikstināt aso O. Vācietim un V. Belševicai adresēto kritiku. Taču A. Grigulis atbildējis ar sekojošo: „Biedri Bērson, jums nav runas dāvanu, un jūs nevarat noformulēt savas domas. Turpmāk uzrakstiet, ko gribat teikt, būs mazāk aplamību [...] Mūsu priekšā fakts, kuru apspriež visa kapitālistiskā pasaule. Kāda tiesība tad jums te runāt par talantu, kas paliks vēsturē? [...] Tagad ir jaunatnes vidū liels apmulsums, un to sekme arī O. Vācieša un V. Belševicas neskaidrie dzejoļi. [...] Kritiķis nedrīkst nomaldīties trijās priedēs. [...] Jo mazāk būs šo 'talantīgo' dzejnieku, kas var noiēt līdz valsts nodevībai, jo stiprāki mēs būsim.” [pasvītrojums protokolā]²¹ A. Griguļa viedokli atbalstīja arī Ā. Talcis.²² Griguļa uzstāšanās atsauc atmiņā Staļina laika politiskās prāvas, kad cilvēki apsūdzēti visos nāves grēkos bez jebkādiem pierādījumiem, un arī šīs sēdes noslēgumā O. Vācietis un V. Belševica pasludināti bezmaz par tautas ienaidniekiem (viņi paši tajā nepiedalījās).

1963.30.V V. Belševicas un O. Vācieša dzeja apspriesta arī RS valdes sēdē, šoreiz piedaloties arī abiem autoriem. Iepriekš notikušajās sēdēs debatēs praktiski nepiedalījās valdes locekle un dzejas sekcijas konsultante M. Ķempe, taču 30. maija sēdē arī viņa pievienojās kritizētājiem, uzsverot, ka jācinās par dzejas vienkāršību, formas un satura vienotību: „Padomju dzejnieks nekad nedrīkst aizmirst, ka viņš raksta ne tikai savai, bet visai padomju tautai.”²³ M. Ķempe atzina, ka RS biedri pamatoti kritizējuši M. Kromas, V. Belševicas un O. Vācieša darbus.²⁴ Var pieļaut, ka Ķempes paustais viedoklis bija tikai nodevā *partijas līnijai*, jo parasti viņa atbalstījuši jaunos dzejniekus, savus skolniekus, kaut arī neformāli. L. Brīdaka atceras: „nevienu reizi es nebiju dzirdējusi, ka viņa [M. Ķem-

pe] kādam teiktu, – vajag rakstīt par šodienas tēmām, par pretkara tēmām. Viņa sacīja [...] ja neizlasīsiet Virzas *Straumēnus*, tad nekas no jums neiznāks. Viņa zināja vērtības, un viņa orientēja uz vērtībām.”²⁵ M. Ķempes uzstāšanos šajā sēdē L. Brīdaka skaidro ar M. Ķempes pretrunīgo raksturu un vēlēšanos būt oficiāli atzītai padomju dzejniecei.²⁶

Kritizētā V. Belševica uzdeva RS valdei jaugtājumu: „Cik tālu pieļaujama sāpju dzeja? Kā lai saprot K. Marksa devīzi visu apšaubīt? Vai mums jāuzceļ Ķīnas mūris, noliedzot visu jauno, kas rodas ārzemēs?”²⁷ Uz to J. Niedre atbildēja: „Mūsu lielajā dzīvē šaubīties par visu nozīmē izstāties no sabiedriskās cīņas pozīcijām. Kas attiecas uz sāpju dzeju, tā bija jau mūsu senčiem, bet tai cauri vīdēja optimisms, folklorā saglabāja tautas ticību uzvarai, labākai nākotnei. [...] Nedrīkst domāt par sīkumiem, izejot lielajā cīņā. Mūsu ideoloģijai, kurai jāaudzina nākotnes cilvēks, jābūt kā bultai, kas trāpa mērķī.”²⁸ Šīs morālās eksekūcijas noslēgumā pieņemts lēmums turpmāk pievērst vairāk uzmanības dzejas sekcijas darbam, lai *tamlīdzīgas kļūdas* izskaustu pašos pamatos.

Protokolā teikts, ka O. Vācietis un M. Kroma atvainojušies un apsolijuši, ka turpmāk rūpīgāk pārdomās publicēšanai iesniedzamos dzejoļus. V. Belševicas vārda zem šī solījuma nav. Tas uzsvērts arī dzejnieces atmiņās: „Pēc tā laika nerakstītajiem likumiem jebkurai literārai tiesai vajadzēja beigties ar apsūdzēto nolūgšanos un solījumiem tā vairs nedarīt. To solīt mēs nevarējām un negribējām.”²⁹

Tomēr, iedzilnoties ideoloģiskās kampaņas sakarā izvērstajās debatēs, atklājas, ka pārsvarā tās bija partijas, mazāk – RS valdes iniciētas. Nevar noliegt arī atsevišķu RS valdes locekļu (A. Griguļa) tieksmi personīgi izrēķināties ar opozicionāriem (O. Vācieti, V. Belševicu, I. Bērsonu, u.c.). Arī M. Čaklais atceras: „Likās, ka *daļa no biedriem* to vien bija gaidījuši kā šo dienu.”³⁰ Savukārt Jānis Škapars ir pārliecināts, ka nesaudzīgās kritikas pamatā bija ne tikai ideoloģiskais as-

²⁰ LVA, PA – 7263. f., 1. apr., 16. l., 10.-11. lp.

²¹ LVA, PA – 7263. f., 1. apr., 16. l., 16. lp.

²² LVA, PA – 7263. f., 1. apr., 16. l., 15. lp.

²³ LVA, 473. f., 1. apr., 252. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1963.g. 10. janv. - 1963.g. 13.dec.), 16. lp.

²⁴ Turpat, 16. lp.

²⁵ Saruna ar L. Brīdaku 18.05.2015.

²⁶ Turpat

²⁷ LVA, 473. f., 1. apr., 252. l., 16. lp.

²⁸ Turpat, 17. lp.

²⁹ Belševica V. *Raksti*. 4. sēj. Rīga: Jumava, 2002, 119. lpp.

³⁰ Čaklais M. *Laiks iegravē sejas*, 55. lpp.

pekts, bet arī vecākās paaudzes cīņa par savas vietas un prestiža saglabāšanu literatūrā, tādējādi deformējot dabisko literāro procesu. Tieši tāpēc vecākās pēckara paaudzes rakstnieki tika cildināti, bet jaunie – asi kritizēti.³¹

Zināma noskaņojuma maiņa atklājas turpmāko sēžu dokumentos, kam raksturīga krietni saudzīgāka attieksme pret iepriekš bargi kritizētajiem. Piemēram, RS partijas pirmorganizācijas birojs neliedza O. Vācietim doties uz Poliju 1963.16.IV,³² un tas pēc pavisam nesen saņemtās kritikas! Savukārt partijas pirmorganizācijas sēdē 1963.13.XII Ž. Grīva puda atbalstu dzejniecei M. Kromai: „[...] kritika, ko izteicis A. Grigulis XIX kongresā, vēl nav visas partijas pirmorganizācijas domas. Darbs turpinās, un ne viss, kas paveikts pēc partijas lēmumiem ideoloģijas jautājumos, vēl parādījies presē un atsevišķās grāmatās.”³³ Iespējams, noskaņojuma maiņas cēloni atklāj valdes pirmā sekretāra V. Luksa jautājums O. Vācietim – par iestāšanos PSKP rindās.³⁴ Vienlaikus partijas birojā izskanēja šāds izteikums: „Labi, ka dzejnieks jūtas možs un daudz strādā, ka viņš ir komunist, kaut arī bez partijas biedra kartes.”³⁵ Un jau 1965.19.I, uzņemot O. Vācieti komunistiskās partijas kandidātus, partijas biroja lēmumā teikts: „Vācieša dzejā nekad nav bijusi nihilistiska nostāja [...]”³⁶

Šķiet, ka RS valdei pret O. Vācieti bijusi īpaša attieksme. Viņu, kā iepriekš redzams, kritizēja, bet pēc tam piešķīra zināmas privilēģijas un komunistu biedra karti. Iespējams, tas bija mēģinājums *pārvilināt* dzejnieku savā pusē, iedarot vai vismaz *pieradināt*? Laikabiedri atminas, ka Vācieti uzskatīja par ģēniņu³⁷ un patiesi cienīja viņa talantu. Daina Avotiņa atceras: „Visi vecie buki, pat Sudrabkalns un citi, neiedrošinājās. Ojārs ir Ojārs

Ojka.”³⁸ Laikabiedri atminas, ka vēlākā periodā O. Vācietis diezgan bieži neesot apmeklējis RS sēdes un pat kongresus,³⁹ kā arī turpmāko gadu sēžu protokolos par O. Vācieša daiļradi asās kritikas nav (arī dzejoļa – pamfleta „Potjomkina sādža” sakarā, pret kuru 1966. gada LKP XX kongresā asi vērsās A. Pelše).⁴⁰

Savukārt Ēvaldu Vilku turpināja kritizēt. K. Krauliņš, kā atminas L. Purs, bijis viens no lielākajiem Ē. Vilka kritizētajiem un mēdza atkārtot: „Ē. Vilks joprojām nav ticis vajā no abstraktā, vispārcilvēciskā humānisma. Autoram jābūt kaujinieciskākam, partejiskākam.”⁴¹ L. Purs uzskatīja, ka pēc šī stāsta asās kritikas Ē. Vilka talants dzīsa – „viņš nespēja pārvarēt laikmetu sevī un sevī laikmetā”.⁴² Tikai 1966.13.X RS valde nolēma atļaut izdot Ē. Vilka stāstu „Divpadsmit kilometri”, kas iekļauts stāstu krājumā *Mežonis* (1968).⁴³

1965. gada RS V kongress

Būtiska robežšķirtne, kas spēcīgi ietekmēja turpmāko literāro procesu, bija RS V kongress, kas norisinājās 1965.14.-16.XII, un latviešu kultūrvēstures atmiņā saglabājies kā revolucionārs. Šo notikumu īpaši tēlaini raksturojis Z. Skujiņš: „Vecie, iedresētie lauvas, kas gadiem gulējuši uz posteņu pje-destāliem dekoratīvi nedzīvi, līdzīgi cementa brāļiem Vērmaņdārzā, vēlēšanās dabū pa dibenu.”⁴⁴ Kongresā izbalsoja komunistiskajai partijai lojālākos RS valdes locekļus: A. Griguli, Ž. Grīvu, K. Krauliņu, J. Niedri un J. Vanagu. Jaunievēlētās valdes divas trešdaļas ieņēma jaunās paaudzes literāti, kurus valdē ievēlēja pirmoreiz. *Vecajai gvardei* palika tikai divpadsmit vietas, ko ieņēma A. Balodis, V. Bērce, M. Birze, M. Ķempe, V. Lācis, V. Lukss, V. Meļinovskis, A. Sakse, J. Sudrabkalns, A. Upīts, A. Vējāns, N. Zadornovs. Lai izvērtētu šī svarīgā kultūras notikuma ietek-

³¹ Škapars J. *Barjerskrējiens*. Dienasgrāmata 1969-1979. Rīga: Dienas Grāmata, 2008, 16. lpp.

³² LVA, PA – 7263. f., 1.apr., 12. l., 123. lp.

³³ LVA, PA – 7263. f., 1.apr., 13. l. (Протоколы партийных бюро. Планы работ. 16. июль 1963. г. - 25. окт. 1966. г.), 25. lp.

³⁴ Turpat, 25. lp.

³⁵ Turpat, 26. lp.

³⁶ LVA, PA – 7263. f., 1.apr., 17. l. (Протоколы партийных собраний. 16. июль 1963. г. - 15. сент.1966. г.), 72. lp.

³⁷ Saruna ar L. Brīdaku 18.05.2015.

³⁸ Repše G. *Brālis. Ojārs Vācietis*. Rīga: Pētergailis, 2005, 140. lpp.

³⁹ Saruna ar L. Brīdaku 18.05.2015.

⁴⁰ Vārdaune Dz. *Dzeja 50.-60. gadi*, 123. lpp.

⁴¹ LVA, PA – 7263. f., 1.apr., 13. l., 26. lp.

⁴² Purs L. *Aizejot atskaties*. Atmiņu atspulgas par noslēpto un viltniecisko, 14. lpp.

⁴³ LVA, 473. f., 1. apr., 304. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1966.g.), 47. lp.

⁴⁴ Skujiņš Z. *Patiesību karnevāls. Siržu zagļu uznāciens*. Raksti. 9. sēj., Rīga: Mansards, 2010, 161. lpp.

mi un jaunievēlētās RS valdes sastāvu, nepieciešams aplūkot šī RS kongresa sagatavošanās priekšdarbus un norisi.

Kongresa sagatavošanas priekšvēsture un tā norise

RS valdes, sekretariāta un partijas pirmorganizācijas dokumentos nav atrodama plašāka informācija, kādi priekšdarbi veikti kongresa sagatavošanas laikā, tādēļ ziņas meklētas RS biedru atmiņās. Vairāki RS biedri minējuši⁴⁵, ka kongresu sagatavojis jaunievēlētais RS partijas pirmorganizācijas birojs (1965. IX). Kā jau iepriekš minēts, partijas birojam vienmēr bija noteicošā loma RS valdes locekļu izraudzīšanā. Birojā sastādīto sarakstu pēc tam apstiprināja LKP CK. Šis princips bija spēkā arī citu PSRS republiku Rakstnieku savienībās, lai nodrošinātu komunistiskās partijas interesēm atbilstošu kadru izvēli.⁴⁶ Tādēļ varas aprindām bija ļoti svarīgs partijas biroja sastāvs. Tālaika LKP CK instruktors Jānis Škapars atceras, ka LKP pirmais sekretārs Augusts Voss, kurš kontrolēja kongresa sagatavošanu, bija iecerējis valdē redzēt partijai lojālos A. Griguli, J. Niedri, J. Vanagu, K. Krauliņu, savukārt valdes pirmā sekretāra amatam bija iecerēta Ž. Grīvas kandidatūra,⁴⁷ bet par sekretāriem plānoja ievēlēt Valdi Rūju un Jāzepu Osmani.⁴⁸ Z. Skujiņš atceras, ka Ž. Grīvas nesimpātisko rakstura īpašību dēļ daudz RS biedru vēlējušies viņam ierībt, tādēļ izdevies apvienot tik lielu skaitu rakstnieku kopīgai pretestībai.⁴⁹ Ž. Grīva pat esot mēģinājis uzpirkt O. Vācieša autoritāti, – to savā dienasgrāmatā minējis gan G. Priede⁵⁰, gan Ludmila Azarova.⁵¹

Tāpēc bija svarīgi *izbalsot* no partijas biroja Ž. Grīvu un ievēlēt tajā potenciālos jaunās

RS valdes locekļus.⁵² RS partijas pirmorganizācijas birojā tobrīd jau bija ievēlēti Imants Ziedonis, Regīna Ezera, Ārija Elksne, Ilgonis Bērsons un Gunārs Priede. Kopīgiem spēkiem Ž. Grīvu tiešām izdevās dabūt laukā, un 1965.22.IX RS partijas pirmorganizācijas birojā ievēlēja I. Ziedoni, G. Priedi, V. Bērči, Ā. Elksni, R. Ezeru, V. Luksu, V. Mihailovu, I. Lubēju, A. Balodi un I. Bērsonu (vēlāk jaunajā RS valdē ievēlēja visus partijas pirmorganizācijas biroja locekļus, izņemot I. Lubēju). G. Priede savā dienasgrāmatā atstājis šādu ierakstu: „Esmu atkal RS partijas biroja loceklis [...] Nevienas tukšas vietas, nevienas goda mēbeles – tas nu vēl tā, bet: neviena nelādzeņa!!! [...] Tas viss kopā izskatās tik labi [...] Tas izskatās pēc īsām, lietišķām sēdēm. Tas izklausās pēc atklātas valodas.”⁵³ Viss iepriekšminētais liecina, ka RS valdē un partijas birojā būtiskas pārmaiņas sākušās tieši 1965. gada septembrī.

G. Priede stāsta, ka pirms partijas biroja pārvēlēšanas īpašas kopā sanākšanas nav bijis, taču liela loma kongresa sagatavošanā bijusi arī Literatūras fondu direktori Elvirai Zaķei, kas aģitējusi par Ž. Grīvas izbalsošanu.⁵⁴ Z. Skujiņš viņas aktivitātes izskaidro kā personīgā aizvainojuma sekas, jo Zaķe vairākkārt cietusi no kādreizējā frontes biedra Grīvas augstprātības un nepatīkamajiem izlēcieniem.⁵⁵ M. Čaklais, G. Priede, Z. Skujiņš atceras, ka gatavošanās kongresam galvenokārt notikusi G. Priedes un V. Belševicas dzīvokļos,⁵⁶ savukārt L. Azarova minējusi arī O. Vācieša māju.⁵⁷ G. Priede atmiņās ne reizi vien stāstījis, ka V. Lukss viņam esot piedāvājis RS valdes pirmā sekretāra amatu, bet to uzzinājusi LKP CK, un Priede iecelts Kino savienības pirmā sekretāra amatā.⁵⁸

⁴⁵ Čaklais M. sarunā ar G. Priedi. Tas bija dabisks neatvairāms process. Rakstnieku savienība. 1965. gads. *Literatūra un Māksla Latvijā*, Nr. 2 (81), 2001., 8.-9. lpp.

⁴⁶ Соколов К.Б. *Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953-1985 гг.)*, с. 22.

⁴⁷ Škapars J. *Barjerskrējiens*. Dienasgrāmata 1969-1979. Rīga: Dienas Grāmata, 2008., 20. lpp.

⁴⁸ Saruna ar I. Bērsonu 25.05.2015.

⁴⁹ Skujiņš Z. *Sarunas ar jāntārpiņiem*, 141. lpp.

⁵⁰ Priede G. Dienasgrāmata. 1965. gads. *Gunāra Priedes dzīve un darbi 1959-1968*. (sast. I. Struka). Rīga: Jumava: 2014., 534. lpp.;

⁵¹ Beinerte V. Ojārs Vācietis. Atvilktnei. Malkas pagrabam. Mūžībai. Portāls *Tvnet*. Pieejams: <http://www.tvnet.lv/izklaide/popkultura/42651-ojars_vacietis_atvilktnei_malkas_pagrabam_muzibai> [skatīts: 31.05.2015.]

⁵² Čaklais M. sarunā ar G. Priedi. Tas bija dabisks neatvairāms process, 9. lpp.

⁵³ Priede G. Dienasgrāmata. 1965. gads, 532. lpp.

⁵⁴ Čaklais M. sarunā ar G. Priedi. Tas bija dabisks neatvairāms process, 9.lpp.

⁵⁵ Skujiņš Z. *Sarunas ar jāntārpiņiem*, 142. lpp.

⁵⁶ Čaklais M. *Laiks iegravē seas*, 44. lpp.; Skujiņš Z. *Sarunas ar jāntārpiņiem*, 141. lpp.

⁵⁷ Beinerte V. Ojārs Vācietis. Atvilktnei. Malkas pagrabam. Mūžībai. Portāls *Tvnet*. Pieejams: <http://www.tvnet.lv/izklaide/popkultura/42651-ojars_vacietis_atvilktnei_malkas_pagrabam_muzibai> [skatīts: 31.05.2015.]

⁵⁸ Čaklais M. sarunā ar G. Priedi. Tas bija dabisks neatvairāms process, 8. lpp.; Priede G. Dienasgrāmata. 1965. gads, 538., 545. lpp.;

Izpētot RS V kongresa referātus un debašu stenogrammas, izteikti jūtama jaunās rakstnieku paaudzes opozīcija, kas vērsās pret atsevišķiem vecākās paaudzes valdes locekļiem (A. Griguli, Ž. Grīvu) un LKP CK deleģāciju. Jāatzīmē, ka kongresā no RS valdes iepriekšējā sastāva (līdz 1965. gada decembrim) nepiedalījās V. Lācis, A. Sakse, Ā. Talcis; no reģistrētajiem 170 RS biedriem kongresā piedalījušies 147.⁵⁹

Jau pirmajā kongresa dienā (14.XII) rakstnieks Z. Skujiņš uzstājās ar līdzšinējās RS valdes darbības kritiku, apgalvojot, ka tā nav gatava kārtot ar literatūru saistītas lietas, un arī nekad nav to aktīvi darījusi.⁶⁰ Šajās debatēs krasi izpaužas jaunās rakstnieku paaudzes un citu liberāli orientēto rakstnieku opozicionārā nostāja. Viņi pēla un apstrīdēja ne vien līdzšinējās RS valdes darbību, bet arī atļāvās diezgan nepārprotamu padomju režīma un kultūrpolitikas kritiku. Iespējams, bailēs no iespējamām represijām, ko varētu piemērot LKP CK un RS valde, asākās debātes pietāpītas kongresa pēdējai dienai (16.XII), kad tribīnē cits pēc cita kāpa jaunās paaudzes autori – I. Auziņš, V. Belševica, M. Čaklais, G. Priede, O. Vācietis, gandrīz visi jaunievēlētās RS valdes (1965-1972) locekļi. Ar savām atziņām viņiem pievienojās gados vecākie domubiedri – V. Bērce un V. Meļinovskis.

Neitrālu pozīciju kongresā saglabāja RS valdes pirmais sekretārs V. Lukss. Viņa kongresa pirmajā dienā nolasītais referāts bija acīmredzama formāla nodeva, pakārtota atbilstošajām komunistiskās partijas direktīvām. V. Lukss atgādināja gan PSKP XXII kongresā izvirzīto uzdevumu izpildi, gan partijisko principu ievērošanu un uzturēšanu arī turpmāk; viņš uzskaitīja tos rakstniekus un viņu darbus, kuri pēdējo septiņu gadu laikā palīdzējuši piedalīties *jaunā cilvēka – komunisma cēlāja – audzināšanā*, kā to literātiem uzdevusi partija PSKP XXII kongresā. Kā spilgākos šī perioda darbus V. Lukss izcēla Z. Skujiņa romānus *Kolumba mazdēli* un *Fornarina* un Ilzes Indrānes romānu *Lazdu laipa*.⁶¹ J. Škapars atminas, ka V. Luksa uzstāšanās

nav bijusi pa prātam LKP CK sekretāriem A. Pelšem un A. Vosam, kuri izteikušies: „Neostaļinisma apstākļos pie rakstniecības stūres bija nepieciešamāki cietāki, principiālāki, partijiskāki komunisti.”⁶² Tāpat abus augstos viesus neapmierināja arī RS partijas pirmorganizācijas sekretāra V. Bērces mērenais uzstāšanās stils.

Sekojošā kongresa norisei, redzams, ka izteiktu pārsvaru tajā guva liberāli orientētie rakstnieki, tāpat ar atsevišķu jaunās paaudzes rakstnieku palīdzību veikta agrāk ideoloģiski konfrontēto autoru un viņu darbu rehabilitācija, kā arī izskanējis aicinājums pārvērtēt literatūras uzdevumus un būtību.

V. Lukss kongresa pirmajā dienā sacīja: „*Literatūras un mākslas uzdevums – dot prieku un iedvesmu miljoniem cilvēku, izteikt viņu gribu, jūtas un domas, darīt viņus idejiski bagātākus un morāliiski audzināt.*”⁶³ Taču otrajā kongresa dienā, 15. decembrī, dzejnieks I. Auziņš nostājās pretējā pozīcijā: „... dzīve nav tikai prieks, laime, dzīvē ir arī bēdas, skumjas, šaubas”⁶⁴ I. Auziņš uzsvēra, ka literatūrā un arī publicistikā rakstniekiem jādod brīvākas mākslinieciskās iespējas un jāļauj eksperimentēt.⁶⁵ Viņa viedokli atbalstīja arī nesen uzņemtais RS biedrs (1964), kinoscenārists Antons Broks: „Kāpēc zinātniekam nepārmet, ja viņš simtreiz, 120 reizes eksperimentē un nevar atrast galīgo atbildi? Tā ir norma, par to neuztraucas, viņu netur aizdomās, nevēršas pret viņu. Tā jābūt arī pret literatūras darbiniekiem. (Aplausi.) Ir jātic dzejniekam, nedrīkst viņu turēt aizdomās!” [protokolā ar zaļu tinti pierakstīts – „Salīdzinājums aplams!”]⁶⁶ Atsevišķi vecās valdes locekļi dabūja uzklaut kritiskus izteikumus, turklāt tie bija adresēti konkrēti, saucot personu vārdā. Dramaturgs P. Pētersons⁶⁷ aizstāvēja 1963. gadā nopelto Ē. Vilka stāstu „Divpadsmit kilometri”. Arī valdes loceklis (1958–1965) kritiķis V. Meļinovskis uzstājās pret kolēģa K. Krauliņa aso šī stāsta kritiku,⁶⁸ kā arī pret J. Niedres recenziju,

⁵⁹ LVA, 473. f., 1. apr., 285. l. (Latvijas Padomju rakstnieku V kongresa materiāli, I sēj. 1965.g. dec.), 87. lp.

⁶⁰ Turpat, 55. lp.

⁶¹ Turpat, 3.-23. lpp.

⁶² Škapars J. *Barjerskrējiens. Dienasgrāmata 1969-1979*, 2008.

⁶³ LVA, 473. f., 1. apr., 285. l., 3. lp.

⁶⁴ Turpat, 72. lpp.

⁶⁵ Turpat, 74. lpp.

⁶⁶ Turpat, 30. lpp.

⁶⁷ Turpat, 1. lpp.

⁶⁸ Turpat, 72. lpp.

kas kavējusi I. Indrānes romāna *Lazdu laipa* publicēšanu žurnālā *Karogs*; dažiem romāna varoņiem bijušas pārāk pareizas biogrāfijas: „Skolniece Ilze sarakstās ar demokrātisko zemju jauniešiem – vācu puisi. Vai Ilze potenciālais ārzemju aģents? (Zālē smieklī.)”⁶⁹

Liberāli orientētie rakstnieki runāja par agrākā literārā mantojuma nepietiekamu apguvi.⁷⁰ Viens no drosmīgākajiem bija jaunais dzejnieks M. Čaklais, kurš atklāti kritizēja un apšaubīja iepriekšējās valdes realizēto literārā procesa vadību: „Es ļoti atvainojos, ja es ar šo aizvainošu kādu, bet, manuprāt, viens otrs no dzīvajiem rakstniekiem varēja pagaidīt ar *Rakstu* izdošanu vairāku sen neizdotu literārā mantojuma autoru vārdā.”⁷¹ M. Čaklais uzsvēra nepieciešamību pēc daudz plašākas un pamatīgākas literārā mantojuma pārskatīšanas, aicinot atteikties no rakstnieku ideoloģizācijas un kategorizācijas, kas negatīvi ietekmējusi priekšstatus par atsevišķu autoru literārajiem darbiem.⁷² Viņš runāja par nepieciešamību aktīvāk publicēt A. Čaka, E. Ādamsona, V. Grēviņa A. Kurcija daiļrades opusus⁷³ un akadēmisku Raiņa kopoto rakstu izdošanu.⁷⁴ Dzejnieks aicināja arī pārskatīt mācību programmas un kritiski izvērtēt latviešu literatūras mācīšanas metodiku un literatūras hrestomātijas: „Vidusskolā un arī augstskolā par daudziem rakstniekiem māca apmēram šādi: labs, lielisks rakstnieks, tikai ar pretrunām, novirzēm, kļūdām, maldiem, zemtekstā atstājot domu: ja nebūtu šo pretrunu, šo maldu, šo kļūdu, autors būtu vēl labāks. Tas ir vulgārs priekšstats.”⁷⁵

Debatēs daudzi pievērsās arī būtiskām sociālpolitiskām problēmām, pakārtotā formā paužot padomju sistēmas un režīma kritiku. O. Vācietis no tribīnes netieši vērsās pret A. Pelšes realizēto politiku, tā cenšoties rehabilitēt latviešu tautas nacionālo vērtību un folkloras nozīmi: „Es, piemēram, nevaru saprast, kāpēc no mūsu kalendāriem izkrituši Ligo svētki. Nevar būt, kas tas ir vienkār-

ši korektora kļūdas dēļ, ka viņš būtu izlaidis (smieklī zālē) [...] Es negribu tēlot Antiņu. Acīmredzot no kaut kurienes ir kāds mājiens bijis. Es nesaprotu, kāpēc. Ar Ligosvētkiem, ar viņu nepopularizēšanu, – patiesībā viņus nav ko popularizēt, viņus svin tāpat (aplausī) [...] Mēs ar Ligo svētkiem zaudējam daudz no savas tautas daiļrades, arī no savām dainām.”⁷⁶ (I. Ziedonis atcerējās, ka O. Vācietis esot pat vācis parakstus par atļauju svinēt Ligo svētkus; Ziedonis atzinās, ka bijis par glēvu, lai parakstītos, jo baidījies no iespējamām represijām. Tomēr nav norādīts periods, kad tieši tas noticis.⁷⁷) Runas turpinājumā O. Vācietis atklāti uzstājās par atklātību gan sabiedrībā, gan literatūrā, adresējot vāji slēptu kritiku atsevišķiem RS valdes locekļiem: „Reabilitācija, kas ir izsludināta nevainīgiem cilvēkiem, kas cieta nevainīgi, tā vēl nav pietiekama reabilitācija. [...] Meaļas otra puse ir nosodījums tam, kas darīja to – spiests vai nespiests. Tas ir sirdsapziņas jautājums.”⁷⁸

Viens no kongresa kulminācijas mirkļiem, kas it kā izlādēja kongresa saspringto atmosfēru brīvdomīgo runu dēļ, bija humorista un satīriķa Valda Artava uzstāšanās. Artavs atminas, ka tribīnē kāpis bez aicinājuma un bez īpašas gatavošanās, jo arī agrāk nav aktīvi iesaistījies RS norisēs.⁷⁹ Viņa uzstāšanās aizplivurotā formā bija veltīta cenzūras problēmai: „Bērniībā vecāki mani biedēja ar kaut kādu vecīti. Ja neklausīšot, viņš atnāks un paņems mani ciet. Tagad redaktori mani biedē [...] kas ir šis dīvainais vecītis? Varbūt viņu vajag demonstrēt? Varbūt mēs esam viņu paši izgudrojuši, tāpat kā ticīgie dieviņu, un tagad nezina, kā tikt vaļā.”⁸⁰ Pēc tam viņš jautāja kongresa dalībniekiem: „[...] vai Dziesmu svētku laikā, kad nodziedāts Melngaiļa „Jāņu vakars” – vai pēc ovācijām, „vecītis” nav izdarījis nekādus secinājumus? „Varbūt viņam dzirdes aparāts nav kārtībā? (Zālē aplausī.)”⁸¹ Tas bija ļoti drosmīgs solis, ņe-

⁶⁹ Turpat, 78. lpp.

⁷⁰ Turpat, 76.-77. lpp.

⁷¹ Turpat, 19. lpp.

⁷² LVA, 473. f., 1. apr., 286. l. (Latvijas Padomju rakstnieku 5. kongresa materiāli, II sēj. 1965. g. dec.), 21. lpp.

⁷³ Turpat, 18. lpp.

⁷⁴ Turpat, 22. lpp.

⁷⁵ Turpat, 22. lpp.

⁷⁶ Turpat, 63. lpp.

⁷⁷ Repše G. *Brālis. Ojārs Vācietis*. Rīga: Pētergailis, 2005, 119. lpp.

⁷⁸ LVA, 473. f., 1. apr., 286. l. (Latvijas Padomju rakstnieku 5. kongresa materiāli, II sēj. 1965. g. dec.), 66. lpp.

⁷⁹ Artavs V. Cik jautri man ir gājies... Kopā ar mūsu virtuozo zobgali Valdi Artavu. *Grāmatas aizkulises*. (sast. R. Lugiņska, S. Viese). Rīga: Sol Vita, 2002, 163. lpp.

⁸⁰ LVA, 473. f., 1. apr., 286. l., 165. lpp.

⁸¹ Turpat 165. lpp.

mot vērā, ka V. Artavs 1965. gada nogalē vēl nebija RS biedrs (uzņemts 1969.3.XII⁸²) un tāda uzstāšanās varēja apdraudēt viņa turpmāko karjeru. Vēlāk V. Artavs stāstīja: „[...] es pats brīnos, kur man bija prāts kāpt augstajā tribīnē un partijas valdības vadītāju klātbūtnē runāt savus jokus.”⁸³ Pret cenzūru un meliem kongresā uzstājās arī V. Belševica un H. Heislērs.

No šodienas viedokļa raugoties, diezgan kuriozas šķiet A. Griguļa un Ž. Grīvas uzstāšanās. Piemēram, Ž. Grīva pauda sašutumu, ka kongresā netiek pārrunāti aktuāli literatūras jautājumi un tematika, piemēram, PSRS sasniegumi, sākot ar pirmo *Sputņiku* un beidzot ar Āfrikas atbrīvošanos un Kongo traģēdiju. Oponējot agrākā literārā mantojuma aizstāvētājiem, viņš teica: „prozā turpina valdīt vecie Blaumaņa sižeti, konflikti, laikmeta tipi. Nav brīnums, ka šodien dažs labs labprātāk lasa Blaumaņa *Salnu pavasarī* nekā mūsu [Ž. Grīvas, A. Griguļa, J. Niedres u.c.] sarakstītās grāmatas.”⁸⁴ Ž. Grīvas runu caurvij nevēlēšanās samierināties ar vecākās rakstnieku paaudzes zaudēto statusu, ar zaudēto prestižu literatūrā un kritikā, tajās izskan nostalgija pēc pēckara gadiem. Mēģinājumi saglabāt agrāko autoritāti saklausāmi A. Griguļa stāstījumā, cik grūti viņu paaudzei klājies kara un pēckara gados, nobeidzot ar dramatisku izskaņu: „Arī šobrīd vēl kara trokšņi dzirdami.”⁸⁵ Bijušās autoritātes vārdā Grigulis pūlējās apelēt pie M. Čaklā sirdsapziņas, uzsverot, ka M. Čaklais ir tieši viņa bijušais skolnieks, turklāt talantīgs, un taisnojās par valdes pieļautajām kļūdām atsevišķu autoru kritikā, kā tas bijis V. Grēviņa gadījumā: „Grēviņa dzeja, kura man ļoti patīk [autore izcēlums], ir romantiska dzeja, ir apolitiska. Viņa iznāca tajos apstākļos, kad lode vēl valdīja mūsu zemē [...] Es nedomāju, ka ar Muižnieku⁸⁶ viss būtu kārtībā, Muižnieks nav izcēlies ar sevišķi spožu domāšanas veidu (aplausi), bet pārmetumi, ko Māris Čaklais izteica, nav pareizi, jo ir aizmirsts

⁸² LVA, 473. f., 1. apr., 323. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 1969. g. 25. febr. - 1969. g. 3. dec.), 28. lp.

⁸³ Artavs V. Cik jautri man ir gājis..., 163. lpp.

⁸⁴ LVA, 473. f., 1. apr., 286. l., 84.-87. lp.

⁸⁵ Turpat, 126. lp.

⁸⁶ I. Muižnieks uzrakstīja asu kritiku 1946. gadā par V. Grēviņa dzejas krājumu *Lapas lido, lapas skan* laikrakstā *Literatūra un Māksla*.

vēsturiskuma princips literatūras izpratnē.”⁸⁷ Šī žonglēšana ar vārdiem vēlreiz apliecina A. Griguļa divkosību, – lai izpatiktu jaunajai paaudzei, kas, kā jūtams, ņem pārsvaru, un saglabātu kaut daļu autoritātes, viņš vērsās pret saviem kolēģiem un laikabiedriem, ar kuriem gadiem ilgi turējies vienotā frontē.

RS V kongresa debates apliecina jaunās rakstnieku paaudzes spēku, kas savukārt noteica kongresa noskaņu un balsošanas rezultātus. Nav nekādu šaubu, ka tie izraisīja sašutumu komunistiskās partijas valdošajās aprindās, un jaunievēlētais valdes sastāvs tika apšaubīts, jo neatbilda LKP CK interesēm. 1965.21.XII RS partijas pirmorganizācijā vēlreiz notika pārrunas par valdes sekretariāta izveidošanu. Pirmorganizācijas sekretārs V. Bērce ieteica valdes pirmā sekretāra amatā ievēlēt J. Kalniņu, par otro sekretāru – A. Vējānu, bet par trešo – I. Bērsonu, turklāt ierosināja sekretariāta pilnvaras saīsināt uz diviem gadiem.⁸⁸ G. Priede atceras, ka LKP CK pat ierosinājusi sarīkot jaunas RS valdes vēlēšanas un vairākkārt noraidījusi sekretāru kandidatūras.⁸⁹

Par RS valdes pirmo sekretāru kļuva Alberts Jansons, par sekretāriem – Ilgonis Bērsons un Imants Ziedonis; 1968.18.I Imantu Ziedoni nomainīja Lija Brīdaka.⁹⁰ Radošo sekciju vadītāji šajā periodā bija Ojārs Vācietis, Laimonis Purs, Viktors Hausmanis. Jaunajā valdē 1966. gada janvārī ievēlēti 34 locekļi, tādā pašā sastāvā valde palika līdz 1971. gada 14. maijam, kad norisinājās RS VI kongress.

Arī vēlāko gadu protokoli atspoguļo LKP CK prasību redzēt valdes sastāvā sev tīkamākas personas. Piemēram, 1968. gada janvāra valdes sēdē G. Priede ar sašutumu runāja par to, ka rakstnieku kongresa vēlēšanu rezultāti joprojām tiek uzskatīti par pārpratumu: „[...] bieži vien vēl dažādu republikā svarīgu uzdevumu veikšanai tiek izvirzīti cilvēki, kas RS vadību pārstāvēt nekādi vairs nevar. Tas grauj RS autoritāti. [...] Jācinās pret

⁸⁷ LVA, 473. f., 1. apr., 286. l., 127. lp.

⁸⁸ LVA, PA - 7263. f., 1. apr., 13. l., 69. lp.

⁸⁹ Čaklais M. sarunā ar G. Priedi. Tas bija dabisks neatvairāms process. Rakstnieku savienība. 1965. gads, 9. lpp.

⁹⁰ LVA, 473. f., 1. apr., 323. l. (LPSR Rakstnieku savienības valdes sēžu protokoli 18. janv. - 1. marts 68.), 8. lp.

to, lai vairākas republikas vadošās amatpersonas nebāzētu savus lēmumus uz informāciju, ko sniedz cilvēki, kas pirmkārt un vienīgi var pārstāvēt paši sevi, ne RS.”⁹¹ Visticamāk, Priede ar cilvēkiem, *kuri sniedz informāciju*, domājis A. Griguli un Ž. Grīvu. Nepatiku un sarūgtinājumu pret LKP CK sankcijām pauda arī A. Jansons: „Brižiem tā vien šķiet, ka šobrīd rakstnieku organizācijai uzticēt nevar neko, ka sekretariātā sēd tādi cilvēki, kuri tik vien domā, kā izdarīt kādas muļķības vai politiskas aplamības.”⁹² Kā piemēru teiktajam Jansons minēja moldāvu literatūras un mākslas koncertu; RS izvēlēja autoru, ko pilnvaroja piedalīties sarīkojumā kā latviešu rakstnieku pārstāvi, bet partijas CK, apejot RS valdi, nosūtīja uz koncertu Ž. Grīvu.⁹³ Šis un citi piemēri spilgti apliecina, cik uzbāzīgi LKP CK pārstāvji vēl 1968. gada sākumā mēģināja ietekmēt rakstnieku lēmumu un mainīt RS jaunās valdes sastāvu. Z. Skujiņš par šo laiku izteicās šādi: „Žanis Grīva, tāpat kā agrāk bija zākājis Valdi Luksu, tā tagad uzstājās pret Albertu Jansonu. Arvīds Grigulis jaunā vienprātībā ar bijušo konkurentu Žani Grīvu apkaroja *buržuāziskos renegātus*”.⁹⁴

Par kvalitatīvām izmaiņām RS valdes darbā un vadības metodēs liecina vairāku RS biedru izteikumi partijas pirmorganizācijas sēdē 1966.6.1. Piemēram, A. Jansons izteicās, ka „[I]dz šim nav bijis partijas organizācijā atklātas valodas, jo atsevišķi biedri nostādīti privileģētā stāvoklī.”⁹⁵ Viņu papildināja A. Balodis: „Ilgāku laiku RS valdījusi *kļūšanās atmosfēra*, jo biedri, kas mēģināja runāt atklāti, saņēma uzkliezienus.”⁹⁶ un J. Grants: „[...] agrāk jautājumus izlēma sekretariāts, valde vienbalsīgi un automātiski visu pieņēma.”⁹⁷

Neievēlētie iepriekšējās valdes locekļi pakāpeniski nonāca aizvien lielākā konfrontācijā ar jauno RS valdi. Viņi nespēja samierināties ar tādu rezultātu, vēl joprojām lolojot ilūzijas, ka spēs saglabāt agrāko varu. Situāciju precīzi raksturoja G. Priede: „Viņiem likās, ka viss ies ierastā gultnē un viņi tur varēs dar-

boties, un viņu darbi iznāks viens aiz otra, un grāmatnīcās tie gulēs [...]”⁹⁸ A. Griguļa un Ž. Grīvas neatlaidīgie centieni atgriezties RS valdē galīgi izgāzās RS VI kongresā, kur viņi atkal varēja kandidēt uz vietām valdē (ieklauti LKP CK piedāvātajā sarakstā), bet, tāpat kā A. Vējāns, nesaņēma pietiekamu skaitu balsu.⁹⁹

Šie notikumi ļauj apgalvot, ka RS V kongress ar savu brīvdomīgo, pat revolucionāro garu un kongresa iznākumu radīja otrreizēja *atkušņa* atmosfēru, kas savukārt deva iespējas atklātākai un dzīvākai domu apmaiņai RS sēdēs.

Turpinājums sekos

Filoloģijas maģistre Madara Eversone ir LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta (LFMI) zinātniskā asistente, kuras pētnieciskās intereses saistītas ar padomju posma literatūras, literatūrpolitikas un literārā procesa izpēti un arhīvpētniecību. Raksta pamatā ir LU Humanitāro zinātņu fakultātē aizstāvētais (2015.VI) maģistra darbs *Latvijas Padomju rakstnieku savienības valdes ietekme uz literāro procesu (1956-1969)*, par ko pērn piešķirta Kārļa Dziļlejas fonda prēmija. Uz nākamo gadu doktorande Madara Eversone saņēmusi Vītolu Fonda ietvaros Astrīdes Ivaskas Piemiņas stipendiju.

⁹¹ LVA, 473. f., 1. apr., 323. l., 4. lp.

⁹² Turpat, 40. lp.

⁹³ Turpat, 40. lp.

⁹⁴ Skujiņš Z. *Sarunas ar jāntārpiņiem*, 142. lpp.

⁹⁵ LVA, PA – 7263. f., 1. apr., 13. l., 70. lp.

⁹⁶ Turpat, 71. lp.

⁹⁷ LVA, PA – 7263. f., 1. apr., 17. l., 135. lp.

⁹⁸ Čaklais M. sarunā ar G. Priedi. Tas bija dabisks neatvairāms process. Rakstnieku savienība. 1965. gads, 8.-9. lpp.

⁹⁹ Čaklais M. Precizējums. *Literatūra un Māksla Latvijā*, Nr.4 (83), 2001., 15. lpp.

BILDES BĒRŅA VALODĀ

Juka Rislaki. *Vilki, velni un vīri / Alberta Kronenberga dzīve un daiļrade*. Rīga: Neputns 2017. No somu valodas tulkojusi Anna Žigure. 382 lpp

Latvijas somi Juka Rislaki (Jukka Rislakki), vairāku biogrāfisku un vēsturisku grāmatu autors abās kultūrjomās, ievadā saka: „Pārcēlies uz dzīvi Latvijā, sāku mācīties latviešu valodu – arī no grāmatām, ko ilustrējis mākslinieks Alberts Kronenbergs” (1887-1958).¹ Viņam uzkrīta – „Soma acij tie ir tikami, manī modās neizskaidrojama mājas izjūta” – bet arī – „šie zīmējumi ir ļoti latviski.” Turpinot iepazīties ar grāmatas saturu, bez ģeogrāfiski un kulturāli ziemeļeiropiskajām – ātri izgaismojas vēl trešā Kronenberga darbu dimensija – skatījums ar bērna acīm. Grāmata ir šī mākslinieka un bērnu dzejnieka biogrāfija un reprodukciju albums – lai neteiktu *katalogs*. Darbu un skiču attēli sastāda vairāk kā pusi no lappušu platības, tekstu papildina arī dāsns fotogrāfiju klāsts. Gaumīgais lielformāta sējums un labā reprodukciju kvalitāte dara godu Kronenberga piemiņai, kā arī autoram un Neputna apgādam.

¹ Par Kronenbergu viņa 100 g. atcerē 1987. gadā *Jaunajā Gaitā* rakstījusi Margita Gūtmane: „Kāda mīlestība”, *JG*163 (32) un *JG*164 (20).

Kas vēl varētu būt pamudinājis šo somu pēti Kronenberga dzīvi? Tāpat kā jaunībā Kronenbergs, arī Rislaki nodarbojas ar karikatūru zīmēšanu. 2005. gadā viņš sarakstījis grāmatu par somu karikatūristu un bērnu rakstnieku Ūlu Fogelbergu, ko viņš tagad nosauc par „somu Kronenbergu”. Tie abi dzīvojuši apmēram vienā laikā, un Rislaki viņu dzīves gājumos saredz daudz līdzību. Vēl var pieņemt faktu, ka autors dzīvo Jūrmalā, netālu no mājas, kur strādāja Kronenbergs un kur šodien dzīvo viņa mazmeitas ģimene. Daudz materiālu un izziņas nāk no Kronenbergu ģimenes arhīva un meitas Rūtas Kronenbergas piezīmēm un intervijām, kura pati nomira 2011. gadā.

Grāmata sastādīta hronoloģiski un lasās raiti. Kronenbergs dzimis Slokas pagastā kā pastarītis daudz bērnu ģimenē. Tēvs jaunībā bijis jūrnieks, tad no barona nopircis zemi un kļuvis par lauksaimnieku, bet līdztekus strādājis celulozes fabrikā. „Ģimene turējusi gotiņas, zosis un vistas, nodarbojies ar sakņkopību. Šķiet, ka bērnība sirsnīgā un darbīgā ģimenē ir Kronenbergam raksturīgā gaišuma, optimisma un darba pamatīguma avots.” (14)

Alberts jau agrā bērnībā aizrāvēs ar zīmēšanu (ar ogleti uz tāss), un 15 gadu vecumā iestājas Blūma zīmēšanas un gleznošanas skolā Rīgā, kuras beidzēju klasē jau priekšā vēlākais draugs Jānis Jaunsudrabiņš. Divus gadus vēlāk kā pasniedzējs skolā ierodas Janis Rozentāls. Ir 1905. gads, starp Rozentālu un Blūmu rodas domstarpības. Gadu vēlāk Rozentāls konservatīvo skolu pamet un uzsāk savu privātu studiju. Viens no pirmajiem mācekļiem jaunajā ateljē ir astoņpadsmitgadīgais Alberts Kronenbergs.

Jau mācīdamies Rozentāla studijā, jaunais mākslinieks sāk ilustrēt grāmatas un zīmēt karikatūras. Valda revolucionāra gaisotne, un žurnāli sagaida satīru. Alberta karikatūras reizēm kritizē ķeizaru vai aristokrātus, reizēm satīrizē pašus revolucionārus (parādās ragainais latviešu velns kā agitators pekļē) – vai aizstāv zemnieku – „tas latviešu aristokrāts ar tām divām govīm”. (28-31) Dzīves stāstam viscaur redzam Kronenbergu kā nepolītisku klusu cilvēku, kurš kā svarīgāko dzīvē saskata godīgumu, darba tikumu, savu izvēlēto profesiju un respektu pret bērnu kā nākošo pieaugušo. Lai varētu dzīvot un

kalpot šiem ideāliem, pielāgošanās un mesli valdošajai varai reizēm neizbēgami, un notiek. Cara karavīrs un kara zīmētājs 1. pasaules karā un Ļeņina sarkanais strēlnieks viņš ir bijis, bet Rislaki konstatē, ka komunistu partijas biedrs viņš nekad nekļūva. (283) Kara un boļševiku revolūcijas un Krievijas pilsoņu kara laiku viņš pavada Krievijā. Kad 1921. gadā to demobilizē no Sarkanās armijas, viņš sāk strādāt latviešu komunistu izdevniecībā „Spartaks”. Doma par atgriešanos Latvijā rodas tikai pēc tam, kad netišām gadās atjaunot pusaizmirstu pazišanos ar kādu latviešu medicīnas studentu Pēterburgā, Mariju Mežanci. Viņi iemīlas un nolemj precēties. Šķiet, ka Marija ir tā, kas nolēmusi par abiem, ka viņi atgriezīsies dzīvot un strādāt Latvijā. Albertam, kā bijušam sarkanajam strēlniekam un komunistu „Spartaka” darbiniekam, pagāja ilgāk nekā Marijai dabūt no Latvijas valdības atļauju atgriezties. Alberts skaidro: „Konsuls izstrīpoja mani no bēgļu saraksta – laikam tādēļ, ka strādāju pie izdevniecības, noturējis par partijas cilvēku”. (63) (Man gan no lasītā nav skaidrs, ka Kronenbergs jebkad īstenībā bija bēglis.) 1921. g. oktobrī „ar pēdējo bēgļu vilcieni” viņš tomēr atgriežas Latvijā, un drīz mācītājs Voldemārs Maldonis viņus salaulā. Marija savā laikā bija mācījusies Maldoņa vadītajā ģimnāzijā.

1920-tajos gados līdzšinējais grafiķis un karikatūrists galvenokārt pievērsās glezniecībai. Grāmatā skatāmi liels skaits šī perioda akvareļu un eļļas gleznu attēlu. Tomēr lielāka perspektīva izrādās viņa darbam kā bērnu žurnāla un grāmatu ilustratoram. To tas bija sācis 1915. gadā jaunatnes žurnālā *Jaunības Tekas*, un atsāk, un pēc atgriešanās Latvijā. Izrādās, ka viņa ilustrācijas izraisa lielāku atsaucību tautā nekā gleznas, kuras – Marijas vārdiem – „neviens nepērkot”. (68) Pēkšņi notiek kaut kas neparedzēts.

Kronenberga zīmējumu popularitāti bērnu publikā pratusi novērtēt izdevēja Emīlija Benjāmiņa. Viņa nolemj 1931. gada Ziemassvētkos Latvijas bērnus aplaimot ar „viskrāšņāko [bērnu grāmatu], kāda jebkad latviešu valodā parādījusies” (125), un uzaicina Kronenbergu to ilustrēt. Un kas vēl – Benjāmiņai neizdodas atrast apmierinošu teksta autoru. Šajā konjunktūrā kā *Fenikss* izšķiļas Alberts Kronenbergs – *dežnieks*. Turklāt Kronenbergu ģimenē nupat ir uzplaukusi trīs gadus

vecā literatūras un mākslas kritiķe Rūta. Rezultātā Latvijas bērni saņem *Mazo Ganiņu un viņa brīnišķīgo ceļojumu* – ritmiskās atskaņās skaitāmu vai klausāmu un izteiksmīgos zīmējumos skatāmu piedzīvojumu stāstu, ko jau atkārtoti noklausījusies un atzinusi kritiķe Rūta. Vēlāk liktenis izspēlē ironiju, ka divos variantos *Mazais ganiņš* ir Kronenberga pirmā un arī pēdējā (1958) paša sarakstītā un ilustrētā grāmata.

Trīsdesmitie gadi ir viņa daiļrades zelta laiki, kad rodas vesela sērija bērnu grāmatu ar viņa zīmējumiem un ritmiskiem atskaņu stāstījumiem, tostarp nemirstīgie *Jēradīņa* un *Srungulmuižā gada turgus*. Okupācijas un 2. pasaules karš iespaido, bet nepārtrauc Kronenberga iesākto darbu nākošajām paaudzēm – bērniem. Šim posmam velīta grāmatas pēdējā puse. To simboliski ataino 281. lappusē iespiestais 1957. gadā radītais pašportets – mierīgu vieglu smaidu, aizvērtās lūpās iespraustu cigareti, piemiegtām acīm. Iekšējā neatkarība. Šai laikā arī rodas „jaukais” *Mazais ganiņš* – ne politkorekti „izlabots”, bet par jaunu zīmēts un par jaunu sacerēts – lai nesabojātu oriģinālo darbu. Viena no Padomju kritiķu prasībām, ko tie uzspieda bērniem un Kronenbergam, ir „reālisms” – dzīvnieki vairs nedrīkst būt apgērbti kā cilvēki, tiem jābūt dabīgiem savos spalvu vai adatu kažokos. Tikuši kritizēti arī viņa zīmētie bērni kā „anatomiski nepareizi” un „neizteiksmīgām sejām” – kaut katram, kas nav aizmirsis pats savas bērības izdomas spējas, ir skaidrs, ka šīs novirzes no anatomiskā reālisma ir tas, kas padara attēlu dzīvu un runājošu bērna valodā.

Kad apgāds bija izveidojis *Vilku, velnu un vīru* galīgo noformējumu, tajā neiekļautas palika vairākas lappuses materiāla, ko Juka Rislaki tad publicēja Austrālijas laikrakstā *Latvietis*.² Šī grāmatā neiekļautā „pēdējā nodaļa” kas sastāv no vairāku literātu atsauksmēm un citātiem par Kronenberga daiļradi, ievietota šī numura 24. lappusē.

Juris Šlesers

²„Šīs grāmatas ļāva justies kā mājās / Kronenberga mantojums”, nr. 258 (2017.7.V) un nr. 260 (22.V). Pieejami vietnē <http://www.laikraksts.com>.

IZMĒRĪT LAIKU ZILŅOS

Laima Kota, *Istaba*. – SIA „Dienas Grāmata”, 2016., 320 lpp.

Aizvadītā gada nogalē izdevniecības „Dienas Grāmata” sērijā „MĒS. Latvija, XX gadsimts” ceļu pie lasītājiem sāka rakstnieces Laimas Kotas romāns „Istaba”. Par darbu, ko jau paspējusi novērtēt gan kritika, gan, pieļaujams, vismaz daļa lasītāju, nekādā ziņā nebūs lieki pastāstīt un dalīties iespaidos arī vairākus mēnešus pēc tā izdošanas. Viens no iemesliem šādai pārliecībai ir pat bērnišķīgi vienkāršs – pēdējā pusgada laikā, ja ne ilgāk, otra tik saistoša grāmata nebija lasīta. Kaut arī lappušu skaits pārsniedz trīs simtus, darbs „pieveicams” pāris vakaros vai vienā nedēļas nogalē.

Aplūkojot mākslinieka Jāņa Esīša grāmatas vāka dizainu, kā arī izlasot pirmās lapaspuses, secināms, ka uzmanības centrā būs padomju okupācijas laiks Latvijā un vienkāršā cilvēka dzīve šajā režīmā. Sākot lasīt, mēģināju minēt, tieši kuru laika posmu autore izvēlējusies attēlot, līdz kādā komunālo kaimiņu kopējas pasēdēšanas reizē pie virtuves galda izskan frāze: „Kuplā Uzacs ir miris!” (70. lpp.). Tāpat skaidrs – atskaites punkts ir ģenerālsekretāra Leonīda Brežņeva nāves diena – 1982. gada 10. novembris. Autore gan pēcvārdā atklāj, ka rakstījusi romānu par *perestroiku*, taču tai raksturīgie notikumi parādās vien tad, kad vēstījums ir aptuveni pusē.

Laima Kota, pateicoties savam stāstnieces talantam, spēj kāpināt lasītāja interesi ar katru sižeta pavērsienu. Savukārt no tā brīža, kad romāna galvenā varone – mākslas studente Margrieta – iegūst istabu komunālajā dzīvoklī Revolūcijas ielā 13 (pašā Rīgas centrā!), lasītājs nokļūst citā dimensijā, ja vien kaut nedaudz ir apveltīts ar iztēli. Klātesamības iespaids izdevies perfekts; rodas izjūta, ka *komunalkā*, kur „priekšnama sienā bija ierīkoti astoņi elektrības skaitītāji” (31. lpp.) un kaimiņi cits citu uzrunāja ar vārdu „pil-

sonis” vai „pilsone” (atkarībā no dzimuma), sāk dzīvot arī tu pats!

Dažādi ne tikai pēc tautības un mentalitātes, bet arī rakstura un interesēm – tādi ir šie komunālā dzīvokļa kaimiņi, kurus vairāk

par visu uz pasaules vieno nesasniedzamais sapnis: „Kāram savu istabu savā dzīvoklī!” (261. lpp.) Tiek darīts viss iespējamais toreiz valdošo likumu robežās, bet vēl biežāk pretlikumīgi, lai tiktu pie naudas un līdz ar to iespējas šo vēlēšanos īstenot. Dzīvoklī ierīko gan šūšanas darbnīcu, gan *kandžas* ražotni, gan slepenu video seansu demonstrēšanas zāli, gan salonu, kur pieņemt klientus, kuri vēlas tikt pie sava portreta vai akta, gan daudz ko citu, ka mūsdienu lasītājam par tik izdomas un iniciatīvas bagātiem ļaudīm atliek vien

nobolīt acis. Diemžēl šīs aktivitātes cerētos augļus nenes pat ļoti ilgi, jo Revolūcijas ielas komunālā dzīvokļa kaimiņus kā īstus padomju ļaudis raksturo arī naivums un lētticība, kas rezultējas vairākkārtējā „iekrišanās” krāpnieku nagos.

Darbā attēloti ne vien pagājušā gadsimta 80. gadi visā to krāšņumā, piemēram, ar sekām, kādas radīja Jurija Andropova „sausā likuma” pieņemšana vai Mihaila Gorbačova „pārkārtošanās”, bet arī daži aktīvi šo laiku darboņi, kurus lasītājs, neskatoties uz to, ka autore nedaudz pārveidojusi viņu uzvārdus, spēj atpazīt. Gandrīz vai smieties liek kāda telefonsaruna: „Te zvana no Kirova rajona komjaunatnes komitejas Jānis Šipčevičs. Mēs rīkojam tautu draudzības festivālu, atbrauks viesi no brālīgajām ārzemēm. Ir paredzēts, ka pasākums jākuplina muzikantu grupai, kas organizēti demonstrēs latviešu padomju tautas folkloru.” (256. lpp.) Sarunas noslēgumā aktīvais komjaunietis izgāžas „kā veca sēta”, kas viņam, protams, nav glaimojoši.

Romāns nav vien pasmiešanās vai pat pamuļļošanās par aizgājušajiem laikiem, kā varētu šķist, lasot recenziju. Laima Kota pievērsusies arī vairākiem ļoti sāpīgiem tematiem, kam ir visciešākā saikne ar 80. gadiem, piemēram, PSRS bezjēdzīgajam karam

ar Afganistānu vai sprādzienam Černobiļas atomelektrostacijas 4. energoblokā. Gan karot, gan likvidēt sekas vajadzēja doties arī latviešiem, iepriekš pat nenojaušot, kurp viņus ved. Kas ar šiem cilvēkiem notika pēc atgriešanās, nevienu vairs neinteresēja. Komunālajā dzīvoklī kaimiņus biedē Afgānis – cilvēks, kurš no kara gan ir atgriezies ar „veselu ādu”, taču mirušu dvēseli. Otrs kaimiņš – Viktors – tiek aizsūtīts uz Černobiļu, no kuras arī laimējas atgriezties, lai... nomirtu.

Kā spītējot tam, ka darbā attēlotais laiks, vismaz no sadzīves aspekta, uzskatāms par skarbu izdzīvošanas skolu ikvienam vienkāršam cilvēkam, rakstniece par savu sabiedroto izvēlējusies satīru. Vēstījumā plaši izmantota smalka ironija, skan smieklī par visdažādākajām ikdienas situācijām, konstatējami farsa elementi un daudz kas cits, līdz rezultātā tapis romāns – groteska. Stāstījums valdzina ar to vien, ka beidzot ir tāda grāmata, kuras autors lieliski iztiek bez krievu lamu vārdu lietojuma savas domas paušanai. Nē, frāzes un pat veseli teikumi krievu valodā gan ir izmantoti, taču, atšķirībā no citu mūsdienu latviešu autoru darbiem, tās nav rupjības, bet gan citāti no Bulata Okudžavas dzejas vai rindiņas no častuškām. Ja neproti krievu valodu un lasīt kirilicā, neko darīt – to nozīme paliek apslēpta.

Recenzijas noslēgumā divi secinājumi. Laiku varot mērit pēc dažādām atskaites sistēmām. Vēsturniekiem ir pienākums būt precīziem, taču rakstniekam, ja vien viņš tīši nemaldina savu lasītāju ar sagrozītu faktu izklāstu (Laima Kota šajā ziņā „negrēko” itin nemaz), paveras krietni plašākas iespējas. Autore tās arī izmanto, atzīstot: „Romānā par perestroiku atļāvos laiku mērit ziloņos un arī citos zvēros.” (313. lpp.) Un otrs – savādi, pat neticami skan kāda romāna varoņa pareģojums māksliniecei Margrietai: „Ka tikai nav tā, ka pēc šiem laikiem, kad valsts pasūta darbus, drīz vien mākslinieki ilgosies kā bērni pēc bonbongām. Nepaies ne simt gadu.” (259. lpp.) Līdz ar to secināms, ka viss ir relatīvi – vakardienas grūtumi un problēmas rītdien var šķīst pagājis sapnis, kurā tik ļoti gribas atgriezties.

Lāsmā Gaitniece

Recenzijas pirmpublicējums Lejaskurzemes reģionālā laikraksta *Kursas Laiks* 2017. gada 9. marta numurā.

ĀRPRĀTĪGĀ RADĪTS HIPODROMS UN 25. MARTS

Inga Ābele, *Duna*. – SIA „Dienas Grāmata”, 2017., 432 lpp.

Šā gada martā manās rokās nokļuva rakstnieces Ingas Ābeles romāns *Duna*, kas ir sērijas *MĒS. Latvija, XX gadsimts* jaunākais izdevums (izdevniecība „Dienas Grāmata”). Lasot radās izjūta, kas neizgaisa, līdz biju tikusi līdz romāna pēdējai lapaspusei, ka ar tā palīdzību esmu nokļuvusi 68 gadus senā pagātnē – 1949. gada februāra otrajā pusē un martā. Tātad laikā, kad cilvēki vēl aizvien nespēja atjēgties no lielākās „asinspirts” 20. gadsimta vēsturē – Otrā pasaules kara, bet gaisā jau virmoja priekšnojautas par nākamajām ciešanām, kas kulminējās naktī uz 1949. gada 25. martu.

Uzteicama, pat drosmīga ir autore izvēle romānā attēlot laiku, kas mūsu tautai padomju okupācijas pusgadsimtā bijis pats smagākais. Lai mūsdienu rakstnieks, kurš nav šos laikus piedzīvojis personīgi, par tiem spētu vēstīt, nepieciešama ievērojama „zināšanu bagāža”. I. Ābelei tāda ir; par to var pārliecināties, kaut vai aplūkojot izmantoto avotu sarakstu grāmatas noslēgumā, kas daiļliteratūras darbam gan ir samērā netipiski. Vēl secināms, ka attēlot tieši šo laika posmu autorei ir bijis jau labi sen izvirzīts mērķis; iespējams, personīgu apsvērumu dēļ tas šķitis ļoti svarīgi.

Pagājušā gadsimta 40. gadi, kara un pēckara laiks, raksturīgi ar neaptverami lieliem zaudējumiem un upuriem gan ikvienai latviešu dzimtai, gan Latvijai kopumā. Tas ir laiks ar divām masveida deportācijām, milzīgu trūkumu un izsmiegu vēlmi izdzīvot. Baines kļuvušas par ikdienas sabiedroto, tās pavada katrā gaitā. Īpaši spēcīgas tās ir no Stūra mājas, čekistu zvēribām un izsūtījuma. Pazemojums un nicinājums par to vien, ka esi latvietis, uzskatāms gandrīz par normu. Tāpat arī posta pilnās ainas, kas paveras, izejot uz ielas: „Pēterbaznīcai nav torņa, degot tas nogāzies, tāpēc torņa vietu aizvien vēl sedz strups pagaidu jumtiņš, niecīgs kā skaida, ko vējš uzmetis varenajiem mūriem. Daugavas pusē mājas nodegušas, jo vējš tajā brīdī esot

bijis „uz Daugavu”.“ (54. lpp.). Pilsētas centrā lielā skaitā sastopami kara invalīdi bez rokām un kājām, kuri pēc kāda laika gan pēkšņi pazūd. Taču, lai kādi būtu posta apmēri, cilvēki vēlas „izsīsties”, dzīvot un mīlēt. Vēlas mieru un rimtu ikdienas dzīvi arī pirms 1949. gada 25. marta, kad „sākās Pelnu diena un Lielais gavēnis – kāpnes uz Lieldienām” (331. lpp.).

Līdzīgi, kā citos sērijā *MĒS. Latvija, XX gadsimts* iznākušajos darbos, I. Ābeles romāna pamatā ir ne tikai vēsturiski notikumi, bet arī ievērojamas Latvijas vietas. Ar nelielu piebildi, ka mūsdienās šīs vietas vairs neeksistē, piemēram, Valsts Rīgas hipodroms. Tajā notikušais – ikdienas darbs staļļos, treniņi, gatavošanās sacīkstēm, pašas sacīkstes, totalizators, skatītāju pārpilnās tribīnes, likmes un daudz kas cits – attēlots tik intrīgējoši; autore izmantojusi tik piesātinātus krāsu toņus, ka pēc grāmatas izlasīšanas rodas vēlme par hipodromu meklēt padziļinātu informāciju. Romāna galvenajam varonim Andrievam Radvilim, arī Eizenam, Englardam, pavisam jauniņajai Vandai un citiem dzīve ārpus hipodroma mūriem un žoga šķiet attālināta, it kā tā noritētu paralēli. Iespējams, tieši nerimtīgs darbs no rīta līdz vakaram, ieskaitot svētdienas, kas prasa tik daudz fiziska un arī garīga spēka, palīdz izturēt visbriesmīgākā diktatora varas laiku. Saistībā ar jaunajiem laikiem Andrieva prātā rodas smalks salīdzinājums: „Dzīve tāds ārpātīgā radīts hipodroms vien ir – taisne ved prom, bet likums atkal atpakaļ, un nekur no sava finiša nespruksi.” (23. lpp.) Vēstījumam spilgtumu piešķir arī tās epizodes, kuru centrā ir izcilas Latvijas personības (lēgendārais gleznotājs Voldemārs Irbe, pirmskara labākais braucējs Reinholds Beķeris u.c.). Lasīšanas procesā gan vēlams atcerēties, ka romāns ir viens no literatūras žanriem, bet ne vēstures grāmata, līdz ar to uz 100% patiesu notikumu izklāstu nevajadzētu paļauties. Pēcvārdā to atgādina arī pati autore, izvēloties Jozefa Kempbela (*Joseph Campbell*) citātu.

Ar labu fantāziju apveltīts lasītājs spēs ne tikai „uzburt” redzes gleznas, bet pat sazirdēt dažādas, paša iztēles radītas skaņas. Šķiet, brīžam, lapojot grāmatu, pat fiziski iespējams saklausīt Andrieva rikšotāja, sacīkšu ērzeļa *Run Hill Dune* pakavu dunu uz hipodroma skrejceļa sacīkšu laikā. Dun hi-

podroms, dun braucēja un zirga sirds, dun pakavi, dun ledus, dun migrēnas ievainotie asinsvadi, dun lāses un, protams, dun Daugava, kam romānā ir gandrīz tikpat liela nozīme kā zirgiem. Inga Ābele ar lasītāju it kā spēlējas – uzmini nu, kas domāts ar grāmatas nosaukumu! „Duna daudzās valodās nozīmē kāpa.” (136. lpp.). Taču ne tikai; par dunu tēlaini var nodēvēt arī spraigo vēstījumu, ko krāšņāku padara plašais apvidvārdu terminu, kas pārsvarā saistīti ar zirgkopību, lietojums. Ļoti iespējams, ka kādu no autoros izvēlēto vārdu nozīmēm lasītājs varētu nezināt – šim nolūkam grāmatas beigās ievietota skaidrojošā vārdnīciņa.

Lasot romānu, bija vairāki momenti, kas varbūt nedaudz, bet tomēr radīja šaubas. Viens no tiem – Andrieva izturēšanās pratināšanas laikā Stūra mājā. Katra atbilde pratinātājam – viltīgam čekas prokuroram iepriekš labi pārdomāta un izsvērta. Ja atbildi nezina, palīdz taktika, kas aizgūta no Luisa Keroļa darba *Alises piedzīvojumi Brīnumzemē*. Kā iespējams, redzot tik daudz ciešanu un šausmu, kā arī tās izjūtot pašam uz savas ādas, palikt nesalauztam, neiebaidītam? Varbūt dzelzainais garaspēks kaldināts kara laikā 19. divīzijas 44. grenadieru pulka pirmajā rotā? Vai arī „rūdiņums”, vismaz daļēji, radies pēc pieredzes ar Antoniju, sirdssāpēm, ko nesusi nepiepildītā mīlestība? Turklāt noticēt Andrieva gandrīz vai brīnumainajai izklūšanai no Stūra mājas bija visgrūtāk.

Vienu var apgalvot samērā droši – ja lasītājs līdz šim par 1949. gada 25. marta notikumiem nav zinājis itin neko, romānu *Duna* noteikti nevajadzētu izmantot kā pirmo izziņas avotu. Tā nav vēstures grāmata, bet gan literārs darbs, un tieši tā romānu vēlams arī uztvert.

Lāsma Gaitniece

Recenzijas pirmpublicējums Lejaskurzemes reģionālā laikraksta *Kursas Laiks* 2017. gada 16. marta numurā.

Skat. 19. lpp fragmentus no Gaitnieces romāna *Vasarnīca Pārdaugavā*

MEITENE NO RĪGAS

Sibilla Hershey. *The Girl from Riga – A Memoir*. CreateSpace Independent Publishing Platform, North Charleston, South Carolina, 2017. 168 lpp.

Mēs dzīvojam arvien ilgāk, un man dažreiz grūtības sadalīt cilvēkus pa paaudzēm. Ir mana, manu bērnu, manu mazbērnu, un vēl mazmazbērnu paaudze. Katra atšķirīga, piedzīvojuši citu laiku un vidi.

1944./45. gada bēgļu pēcnācēji jau iet trešā paaudzē. Astrīdai Jansonai ir rakstu sērija laikrakstos par trimdas bērnu bērniem, kuri atgriezušies Latvijā. Priecīgi stāsti par cilvēkiem dzīves zenītā, kas palīdz veidot Latvijas valsti un kultūrvidi.

Sibilla (1935) ir trimdas bērns, kam dzīves pagriezieni bijuši grūti un dramatiski. Notikumi un cilvēki, kuri viņai palikuši atmiņā, veido šo memuāru. Sākumā veltījums ģimenei un redaktoriem. Ievadā grāmatas īss satura apraksts, seko prologs par bērniem, kas dzīvo laukos pie Baltijas jūras, ar smilgām spēlēm minēšanu – vai būs gailītis vai vistiņa –, un beidzot zaudē brīvību klaiņot.

Jau 3. lpp. pieminēta mātes tēva slepkavība 1919. gadā. Tas ievēl lasītāju stāstījumā, un rada spriegumu. Autore un viņas brālis, katrs drusku savādāk vadoties pēc nostāstiem, ataino notikumu. Trauma paliek mātes raksturā. Visu atlikušo mūžu viņa apņēmīgi stājusies pretī briesmām (32), kaut arī dažkārt raudājusi, ka dzīvei nav jēgas. (2)

Stāsts par vecākiem. Viktors Dāle un Karola Jaunarāja precējušies 1932. gadā. (8) Tēvam otrā laulība. Pirmā sieva aizbēgusi ar fotogrāfu un pareģi vārdā Sphinx. Te atkāpe uz pirmo Latvijas valsti, kad tur dzīvoja Eižens Finks (1855-1958), mīklaina personība. Vēl 2008. gadā Finka dzīve iemūžināta rokoperā *Sfinksas*. Viegls humors pavīd, lasot mātes divu iepriekšējo vīru vārdus, abi ar tituliem, Von Leitendorfs un Von Schwanenbachs.

Mātei šī ir trešā laulība. Tēvs septiņpadsmit gadus vecāks par māti, bet bērniem Kornelijam / Nilam (1933) un Sibillai (1935) viņš bijis tuvākais no vecākiem, lasījis pasakas, mācījis spēles. Tēvs bijis saistviela, kas turējusi ģimeni kopā.

Sākot ar 1941. gadu, pa II Pasaules kara laiku, bērni vasaras pavadījuši laukos, Buļļos, pie vecāsmātes Sofijas. Miļš cilvēks un autoritāte vienā personā. Kad 1944. gada 9. augustā ar kuģi Monte Rosa, Karola Dāle ar bērniem brauc projām no Rīgas, māte piemin, ka kuģis brauc netālu garām vecāsmātes mājām. Abi bērni sāk raudāt. „Es raudāju no sirds dziļumiem, ar tādām bezgalīgām žēlabām, kādas esmu sajutusi tikai dažas reizes savā dzīvē.” (44) Vācijā tēvs atkal pievienojas ģimenei. (48) Seko bēgšana un uzlidojumi, līdz ģimene nonāk DP (displaced persons) nometnē. Vienatnē uz laukiem au-

gušiem bērniem ir grūtības nometnē, kur apkārt ir daudz bērnu. Sibilla iedraudzējas ar vienu meiteni Solveg (Solveigu) (58). Solveiga vienā brīdī piebiedrojas citiem bērniem jaunieradušās Sibillas apsūkāšanā, bet pēc tam atnāk atvainoties. To Sibilla piedzīvo pirmo reizi, ka kāds viņai atvainojas. Tai pašai Solveigai* ir veltīta dzeja *Jaunajā Gaitā* [Skat. JG283 (25) un JG289 (14)]. Vēlāk Solveiga dzīvo Toronto un viņas atkal satiekas „at a Latvian folk festival”, kas, domājams, bija Ottrie Dziesmu svētki 1957. gadā, jo 1960. gadā Sibilla apprecas

ar John Hershey (87) un ar viņu kopā vairs nav minēta piedalīšanās latviešu pasākumos. Trīs mēnešus pirms paredzētajām kāzām nomirst tēvs. Sibillai iestājas depresija. Laimīgā kārtā viņa jau strādā zinātniskā darbā Rokefelera institūtā (Rockefeller Institute), kopā ar 1984. gada Nobela prēmijas laureātu ķīmijā Merifildu (Bruce Merrifield). Viņa salīdzina ātro palīdzību un sapratni depresijas pārvarēšanai, ko viņa pati saņēmusi strādājot izglītotu cilvēku sabiedrībā, ar palīdzības trūkumu mātei. Kad māte cieta no depresijas, viņu atlaida no darba un atstāja vienu tikt galā ar savu slimību (87).

* Solveiga Miezīte 1937-2015

Vīrs ir atzīts zinātnieks ar doktora grādu (PhD 1963) (94), virzītājspēks gan darbā, gan ģimenē. Viņi ceļo ar telti. Iespaidīgs ir stāsts par vairāk nekā 8 jūdžu garo kāpienu, lejā un atpakaļ augšā Arizonas Lielajā aizā (Grand Canyon). (92) Viņiem ir divi bērni, Džons un Pēteris (John, Peter). Vasarā viņi ceļo pa Eiropu, pirms vīrs uzsāk papildus studijas pēc doktorantūras Kembridžā (Cambridge) Anglijā. Kā jau pasaules cilvēkiem viņiem visur ir draugi, un rodas jauni draugi. Ir raksturojoši apraksti par vietām, kur viņi braukuši. Ģimene atgriežas ASV 1965. gadā un dzīvo Masačusetsā (Massachusetts), netālu no Bostonas. Viesības rīkojot, eksperimentējuši ielūdzot gan „garlaicīgus”, gan „interesantus” viesus, un beigās nākuši pie slēdziena, ka visi cilvēki ir interesanti. (114)

Māte mirusi 1967. gadā, naktī ar sirdstrieku, tāpat kā tēvs. Strādājusi līdz pēdējai dienai, izgājusi vēl vakara pastaigā ar draugu Otto. Tēvs bija teicis, ka negribētu palikt Sibillai par aprūpējamo, māte varbūt to būtu gribējusi. (110) Kā gan lai zina, kas otram cilvēkam prātā?

Ģimene pārceļas uz Kaliforniju 1970. gadā, kad vīrs pāriet strādāt Kalifornijas universitātē (University of California, Davis). Pavīd pazīstams motīvs. Mājas dārzā aug bērzs, kas atsauc atmiņā bērzu birzi pie vecmāmiņas mājas. (116-7) Divas reizes Sibilla kopā ar vīru pavada viņa akadēmisko atvaļinājumu (*sabbatical leave*) Parīzē. Kopā ar bērniem viņa apskata Franciju (123). Ceļojumā uz Nepālu, lai kāptu Himalaju kalnos, parādās pirmās plaisas Sibillas laulībā. Vīrs visu laiku ir kāpēju priekšgalā, viņai grūtības tikt līdz (138). Arī mājas dzīvē Sibillai kļūst arvien grūtāk rīkot viesības mācību spēkiem no citām zemēm, kurus vīrs grib uzņemt. 1991. gadā viņa izvēlas braukt kopā ar brāli uz Kanādas ziemeļiem, nevis kopā ar vīru uz Parīzi. Kad viņa atgriežas, vīrs ir aizgājis dzīvot dzīvoklī (150). Laulība šķirta 1992. gadā.

Dzīve turpinās. Sibillai ir pa ceļam ar atvaļināto gaisa spēku pulkvedi Gibonsu (Gerald Gibbons), un 1998. gadā viņi apprecas. Protais, ceļo. Cita starpā minēts, ka kopā ar brāli bijuši arī Latvijā. Brālis miris 2016. gadā. Viņai vēl ir mīļas rokas, bērnu, vīra, ģimenes un draugu, kas sniedzas pretī. Liktenis visu savieno ar sveicieniem un ardievām. (168)

Atzīstos, ka, rakstot par šo grāmatu, man bija tieksme skatīties pēc atsaucēm uz latviešiem. Abas ar Sibillu bijām 1944. gada 9. augustā uz kuģa Monte Rosa. Man bija septiņi gadi. Pricējās, ka autore grāmatu ir atsūtījusi *Jaunajai Gaitai*. Grāmatu *The Girl from Riga* var iegādāties no <amazon.com>.

Anita Liepiņa

Anita Liepiņa, aktīva sabiedriskā darbiniece Toronto, Kanādā, ir *JG* redakcijas locekle.

JAUNIZDEVUMU APSKATS

APBALVOJUMI

Osvalds Zebris ar romānu *Gaiļu kalna ēnā* ir viens no 12 Eiropas Savienības balvas literatūrā saņēmējiem. Visu 12 autoru darbi tiek publicēti gadskārtējā Eiropas Savienības balvas ieguvēju krājumā.

Latvijas Literatūras gada balvu 2017 nominācijā „Labākais dzejas krājums” ieguvis **Jura Kronberga** dzejoļu krājums *Uz balkona / bet ja visu lai...*, par labāko oriģināldarbu bērniem atzīts **Ulda Ausekļa** *Kaķēns margrietinās*, bet kā labākais prozas darbs novērtēts **Janas Egles** darbs *Gaismā*. Nominācijā „Labākais ārvalstu literatūras tulkojums” uzvarēja **Zigurda Skābarža** tulkotais Ērvina Velša (**Irvine Welsh**) romāns *Porno*, bet par daudzsološāko pieteikumu Latvijas rakstniecībā tika atzīts **Jāņa Tomaša** dzejas krājums *Melnie darba cimdi*.

Dzintara Soduma balvu par novatorismu literatūrā šogad saņēmis dzejnieks **Jānis Tomašs** ar debijas krājumu *Melnie darba cimdi* un dzejnieks, tulkotājs **Knuts Skujenieks** ar Genādija Aihī grāmatas *Paklānīšanās dziesmai* atdzejojumu.

Lelde Vintere Ore. *Sakta*. Eļļa uz audekla. 51 × 61 cm

Skat. Lindas Treijas rakstu 42. lpp.

LATVIEŠI CITVALODĀS

Ieva Lešinska uz angļu valodu iztulkojusi **Imanta Ziedoņa** *Krāsainās pasakas*.

DZEJA

Dzejnieks, dramaturgs, valsts un sabiedriskais darbinieks, savas zemes patriots **Normunds Berkis** dzejoļu krājumā *Vēstules uz bruģa* sakārtojis gan nesen tapušus dzejoļus, gan arī dzejoļu ciklus, kas jau kļuvuši populāri caur mūziku, kā piemēram ciklu *Vēstules uz bruģa*, ar kura tekstiem Juris Kulakovs komponēja kantāti barikāžu dienu dalībnieku piemiņai.

PROZA

Stāstu krājums *Dunduri un dēmoni* ir spilgtākā latviešu postmodernista **Jāņa Einfelda** devītā grāmata, ieaicinot lasītāju pagājušā gadsimta 90. gadu absurdā kapitālisma realitātē.

Ginas Viegliņas-Vallietes romāns *Dievs, piedod* ir daļēji izdomāts, daļēji balstās uz kāda šofera dēla stāstījumu par koferi atlasu meitenīti.

Klajā nākusi **Noras Ikstenas** triloģija *Trīs*, ko veido trīs romāni – *Dzīves svinēšana* (1998),

Jaunavas mācība (2001) un *Mātes piens* (2015). To vienojošais pavediens – mātes un meitas, kuras dažādos laikmetos cenšas noskaidrot, kā dzīvot, lai nepazaudētu savu balsi, lai nekļūtu par zvanu bez mēles.

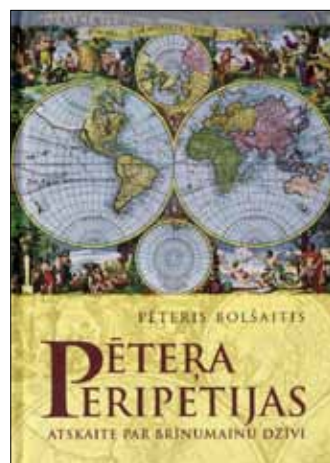
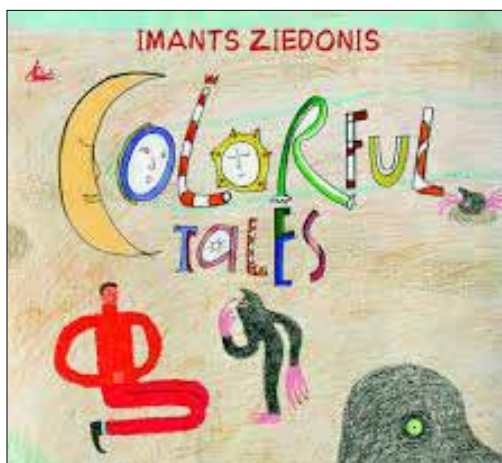
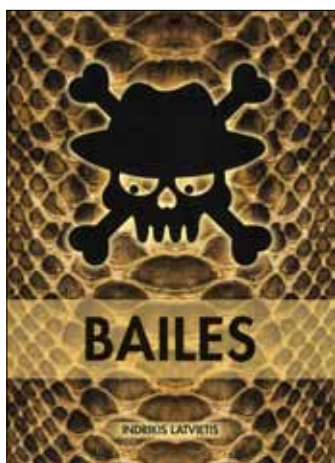
Indriķa Latvieša pirmais romāns – politiskais trilleris *Bailes*, kas rakstīts Latvijā līdz šim maz pazīstamajā „roman a clef” stilā, ievēd lasītāju Latvijas politiskās un ekonomiskās „elites” realitātē – zirnekļu un tarakānu burkā, kuras iemītniekiem jāmēģina sadzīvot ar savu atlikušo sirdsapziņu. Tur sastopams gan advokāts Rūtups, gan bijušais kompartijas sekretārs un tagadējais politiķis Embergs, gan prokurors Dundurs un citi.

Atkārtoti izdots **Anšlava Eglīša** viens no populārākajiem un aizraujošākajiem romāniem *Homo novus*.

DAŽĀDA SATURA

Saules gadi un dzisums ir pēdējā grāmata, ko 92 gadu vecumā paguva uzrakstīt **Melānija Vanaga**, un tā iekļaujas darbu ciklā *Dvēseļu pulcēšana*, atklājot, kā sabrūk viss iepriekš ar mīlestību celtais un lolotais – sabrūk valsts, iet bojā lielā un vienīgā Melānijas dzīves mīlestība – vīrs Aleksandrs Vanags.

Atkārtoti izdota **Vizmas Belševicas** triloģija *Bille*, iznākot trešai un noslēdzošai daļai – *Billes skaistā jaunība*. Savukārt ar *Vizmas Bel-*

ševicas arhīva burtnīcu otrās grāmatas *Bille, Anss un citi* iznākšanu, publicējot 1960.-80. gados sarakstītos iepriekš nepublicētos prozas darbus, noslēdzas autorei atstātais prozas mantojums.

Publicista Arņa Šablovska sakārtojumā izdota **Kārļa Kezbera** atmiņu grāmata *Ar domu par Latviju. Baltās un nebaltās dienās*, kas ir velte Latvijas valsts un Latvijas skautu kustības simtgadei.

Pētera Bolšaiša sarakstītā atmiņu grāmata *Pēteris peripetijas* ir asprātīgas, humora pilnas un reizē mazliet smeldzīgas atmiņas, ko uzrakstījis cilvēks, kuru dzīves ceļš no Latvijas vispirms aizved uz Austriju, tad Venecuēlu, Ameriku, Eiropu, pat Japānu, pa starpām - atkal un atkal uz Latviju, līdz beidzot „peripetiju” varonis savā tēvzemē atgriežas pavisam.

LU Vēstures un filozofijas fakultātes profesora **Aivara Strangas** pētījumā *Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma saimnieciskā politika (1934-1940)* atklātas valsts politikas galvenās iezīmes pirmskara neatkarīgās Latvijas Republikas pēdējā prezidenta valdīšanas laikā.

Latvijas pirmā neatkarības perioda diplomāta, ārlietu ministra un divu okupācijas režīmu represētā **Ludviga Sējas** dienasgrāmatu *Es pazīstu vairs tikai sevi* sakārtojis Dr. hist. Uldis Neiburgs, atlasot dienasgrāmatā publicētos dokumentus un fotogrāfijas, kā arī sarakstot grāmatas priekšvārdu.

Literatūrvēsturnieces **Māras Grudules** monogrāfijā *Latviešu dzejas sākotne 16. un 17. gadsimtā kultūrvēsturiskos kontekstos* iekļauta 16. un 17. gadsimta latviešu dzejas paraugu antoloģija un galveno notikumu hronika, kā arī vārdnīca, kurā skaidroti atsevišķi grāmatniecības, vēstures un poētikas termini.

Ražīgā dzejniece un prozaikē **Daina Avotiņa** jaunākajā darbā *Paliekoši uzzibsnījumi* pievēršas 20. gs. 60.-80. gadu literārās dzīves atspoguļojumam Latvijā, grāmatā iekļaujot

atmiņas par virknī pazīstamu autoru – Imanu Auziņu, Māri Čaklo, Mirdzu Ķempi, Regīnu Ezeru, Āriju Elksni, Olgu Lisovsku, Jāni Sudrabkalnu, Bruno Saulīti un citiem.

Lāsmas Gaitnieces visjaunākā grāmata ir *Dziednīca pie jūras. Versija par Liepājas medicīnas vēsturi*. Darbs tapis daudzu gadu garumā, sastrādājoties ar vairākiem visā Latvijā labi zināmiem vecākās paaudzes mediķiem (savulaik Latvijas vecāko ķirurgu Helmutu Klēšmitu, traumatologu Teodoru Eniņu, infekcionisti Zozu Sevastjanovu, ķirurgu, ilggadēju Liepājas slimnīcas galveno ārstu Gunāru Valteru, mediķiem Elzu un Bruno Grašiem u.c.).

TULKOJUMI

Vašingtona Universitātes Skandināvijas studiju departamenta asociētā profesora un Baltijas studiju programmas vadītāja **Gunta Šmidchena** pētījums *Dziesmu vara. Nevardarbīgā nacionālā kultūra Baltijas dziesmotajā revolūcijā (The Power of Song: Nonviolent National Culture in the Baltic Singing Revolution)* Ingūnas Bekeres tulkojumā tagad iznācis arī latviešu valodā.

Guntara Godiņa sastādītajā un atdzejotajā igauņu dzejnieka Haso Krulla (**Hasso Krull**) izlasē *Kad akmeņi vēl bija mīksti* iekļauti dzejoļi no visiem dzejnieka krājumiem, lai izsekotu dzejnieka rokraksta un stila veidošanas tendencēm.

Viena no ievērojamākajiem 20. gs. amerikāņu dzejniekiem E.E. Kamingsa (**Edward Estlin Cummings, 1894-1962**) dzejas izlasē *Pavasara virpulis / Springtime Circling* tās sastādītāji Ingmāra Balode un Kristaps Vecgrāvis iekļāvuši Jāņa Elsberga, Ainas Kraujietes, Jāņa Krēsliņa, Aivara Maiziša, Viktora Kalniņa un savus atdzejojumus.

Apskatu sagatavoja **Vita Gaiķe**

Antons A. Acuraugs*

VARBŪT VĒL NEBIJUŠĀ TEMPLĀ STĀSTS

Tempļis varētu būt kļuvis par problēmu, kad Atēnās valdīja Usakofakis. Tas būtu varējis būt piektajā gadsimtā pirms Kristus dzimšanas, neilgi pēc otrā kara ar persiešiem un Atēnu okupācijas. Persieši toreiz esot izpostījuši iedzīvotāju pamesto pilsētu un Akropoles tempļus. Lai atzīmētu savus varoņdarbus, viņi uzceluši paši savu tempļi. Viņiem nepaticis baltais grieķu marmors. Tāpēc viņi izvēlējušies melno. No kurienes tas nācis, neesot zināms. Klīdušas baumas, ka tas sākumā bijis iesarkans, bet laika gaitā nosūbējis. To visu tomēr grūti uzzināt, jo Herodots par šo savādo gadījumu nestāsta, un pats tempļis jau sen pazudis. Taču vietā, kur tas it kā esot varējis būt, nesen izrakumos atrasti tekstu fragmenti uz nu jau it kā kādus 2500 gadus vecām lauskām, kas ar nelielu fantāzijas piedevu vismaz daļēji rekonstruētu tempļa mistēriju, bet varbūt arī ne, jo lauskas ir lauskas un fragmenti – fragmenti.

Lai nu kā, kad persieši atstāja pilsētu, tempļis palika kā atgādinājums un bieds. Atēniešiem tas nepatika. Demoss tempļi sauca par melno sarkofāgu un gribēja to nojaukt, bet tā kā sākās plaša pilsētas atjaunošana, persiešu tempļis vismaz pagaidām palika kā melns bieds. Daudziem tas arī atgādināja, ka persieši nekur nav pazuduši un droši vien piedraudēs ar jauniem kariem, ja tempļi nojauks. Iespējams starp atēniešiem bija arī tādi, kas bija klusībā sadarbojušies ar persiešiem. Jāatceras tikai Efiāla nodevība, kuras dēļ persieši apgāja Termofilu aizas aizstāvju un iebruka Atēnās. No austrumu kaimiņa atēnieši gaismu negaidīja, drīzāk tumsu. Baumoja, ka pašam Usakofakim esot sakari persiešu galmā.

Taču demoss tempļi necieta, jo tas atgādināja pagātnes pazemojumu. Bet ko gan ar to darīt? Filozofi sāka debatēt, sapinās pretrunās un uzskatos, tā arī nespējot izteikt skaidru viedokli. Te Atēnās pieteicās arhitekts Birkertiridis. Viņš bija savulaik devies uz Romu

persiešu iebrukuma laikā un tur ieguvis slavu ar savām gaišajām celtnēm. Atēnieši, viņš teica, man ir vīzija. Jums melnais nav jānojauc, bet tam jāpiebūvē jūsu pašu tempļis – baltā marmorā, lai mūžam atgādinātu, ka pēc persiešu posta sākās zelta nākotne – Atēnu uzplaukums. Gaismas uzvara pār tumsu.

Skices, ko Birkertiridis rādīja, pārliccināja gan demosu, gan vismaz daļu filozofu: klasisks balts kolonnu četrstūris piekļaujas melnajam. It sevišķi Atikas aristokrātija priecājās par ideju, jo tai ne visai patika atgādinājumi par pašas rīcību kara un okupācijas laikā. Tā ātri vien – tas bija īsajā Birkiradisa valdīšanas laikā – visas piekritīgās iestādes un Atēnu būvvalde apstiprināja Birkertirida plānus. Tempļa pārbūvi iekļāva pilsētas jaunajā plānojumā. Bija paredzēts tempļa priekšā izveidot varoņu laukumu. Tempļi gatavojās ievietot vēsturisku statuju un cīņu grupas, kas atainotu gan cīņas ar persiešiem, gan Atēnu okupāciju un persiešu briesmu darbus, gan grieķu uzvaru un Atēnu pieaugošo varenību.

Taču, Usakofakim no Birkiradisa pārņemot varu, ar tempļa celtniecību negāja vairs tik gludi. Plānošana aizkavējās. Sāka it kā trūkt līdzekļu, kas esot vajadzīgi citiem celtniecības darbiem. Demoss un tempļa cēlāji kļuva nepacietīgi. Filozofi sāka spriest par persiešu ietekmi uz Usakofaki, slepeniem nodomiem persiešu tempļa vietā celt viesu namu, pat korupciju augstākajā līmenī, bet tā arī neko ne īsti varēja pierādīt, ne izlemt un turpināja spriest. Taču lai nu kā – vienā dienā viss bija tik tālu. Plāni gatavi, tie tikai vēl jāapstiprina. Skulptori iecerētajai vēstures izstādei jau sarunāti. Celtnieki gaida rindā. Tad pēkšņi iejaucās Alektriona.

Sakarā ar Atēnu uzplaukumu, kas Perikla valdīšanas laikā kulminēja ar Akropoles atjaunošanu un jaunā Partenona būvi, bija izveidojies arhitektu pulks, kas plēsties plēsās pēc pasūtījumiem. Vai nu greizsirdības, vai citu iemeslu dēļ ap arhitekti Alektrionu sapulcējās bariņā līdzīgi domājošu un sāka kladzināt, ka melnajam templim nedrīkstot neko piebūvēt, jo tas esot persiešu laika arhitektūras piemineklis. Lai kādi bijuši persieši, esot jācieta viņu arhitektūra.

Par Birkertirida plānu Alektriona saudzējoši teica – *koprana*. Nu, *excrementum*, kā saka

*Antons A. Acuraugs ir viens no agrīnajiem *Jaunās Gaitas* līdzstrādniekiem – jau no žurnāla pirmā numura. Specializējies paradoksālās literatūras žanros, ko pats uzskata par humoru.

nekulturālie romieši. Galu galā Birkertiridis jau tikai attālas, ne visai civilizētas provinces arhitekts, lai gan klīda baumas, ka Roma pati tiecoties kļūt par impēriju. Jā, un kas tā par ideju melnajam piebūvēt proporcionāli baltu – tā taču pavisam elementāra lieta, ko varot kurš katrs iesācējs, filozofēja viņas domubiedrs Silistofāns. Tūrists atnāksot un nevarēšot saprast, kas ar to domāts, un pie prāta gaismas neticis, neapmierināts došoties projām. Elektriona piedāvāja iecerēto balto templi ar visām statujām un cilņiem ierakt pazemē, lai nav uz tādu biedu jāskatās. Marmors viņai ne visai patika; viņas speciālais materiāls bija olīvkoks. Drusku neparasts materiāls, bet ar to viņa prata strādāt kā neviens. Templim gan tas nederēja.

Taču tempļa paplašināšanas projekts tuvojās noslēgumam, un nu tikai atlika dabūt būvatļauju no Atēnu būvvaldes. Tās vadītājs Vircokrāts, caur un cauri birokrāts, uzreiz konstatēja, ka projekts iesniegts novēloti: no Birkiradisa un ne Usakofakisa laika. Tāpēc tas jāuzskata par pavisam negaidītu, jaunu ieceri, kam jādabū jauni vērtējumi un atzinumi. Jā, ja būtu vienu mēnesi agrāk, tad gan, bet tagad nu vairs ne. Kārtībai jābūt. Iestādes, kas jau sen bija lēmušas, sarosījās, un brīdi likās, ka par spīti kavējumam viss būs kārtībā. Atēnu pieminēkļu aizsardzības inspekcija palika pie sava agrākā vērtējuma: vecais templis ir vērtīgs, bet ne tik vērtīgs, lai tam nedrīkstētu piebūvēt jauno, balto templi. Inspekcijas vadītājs Dambopolous pat uzskatīja, ka Birkertitida plāns esot labs, un nekas neesot jāmaina. Atēnu vēsturiskā centra aizsardzības komisija lēma līdzīgi: projekts nebojāšot vēsturi un centra apbūvi, cik nu no tās saglabājies pēc persiešu kara. Lielākā tieša tā saukto persiešu gruvešu jau šā vai tā bija novākta un aprakta; agrāko drupu vietā cēlās daži veci ēku atdarinājumi un pavisam savādas jaunbūves. Varētu projektā šo to pielāpīt, bet tas viss. Jāpaliek pie savā vienkāršībā ģeniālā Birkertitida plāna. Tā nu likās, vairākums bija it kā atkārtoti nobalsojis par tempļa būvi.

Atlika vēl Atēnu pilsētas arhitekts Princarksets un viņa simpozijš, kurā viens no galvenajiem runātājiem bija arhitektūras filozofs Krastitotelis. Arī Elektrionai, lai gan viņa nebija simpozija dalībiece, te bija sava ietekme un teikšana. Simpozijam bija izteikšanās un

ieteikšanas tiesības, kuras tas lika lietā, sākot ar izvēršiem pārspriedumiem par arhitektoniskām vērtībām un beidzot ar aizrādījumiem, kā un ko tomēr varēja darīt labāk, vai nu kolonnu izvietojumā, leņķī, līnijās vai telpiskās proporcijās un tā tālāk. Viedokļu netrūka; nebija īsti, par ko balsot, un nebalsoja arī. Princarksetam atlika tikai veidot savu atzinumu, kurus nereti neviens nevarēja saprast. Tāpēc neiebilda. Parasti jau tas arī nebija tik svarīgi, jo Atēnu pilsētas arhitekta simpozija padomi Vircokrātam it kā nebija saistoši. Taču šoreiz viņš negaidīti deklarēja, ka vadīšoties tikai un vienīgi no Princarkseta atzinuma. Komisijas un inspekcijas esot gan labas demokrātiskas iestādes, bet par arhitektūras kvalitāti un iekļaušanos pilsētas ainavā jāspriež vienai kompetentai personai, Atēnu pilsētas arhitektam, un nevienam citam.

Par tādu varu Princarksets no vienas puses jutās glaimots; no otras – nokļuva neērtā situācijā. Viņa priekšgājējs gan bija savulaik projektu apstiprinājis, bet laiki bija mainījušies. Mēneša aizkavēšanās dēļ no viņa tomēr it kā gaidīja ko pavisam jaunu un svarīgu. Galu galā – jauna iecere. Ja nu pašam bijusi liela autoritāte kā arhitektam, bet nebija. Specializējies galvenokārt birokrātiskās konstrukcijās. Velkot kopā simpozijā paustās dažādās idejas, nolēma ieteikt – būvatļauju neizsniegt. Projekts neiederoties ne vēsturiskajā centrā, ne apbūvē un deformējot jau eksistējošu apbūvi. Tā nedrīkstot. Drošs paliek drošs: kas nav izdarīts, vismaz nav izdarīts nepareizi. Un katrā ziņā – tas bija Elektrionas garā, kas viņam arī likās svarīgi.

Kad Vircokrāts tikai dienu pirms termiņa dabūja Princarkseta atzinumu, viņam aizsītās elpa, un viņš prasīja vēl klāt astoņus mēnešus, lai censtos to saprast. Ar to nebija mierā tempļa būvētāji un atbalstītāji. Statujas un cilņi jau sen pasūtīnāti, mākslinieki strādā, viss apstiprināts un top, bet – kur to likt? Devās sūdzēties pie Usakofakisa. Tas izsauca gan Vircokrātu, gan Princarksetu un noskaldīja: templim būt, lai būtu varoņu laukums. Un ātri, taču pēc likuma un taisnības, bet galvenokārt – pareizi. Pareizi, saprotiet – pareizi.

Bet par to, kas īsti būtu pareizi, nebija vienprātības, lai gan Elektrionas domubiedriem

bija skaidrs: nedrīkstēja būt, kā Birkertirids to bija iecerējis. Kad nu Birkertirids redzēja Princarkseta simpozija priekšlikumus, viņš deklarēja, ka ar simpozija kolektīvajiem pārveidojumiem savu vārdu vairs nevarot saistīt. Tas savukārt Princarksetu noveda lielā diskomfortā. Kā tā? Kas gan tagad būs arhitekts? Un kā gan viens arhitekts, lai cik slavens raupjajā Romā, var būt nemierā ar tik daudziem un lieliskiem Atēnu simpozija priekšlikumiem, kas taču visi veltīti, lai projektu tikai uzlabotu? Jo tuvāk nāca galīgais izšķiršanās termiņš, jo vairāk Princarksets jutās sprukās: ko un kā? Pat Alektriona nenāca talkā, kā to bija darījis agrāk. Rīkojies pareizi, viņa tikai piebilda, un tu zini, ko nozīmē – pareizi. Jā – ko gan?

Tā nu jāspriež, Princarksets ķērās pie pēdējās iespējas un devās pie Delfu orākula. Prasīja – ko gan Usakofakis domāja ar „taisnīgi, likumīgi un pareizi”? Orākuls ilgi klusēja. Tad no dziļumiem nāca atbilde: „Taisnīgs ne vienmēr ir likumīgs; likumīgs ne vienmēr ir taisnīgs, bet pareizs vienmēr ir pareizs.” Tas mulsināja, bet pēc brīža Orākuls pateica kaut ko, kas Princarksetu satrieca galīgi: „Pastaveskas pervertisis”. Un aplusa. Bet, atgriezies Atēnās, Princarksets vairs nekādi nespēja uzrakstīt savu atzinumu.

Kad klāt bija pēdējais izšķiršanās brīdis, Vircokrāts rīkojās pareizi un vienkārši atgriezās pie Princarkseta sākotnējā atzinuma. Lika juristiem sagatavot būvatļaujas noraidījumu pēc visiem lēmumiem noderīgajiem likumiem un nolikumiem pantiem un punktiem. Citus vienkārši ignorēja, jo tie atteikuma būtību būtu tikai komplicējuši. Lai lieta būtu vēl drošāka, noraidījumā vainoja pašus projekta virzītājus – sak', ja būtu visu izdarījuši laikā un ievērojuši daudzos priekšlikumus, būtu citādi, bet nu sanāca, kā sanāca. Likums ir likums, punkts – punkts. Galvenais – pareizi.

Lausku fragmenti neļauj spriest, kas īsti notika pēc tam. Vai iecerēto balto tempļa daļu tomēr beigās uzcēla? Izņemot lauskās pie rakstīto, tautas atmiņā un vēsturnieku rakstos – ne vārda. Par pašu lausku vecumu un autentiskumu ir šaubas. Vai tikai tās nav daudz jaunākas nekā notikumi, kurus no tekstu fragmentiem varam rekonstruēt? Izrakuma vietā atrastie nelielie, pat sīkie melnā un baltā marmora un statuju fragmenti it

kā liecina, ka blakus melnajam baltais tempelis varbūt tomēr tika uzcelts un tajā tik tiešām atradās statujas un cilņi par Atēnu likteni un varonību persiešu kara laikā. Ja tā, varētu domāt, ka tas varbūt būs bijis Perikla un viņa mīļākās Aspāsias lēmums kā daļa vērienīgā Atēnu atjaunošanas darba. Bet īstas skaidrības par to nav.

Ja nu celtne būtu uzcelta, savādi, ka tā būs gājusi bojā nevis kādā zemestrīcē vai citā dabas katastrofā, bet acīmredzot iznīcināta ar nolūku, lai pēc iespējas maz paliktu pāri, tikai nelieli fragmenti. Tāpēc dažs labs arheologs uzskata, ka te varbūt sajukuši nenosakāmas dabas būvgruži no dažādām vietām un laikiem. Vai templi būtu iznīcinājuši spartieši Peleponesas karu laikā, lai atēniešiem liegtu lepoties par savām uzvarām un Atēnu varonību pēc persiešu kariem? Bet kāpēc tad neskārts palika Atēnas tempelis Partenons? Vai kaut kad vēlāk – ilgajā Otomaņu okupācijas laikā? Bet tad varbūt tomēr mūsdienu atēniešu atmiņā būtu palicis melnbaltais dubulttempelis ar statujām un cilņiem, liecinot par Atēnu izturību grūtos laikos.

Lai nu kā, starp visām lauskām pati nesaprotamākā tomēr ir ar ierakstu, kas it kā varētu būt nācis no Delfu orākula mutes un tā samulsinājis Princarksetu. Ne bez iemesla:

ΠΑΣΤΑΒΕΣΚΑΣ

ΠΕΡΒΕΡΤΗΣΙΣ

„Pastaveskas pervertisis”. Grieķu valodas zinātāji krata galvas. It kā grieķiski, bet tomēr nav. Lauskas aprakstītājs varbūt pat grieķiski nav pratis, tikai saburtojis. Latvietim, ja mazliet papūlas, prātā nāktu vārdi, ko Rainis mutē līcis Baltajam tēvam lugā par labo varoni Antiņu, kurš pārvarējis stikla kalnu zelta zirgā: „Pastāvēs, kas pārvērtīsies.” Pie rakstītājs orākula teikto droši vien sadzirdējis otrā vai tālākā versijā, kas zina – kad. Turklāt droši vien kļūdījies izrunā. Nezin, vai viņam būtu ienācis prātā necienīgi spēlēties ar „pervertisis – parvertisis”, it sevišķi ievērojot, ka *pervertere* ir romiešu valodas vārds. Bet kā gan Raiņa vārdi, turklāt latviešu valodā, būtu nonākuši senajās Atēnās? Ir arī citas savādības, uz kurām norāda arheologi. Personvārdu rakstība reizēm rada šaubas, par cik tie ir grieķiski, lai gan tā it kā liktos. Arī te, šķiet, iejaucas kas latvisks. Vēl savādāk: pie-

minot „persiešus,” dažos lausku fragmentos parādās „pesrieši”, vienā pat „peserieši”. Tikai pārrakstīšanās? Varbūt rakstītājs gribējis norādīt, ka „persieši” ir kods kam citam, bet – kam? Ja ne persieši, kas tad un – kad?

Ja turamies pie parastās laika izpratnes, ka laiks ir lineārs un neatkārtojas, jāspriež, ka ir divas iespējas: Rainis, iespējams, balstījies uz kādiem grieķu avotiem, varbūt Heraklitu, formulēdams savu bieži citēto prātulu. Bet kāpēc gan savādais tempļa stāsts – kā Raiņa prātulas avots vai ilustrācija? Un kā gan izskaidrot citas savādības? Tās vedina domāt, ka tomēr varbūt te darīšana ar jaunāku laiku viltojumu. Bet vai pat visfanātiskākajam Raiņa pielūdzējam tā kaut kas ienāktu prātā? Un kāpēc? Otra, vēl mazāk ticama: gan Rainim, gan Aspazijai, kura taču pieņēma Perikla mīļākās Aspazijas vārdu, bija izdevies ceļot atpakaļ laikā un senajās Atēnās atstāt savas liecības. Rainim bija sapņi par pasaules lāpīšanu, kas varēja būt līdzīgi Perikla vizijai par Atēnu varenību. Tiesa gan, Periklam savā laikā izdevās lieli darbi, bet Rainim savā laikā jāva tikai runāt. Bet nē, Aspazija=Aspasija, Rainis=Perikls ir ticams vienādojums garīgās fantāzijas, bet ne reālajā pasaulē. Atliek nu vienīgi tie paši dievi, vai – kas pavissam cits.

Pat reliģiozs modernais cilvēks nevēlas saistīt neizskaidrojamo ar augstāko

Dzīvē iecerēta vienā mierā ...

...bet Bezmērs sagādā jauno problēmu

Bezmērs un Acuraugs dodas ceļā

Vilībaldis Pākis, „Jauna Problēma IV”, JG 11, 1957.IX-X

varu patvaļu, no kurām taču gaida pasaules kārtību, lai gan dievu patvaļa ir atrodama daudzos mītos. Reliģiozais cilvēks atrod mierinājumu par neizskaidrojamo ticībā, pat lietās, kas it kā ir pretrunā ar novēroto pasaules kārtību. Tā ir mistērija. Bet šai kuriozajā gadījumā atsaukties uz ticības lietām liekas pārāk uzpūtīgi un necienīgi. Ja tas viss tik tiešām noticis, tam droši vien ir kāds daudz vienkāršāks izskaidrojums, kas neprasa lielu ticības pārbaudījumu. Vai, piemēram, varētu būt, ka šeit esam nonākuši tādā kā Einšteina relativitātes laiktelpas savērpē: laiks nekustas bezgala telpā no pagātnes tagadnē un nākotnē, bet apļo liektā telpā, kurā viss, kas jau noticis, vēl tikai notiks, un viss, kas vēl notiks, ir jau noticis. Par notikušo šo to zinām – tā ir vēsture. Mums vienīgi nav iespējams noteikt, kad kaut kas no notikušā vēl notiks un – kur. Vēsture nepalīdz saprast nākotni. Ja zinām kur, nezīnām kad; ja zinām kad, nezīnām kur; bet par visu mazāk – kā kas notiks. Taču ir skaidrs, ka notikt tas notiks. Tā arī, par spīti Heraklita atziņai, tai pašā upē var iekāpt otru reizi, tikai jāzina – kad un kur. Varbūt šis no lauskām uzlasītais un izlasītais stāsts, kaut, iespējams, jau noticis, vēl tomēr notiks, bet to uzzināsim tikai tad, ja būsīsim pareizā vietā un brīdī, kad tas notiks. Tad uzzināsim arī – kā. Bet varbūt arī – nē. Un varbūt tas ir viss viens. □

JAUNĀS GAITAS LABVĒLI

Zim. Agnese Matisone

Kopš 2010. g. līdz šim ziedojuši...

Z E L T A (no \$500 = €471)

Anna un Sandors Abeni
Voldemārs un Irēne Aveni
Nikolajs Balabkins
Sigurds Brivkalns
Ingrīda un Nikolajs Bulmaņi
Oļģerts Cakars
Rīta Drone
Šellija Ekmane
Andrievs Ezergailis
Līga Gaide
Rīta Gāle
Andrejs un Ilona Ķīse
Didzis Liepiņš
Guntis Liepiņš
Guna Mundheim
Arturs Neparts
Andrejs Ozoliņš
Jānis Peniķis
Juris Petričeks
Ilze Plaudis
Andris Priedītis
Kristīna Putenis
Māris Roze
Jautrīte Saliņa
Mārtiņš Saulespurēns
Ilgvars Šteins
Juris Ubāns
Kārlis Vasarājs
Lilīta Zaļkalne
Lilija un Manfreds Zīverts
Amerikas Latviešu apvienība
Latviešu kultūras biedrība TILTS
Latviešu Rakstnieku apvienība
ANONĪMI – 2

S U D R A B A (\$100 - \$499)

Biruta Abuls
Pēteris Alunāns
Andrejs Baidiņš
Igoris-Ivars Balodis
Iļgonis Bērsons
Evarists Bērziņš
Wilma Teness un Uģis Bērziņš
Maija Bišmanis
Uldis Blukis
Valda Bolis
Vilma Bolšteins
Ilze Bregzis
Jānis Brežinskis
Laila un Pāvils Cakuli
Māra un Ojārs Celles
Vija Celmiņš
Juris Cilnis
Gundega Dāvidsone
Aina Dravnieks
Jānis Eglītis
Ligita Galdiņa
Esmarelda Gaiķe
Lelde Gilman
Uldis Grava
Richards Grigors

Lolita Gulbis
Voldemārs Gulēns
Valda Gustavs
Maija Hinkle
Vija Ilziņa
Ingrīda Jākobsona
Dzintra Janavs
Laima Kalniņa
Tija Kārkle
Fred A. Keire
Gundars Ķeniņš Kings
Dace Ķezbera
Mirdza Krastiņa
Egīls Kronlins
Ruta Kupce
Kazimirs Laurs
Ieva Lerchs
Valda Lēvenšteina
Maruta Lietiņa-Ray
Aija Medenis
Modris Mednis
Melburnas Latviešu biedrība
Jānis Lindbergs
Vija Moore
Lalīta Muižniece
Sarma Muižniece Liepiņa
Valters Nollandorfs
Ausma Matcate-Nonācs
Juris un Silvia Orles
Jānis J. Pirktiņš
Gundars Plavkalns
Guntis un Māra Plēsumi
Vilis M. Plinte
Vaiva Puķīte
Ieva Puris
Ausma Rabe
Velta Reimanis
Jānis M. Riekstiņš
Jānis Rogainis
Helmi Rožankovska
Gerda Roze
Astra un Andris Rozes
Juta Savage
Alfreds R. Semeiks
Aina Siksa
Maija un Juris Šleseri
Ojārs un Zīnta Sovers
Ilona un Raimonds Staprāni
Irīna un Dailons Stauvers
Rasma Stelps-Kiršteins
Zenta Stengels
Ruta Straumanis
Maksims Strunskis
Biruta Sūrmāne
Mīkēlis Svilāns
Tupešu Jānis
Lauma Upelnieks Katis
Dagmāra Vallena
Pāvils Vasariņš
Zigrīda Vidners
Māra Vīksniņa
Aivars Vilemsons
Maija Vitola

*Vendīgs auga ozoliņš
Vendīgā kalniņā:
Vara saknes, zelta zari
Sudrabiņa lapiņām.*

LD 34 066, 12

Rasma Vitola
Vilis Vitols
Maruta Voitkus-Lūkins
Zigfrīds Zadvinskis
Irma Zālīte
Māra Zandberga
Modris un Gita Zandbergi
Girts Zēgners
Āija Zommers
Gunašs Zvejnieks
Kārlis Zubeckis
Amerikas Latviešu Tautiskā
savienība (ALTS)
ANONĪMI – 2

B R O N Z A S (līdz \$99 = €93)

Ivars Antēns
Ritvars Asbergs
Adolfs Avens
Vilnis Baumanis
Aija Bjornson
Andrejs Brošs
Jānis Dimants
Lidija Dombrovska Larsena
Lauris Eglītis
Ligita Evans
Edīte Franklin
Dace Frišs
Marta Grinberga
Ilga Harrington
Sīlvija Jones
Liena Kaugara
Ojārs Krātiņš
Tija un Maigonis Krūmiņš
Indulis Lācis
Jānis Langins
Dagmāra Lejniece
George Liepiņš
Ieva Liepkaula
Modris Morozovs
Ilze Mueller
Agate Nesaule
Baiba Ozola
Andris un Māra Padeģi
Lilija Pencis
Rīta Podnieks
Dzidra Purmale
Ina Purviņa
Vītolds Rācenis
Dzidra Razevska-Upāne
Austra Reine
Marga Reinholds
Sīlvija Rūtenberga
Gunṭa Sēmba
Ilze Šīmaņa
Eleonora Šturma
Olga Taylor
Linda Treija
Leo Trinkuns
Aina Urdze
Eva Vidner
Astra Zemzars
Aija Zichmane

JAUNĀ GAITA

Galvenais redaktors:

Juris Žagariņš
121 Harvard Street
Springfield, MA 01109-3821 USA
juris.zagarins@gmail.com
Telefons 413-732-3803; 413-519-8266

Mākslas redaktore:

Linda Treija
lindatreija6@gmail.com

Redakcijas kolēģija un konsultanti:

Voldemārs Avens, Vita Gaiķe, Lāsma
Gaitniece, Anita Liepiņa, Uldis Matīss,
Maija Meirāne, Sarma Muižniece Liepiņa,
Juris Šlesers, Lilita Zaļkalne

Saimniecības vadītāja:

Tija Kārkle
2804 NE 172nd St.
Ridgefield, WA 98642, USA
tijalaura@comcast.net

JG mājas lapa: <<http://jaunagaita.net>>

Ar autora vārdu, segvārdu vai iniciāļiem
parakstītajos rakstos izteiktie uzskati ne
vienmēr atbilst redakcijas viedoklim.

Atzīdama demokratiskās valstīs valdošos
preses brīvības principus, *Jaunā Gaita* sekmē
dažādu uzskatu publicēšanu.

Pārpublicējot šeit ievietotos materiālus un
tekstus, atsaukšanās uz JG ir obligāta.

Adrešu maiņas un pastā vai spiestuvē bojātus
eksemplārus lūdzam pieteikt Jurim Žagariņam.

PĒRCIET! DĀVINIET! ATBALSTIET!

Atsevišķa JG numura cena: USD 10 = EUR 9 = CAD 13
(sākot ar nr. 264)

Rīgā Jāņa Rozes veikalos, NicePlace un LOM krietni
lētāk. Bibliotēkās par brīvu!

JAUNĀS GAITAS ABONĒŠANA:

Visās valstīs vienādi, atbilstoši
pastāvošajam valūtas kursam:

1 gadam: USD 39 EUR 37 CAD 52
2 gadiem: USD 76 EUR 72 CAD 102

Čeku sūtiet saimniecei Tijai Kārklei,
uz čeka uzrakstiet *Jauna Gaita, Inc.*

Ziedojumi no ASV nodokļiem atskaitāmi!

MAKSĀJUMUS UN ZIEDOJUMUS
VARAT ARĪ NOKĀRTOT JG MĀJAS LAPĀ
<<http://jaunagaita.net>> nospiežot pogu:

JAUNO GAITU VARAT ARĪ PASŪTĪT STĀJOTIES SAKAROS AR MŪSU PĀRSTĀVJIEM:

EIROZONĀ (maksājumi euro valūtā)

Lilita Zaļkalne
Himlabacken 10, Solna, S-170 78, Sweden
e-pasts: <lilita.zalkalns@tele2.se>
Bankas konts: Nosaukums „Ad Notam“
BIC code - NDEASESS
IBAN number - SE32 9500 0099 6018 0766 9708

Īpaši ZVIEDRIJĀ:

Pasta tekošais rēķins: Nosaukums „Ad Notam“
Postgiro konto nr 76 69 70-8

AUSTRĀLIJĀ (maksājumi Austrālijas valūtā)

Imants Līcis
Sidnejas latviešu biedrības grāmatnīca „Rīga“
P.O. Box 457
Strathfield, NSW 2135
Tel.: 02 9744 8500; Mob.: 0405 013 575
e-pasts: <slb_riga@bigpond.com>

IN THIS ISSUE

26

On the frontispiece we note the passing of internationally renowned architect **Gunārs Birkerts** (1925-2017). He designed many buildings all around the world, including the Latvian National Library in Rīga (the Castle of Light), and a projected expansion of the Museum of the Occupation of Latvia (the House of the Future).

We also remember poet and writer **Ingrīda Vīksna** (1920-2017), who for 27 years the edited the newspaper *Latvija Amerikā* (Latvia in America). Her colleague Vita Gaiķe writes that her contagious enthusiasm and creative energy inspired everyone she worked with.

LITERATURE

Artist/writer and long-time contributor **Lidija Dombrovska** presents some of her latest poems and a meditation on the painterly art in the form of a dramatic dialog. ●●● Also featured are selected poems from a debut collection by **Dainis Deigelis**, a young but accomplished poet in Latvia. ●●● **Vladis Spāre's** short story, titled "Strawberries for the Little Brother", is from his collection *Forgotten Conversations in Old Rīga*. ●●● We offer excerpts from two new books: (1) **Andra Manfelde's** latest, due to be published by the end of the year, is a children's book titled *Who Among Us Will Fly?* It is based on her experiences living in Karosta, the former Soviet naval base in Liepāja, Latvia. (2) **Lāsma Gaitniece's** debut novel, *Summer Cottage in Pārdaugava*, is a family saga dedicated to the memory of Valda Ošs-Lamonde (1935-1968), the first female Latvian civil aviation pilot. ●●● Finnish-Latvian writer **Jukka Rislakki** documents testimony from many contemporary writers on the profound effect the children's books of Alberts Kronenbergs (1887-1958) have had on them: "These Books Made Us Feel at Home".

VISUAL ART

We celebrate our art editor Linda Treija, recipient of this year's annual Ēriks Raisters Memorial Award for journalism in service to the Latvian community. **Sarma Muižniece Liepiņa** gives a comprehensive account of Treija's career as an artist and teacher of art. ●●● **Linda Treija** was a curator of the art exhibition at this summer's XIV U.S. Latvian Festival of Song and Dance in Baltimore. Her report on that exhibition features photoreproductions of some of

the art displayed, including her own, a diptych titled "White Book". The cover of this issue is a detail from that work.

HISTORY AND ACTUALITIES

Juris Šlesers writes about the fate of Latvian patriots caught up in heroic holdout against the Soviets in the besieged Courland peninsula at the end of WWII. Two recent books have brought fresh light to the subject: *Draudu un cerību lokā* (Encircled by Threat and Hope), by Uldis Neiburgs, and *Blood in the Forest*, by Vincent Hunt. ●●● The fifth installment of **Madara Eversone's** history of the Latvian Writers Union under Soviet occupation describes swings of repression and "thaw" during the decade of the 1960's. ●●● Publicist, author and popular commentator **Otto Ozols** delivers a "Speech from the King of Latvia" detailing in dire detail the demographic condition of the Latvian nation. ●●● **Halliki Harro-Loit**, professor of journalism at the University of Tartu, Estonia, contemplates "Three Paradoxes of Journalism in a State of Information Pollution". ●●● **Anita Liepiņa** reports on a house of worship recently built on an island in the Daugava River by practitioners of Latvian folk religion, *Dievturība*. Its congregation has applied for equal status with Christian congregations to be eligible for financial support from the state.

BOOKS

Juris Šlesers reviews **Jukka Rislakki's** *Vilki, velni un vīri* (Wolves, Devils and Men), about the life and art of Alberts Kronenbergs. ●●● Lāsma Gaitniece reviews two novels, *Istaba* (The Room), by **Laima Kota** and *Duna*, by **Inga Ābele**, both from a series published by *Dienas grāmata*, on the history of the 20th century. ●●● Anita Liepiņa reviews *The Girl from Riga*, a WWII refugee memoir by **Sibilla Hershey**, written for an English-language readership. ●●● **Vita Gaiķe** enumerates and briefly describes books published in the Latvian language since our summer issue.

This issue ends with a new section titled *Slidenā slīpe* (Slippery Slope). **Antons A. Acuraugs**, a contributor of wicked humor back in the early days of our magazine in the 1950's, brings to light some history involving a black temple in ancient Athens, eerily similar to a well-known "black temple" in contemporary Rīga.